

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÂRÎH-İ BENÂKETÎ ADLI ESERDE ABBÂSÎ HALİFELERİ İLE
İLGİLİ KAYITLAR**

Müjgan TURGAR

**Aralık-2024
BATMAN**

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÂRÎH-İ BENÂKETÎ ADLI ESERDE ABBÂSÎ HALİFELERİ İLE
İLGİLİ KAYITLAR**

Müjgan TURGAR

**Danışman
Doç. Dr. Ahmet ÖZTURHAN**

Diğer Jüri Yeleri

Doç. Dr. Hanife ALACA Dr. Öğr. Üyesi Efe DURMUŞ

**Aralık-2024
BATMAN**

TEZ KABUL VE ONAYI

Müjgan TURGAR tarafından hazırlanan “Târîh-i Benâketî Adlı Eserde Abbâsî Halifeleri İle İlgili Kayıtlar” adlı tez çalışması 29/11/2024 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Başkan/Danışman

Doç. Dr. Ahmet ÖZTURHAN

.....

Danışman

Doç Dr. Hanife ALACA

.....

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Efe DURMUŞ

.....

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Murat ÖTER
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYANI

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan eder, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sorumluluğu kabullendiğimi bildiririm.

ETHICAL DECLARATION

I declare that all the information in this thesis has been obtained within the framework of ethical behavior and academic rules, and that the source of any statements and information that do not belong to me in this study prepared in accordance with the thesis writing rules has been fully cited, and I declare that I accept all kinds of legal responsibility in case of any contrary situation.

İmza
Müjgan TURGAR
Tarih: 28.12.2024

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH-İ BENÂKETÎ ADLI ESERDE ABBASÎ HALİFELERİ İLE İLGİLİ
KAYITLAR

Müjgan TURGAR

Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Tarih Ana Bilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Ahmet ÖZTURHAN

2024, 88 Sayfa

İlhanlı Devleti saray tarihçilerinden Fahrüddîn Ebû Süleymân Dâvûd b. Muhammed Benâketî tarafından yazılmış eserlerden bir tanesi de Târîh-i Benâketî diye bilinen Ravzatü Üli'l-Elbâb fî Tevârihi'l-Ekâbir ve'l-Ensâb'dir. İlhanlılar dönemine yazılmış ve son derece tarihi bir değere sahip olan bu eser umumi bir dünya tarihi şeklinde Farsça olarak kaleme alınmıştır. Bu tez çalışmasında eserin Abbâsî halifeleri kısmının Türkçeye tercümesi ve değerlendirilmesi konu edinilmiştir. Bunun yanı sıra kitap ve müellif hakkında bilgi verilerek genel bir çerçevede değerlendirme yapılmıştır. Kitabın şimdiye kadar herhangi bir kısmının Türkçeye çevrilmemesi, çalışmanın ilim âlemine katkısını ortaya koymaktadır.

Eserin Abbâsîler kısmında 37 Abbâsî halifesinden 35'i hakkında ayrı başlık halinde bilgiler verilmişken; 31 ve 32. Abbâsî halifeleri olan Muktefi-Liemrillâh ile Müstencid-Billâh'ın biyografilerini ayrı bir başlık altında yer vermemiştir. Bu 2 halifeye 30. Abbâsî Halifesi er-Râşid-Billâh Ebû Ca'fer el-Mansûr b. el-Müsterşid başlığının son paragrafında kısaca değinmiştir. Eserde sadece Abbâsîlerin siyasi tarihi hakkında bilgi verilmekle kalınmamış; özellikle vefat haberleri vasıtasıyla Abbâsîler dönemindeki İslam coğrafyasının önemli âlimleri de tanıtılmıştır. Bunun yanı sıra İslam coğrafyasının farklı yerlerinde hüküm süren devrin muktedir şahsiyetleri ve onlar ile ilgili hadiseler de yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Abbâsîler, Fahrüddîn Benâketî, Halife, İlhanlı Müverrihleri.

ABSTRACT
MASTER THESIS
RECORDS ABOUT THE ABBASI CALIPHALS IN THE WORK CALLED
TARİH-I BENÂKETÎ

Müjgan TURGAR

Batman University Graduate Education Institute

History Department of Science

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Ahmet ÖZTURHAN

Year, 88 Pages

Fahrüddîn Ebû Süleyman Dâvûd b., one of the palace historians of the Ilkhanid State. One of the works written by Muhammed Benâketî is Ravzatü Üli'l-Elbâb fî Tevârîhi'l-Ekâbir ve'l-Ensâb, also known as Târîh-i Benâketî. This work, which was written during the Ilkhanid period and has an extremely historical value, was written in Persian as a general world history. The subject of this thesis study is the translation and evaluation of the Abbasid Caliphs part of the work into Turkish. In addition, information was given about the book and the author and an evaluation was made in a general framework. The fact that no part of the book has been translated into Turkish so far reveals the contribution of the work to the scientific world.

While information is given under separate headings about 35 of the 37 Abbasid caliphs in the Abbasids section of the work; He did not include the biographies of Muktefî-Liemrillah and Müstencid-Billâh, the 31st and 32nd Abbasid caliphs, under a separate heading. These 2 caliphs were named after the 30th Abbasid Caliph er-Râşid-Billâh Ebû Ca'fer el-Mansûr b. al-Mustershîd briefly mentioned it in the last paragraph of his title. The work not only provides information about the political history of the Abbasids; Important scholars of the Islamic geography during the Abbasid period were also introduced, especially through news of their deaths. In addition, the powerful figures of the period who reigned in different parts of the Islamic geography and the events related to them are also included.

Keywords: Abbasids, Fahrüddin Benâketî, Caliph, Ilkhanid Successors.

ÖN SÖZ

Moğol istilasından sonra İran coğrafyasında özellikle İlhanlıların hâkimiyeti ele geçirmesi sonrasında Farsça, divan dili olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte yazılan tarihi eserlerin birçoğu da bu dilde vücuda getirilmiştir. İlhanlı saray tarihçilerinin hemen hemen tamamı yazmış olduğu eserlerini Farsça olarak kaleme almışlardır. Saray tarihçilerinden biri olan Fahrüddin Benâketî de bu tarihçilerden biridir. Benâketî'nin yazmış olduğu eserlerden biri de Tarih-i Benâketî diye bilinen Ravzatü Üli'l-Elbâb fî Tevârihi'l-Ekâbir ve'l-Ensâb'dır.

Bu eser Ca'fer Şuâr tarafından Târîh-i Benâketî adı ile 1348 hş./1969 yılında Tahran'da yayımlanmıştır. Bu çeviri esnasında adı geçen kitabın neşri esas alınmıştır. Bu çalışmada eserin Abbâsî halifeleri kısmının Türkçeye çevirisi ve değerlendirilmesi yapılmıştır. Daha önce bu eserin hiçbir bölümü Türkçeye çevrilmediği için bu yönüyle yapılmış olan tez çalışması bir ilk olarak değerlendirilebilir.

Tarih-i Benâketî dil ve üslup itibarıyla dönemin ağır ve ağıdalı diline karşılık basit bir üslupla kaleme alındığından tercümesi daha kolay olmuştur. Tercüme esnasındaki zorluklardan en önemlisi; eserde yoğun bir isim literatürüne yer verilmesidir. Bu yönüyle tercüme esnasında eserde geçen isimlerin çoğunun yazımı için Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi referans alınmış ve isimler bu ansiklopedide geçtiği hali ile kullanılmıştır. Eserde geçen şahıs isimlerinin doğru telaffuzu için “^, ’” gibi şapka ve kesme işaretleri kullanılmıştır. Buna karşılık Türkçede yaygın olarak kullanılan Abdürrahman, Rükneddin, Abdürrahim vs. gibi isimler ise günümüz Türkçesinde kullanıldığı gibi yazılmıştır. Yer isimleri ve şahıs isimlerinin sonundaki sert sessiz harfler dikkate alınmamıştır. Ahmet yerine Ahmed, Muhammet yerine Muhammed ve Bağdat yerine Bağdad biçiminde yazılmıştır. Yine aynı şekilde yer isimlerinde dönemin coğrafi terminolojisi ne ise aynı şekilde kullanılmış; Anadolu için eserde geçtiği hali ile Rum, Suriye bölgesi için Şam ve Orta Asya için Maverâünnehir tabirleri kullanılmıştır.

Eserde geçen unvan ve görev isimlerinin de orijinalliğinin korunması için eserde geçtiği hali ile tercümesi yapılmıştır. Örneğin; debir, katib, kadı, kari, sahib, mevla, melik, şeyhü'l-meşayih gibi unvanlar çeviri esnasında olduğu gibi aktarılmıştır. Çalışmanın okuyucu tarafından kolay anlaşılmasını sağlamak amacıyla metinde olmayıp kendi eklediğimiz Türkçe kelimeler ile tercümeyi esas aldığımız kitabın Farsça neşrinin sayfa numaraları köşeli parantez içerisinde [] verilmiştir. Bazı terim ve ifadelerin kısa açıklamaları ise parantez içerisinde () verilmiştir. Çevirisi yapılan kısımda geçen Arapça şiirler ve dörtlükler çeviriye dâhil edilmemiştir. Metinde geçen Kur'an ayetlerinin Türkçe transkript ve meali <https://www.kuranmeali.com/> adresinden alıntılanmıştır.

Bir diğer husus; Hicri tarihlerin Miladi tarihe çevirisi konusudur. Bunun için eserde geçen Hicri tarihler Türk Tarih Kurumu <https://ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/> web adresindeki Tarih Çevirme Kılavuzu sayfasından istifade edilerek Miladi takvime çevrilmiştir.

Bu çalışma Ön söz hariç 5 bölümden oluşmaktadır. Giriş adı altındaki birinci bölümde Abbâsî halifelerinin siyasi tarihi ve dönemin sosyo-kültürel yapısı hakkında kısaca bilgi verilmiştir. İkinci bölümde müellifin hayatı ve eserleri hakkında, üçüncü bölümde Tarih-i Benâketî diye bilinen Ravzatü Üli'l-Elbâb fî Tevârihi'l-Ekâbir ve'l-Ensâb adlı eser hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra dördüncü bölümde Tarih-i Benâketî'nin Abbâsîler döneminin Türkçe tercümesi yapılmıştır. Sonuç ve değerlendirme başlığı altındaki beşinci bölümde ise çalışma konumuzu oluşturan eserin Abbâsîler kısmının değerlendirilmesi yapılmıştır.

Tez çalışma konumun belirlenmesinden, tezimin son aşamasına kadar bana destek olan değerli tez danışanım Doç. Dr. Ahmet ÖZTURHAN'a teşekkürlerimi arz ediyorum. Ayrıca her sıkıştığım da yardımına başvurduğum arkadaşım Enes EROĞLU'na, beni her daim destekleyen aileme en içten teşekkürlerimi sunarım.

Müjgan TURGAR
BATMAN-2024

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	viii
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	x
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Abbâsîler	2
1.1.1. Abbâsî Devleti'nin kuruluşu	2
1.1.1.1. Önemli Abbâsî halifeleri.....	3
1.1.2. Abbâsî Devleti kültür ve medeniyetinde bilim, sanat, hukuk.....	5
1.1.2.1. Abbâsî devleti idari teşkilatı	5
1.1.2.2. Abbâsî Devleti'nde ekonomik faaliyetler	5
1.1.2.3. Abbâsî Devleti'nde dini yaşam.....	6
2. YAZAR HAKKINDA.....	7
3. ESER HAKKINDA.....	9
4. TÂRÎH-İ BENÂKETÎ ADLI ESERİN ABBÂSÎLER BÖLÜMÜNÜN TÜRKÇE ÇEVİRİSİ	16
4.1. Ebû'l-Abbâs Seffâh.....	16
4.2. el-Mansûr Ebû Ca'fer Abdullâh b. Muhammed	18
4.3. Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh	22
4.4. el-Hâdî Ebû Muhammed Mûsâ.....	23
4.5. er-Reşîd Ebû Ca'fer Hârûn el-Mehdî.....	24
4.6. el-Emîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Hârûn	30
4.7. el-Me'mûn Ebû'l-Abbâs Abdullâh b. er-Reşîd.....	32
4.8. el-Mu'tasım Ebû İshâk Muhammed b. er-Reşîd.....	40
4.9. el-Vâsik-Billâh Ebû Ca'fer Hârûn	42
4.10. el-Mütevekkil-Alellâh Ebû'l-Fazl Ca'fer b. Muhammed b. Hârûn	43
4.11. el-Müntasır-Billâh Ebû Ca'fer Muhammed.....	45
4.12. el-Müstaîn-Billâh Ebû'l-Abbâs Ahmed b. el-Mütevekkil	46
4.13. el-Mu'tez-Billâh Ebû Abdullâh Muhammed ez-Zübeyr b. el-Mütevekkil.....	47
4.14. el-Mühtedî-Billâh [Ebû Abdullâh (Ebû İshâk) Muhammed b. Hârûn el-Vâsik].....	47
4.15. el-Mu'temid-Alellâh Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Mütevekkil	48
4.16. el-Mu'tazîd Billâh Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Talha	51
4.17. el-Müktefî Billâh Ebû Muhammed Alî b. Ahmed	53
4.18. el-Muktedir-Billâh Ebû'l-Fazl Ca'fer b. el-Mu'tazîd	55
4.19. el-Kâhir-Billâh Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Mu'tazîd	60
4.20. er-Râzî-Billâh Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Ca'fer el-Muktedir	60
4.21. el-Müttakî-Lillâh İbrâhîm b. el-Muktedir	61
4.22. el-Müstekfî-Billâh Ebû'l-Kâsım Übeydullâh b. el-Müktefî	63
4.23. el-Mutî'-Lillâh Ebû'l-Kâsım el-Fazl b. Ca'fer el-Muktedir	64

4.24. et-Tâi‘-Lillâh Ebû Bekr Abdülkerîm b. el-Mutî‘	65
4.25. el-Kâdir-Billâh Ebû‘l-Abbâs Ahmed b. İshâk b. el-Muktedir	66
4.26. el-Kâim-Biemrillâh Ebû Ca‘fer Abdullâh b. Ahmed.....	67
4.27. el-Muktedî-Biemrillâh Ebû‘l-Kâsım Abdullâh b. Muhammed b. el-Kâim	68
4.28. el-Müstazhir-Billâh Ebû‘l-Abbâs Ahmed b. el-Muktedî.....	68
4.29. el-Müsterşid-Billâh Ebû‘l-Mansûr el-Fazl b. el-Müstazhir	69
4.30. er-Râşid-Billâh Ebû Ca‘fer el-Mansûr b. el-Müsterşid	69
4.31. el-Müstazî Biemrillâh Ebû Muhammed el-Hasan b. el-Müstencid	70
4.32. en-Nâsır-Lidînillâh Ebû‘l-Abbâs Ahmed b. el-Müstazî	73
4.33. ez-Zâhir-Biemrillâh Ebû Nasr Muhammed b. en-Nâsır	77
4.34. el-Müstansır-Billâh Ebû Ca‘fer el-Mansûr b. ez-Zâhir	78
4.35. el-Müsta‘şım-Billâh Ebû Ahmed Abdullâh b. el-Müstansır.....	79
5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	82
KAYNAKLAR	86
EKLER	88

SİMGELER VE KISALTMALAR

Kısaltmalar

A.S.	Aleyhisselam
age.	Adı geçen eser
b.	bin (oğlu)
bkz.	Bakınız
C.	Cilt
CC	Celle Celâluh
çev.	Çeviren
h.	Hicri
Haz.	Hazırlayan
hş.	Hicri-i Şemsi
İA.	İslâm Ansiklopedisi
k.a.	Kerremallahu Vecheh
m.	Miladi
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
nşr.	Neşr
R.a.	Radıyallahu Anh
s.	sayfa
S.	Sayı
SAV	Sallallâhu Aleyhi Vesellem
ss.	Sayfa sayısı
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	ve benzeri

1. GİRİŞ

İnsanoğlu yaşamını sürdürdüğünden beri geçmişte yaşanmışlıklara, kültürlere, siyasi açıdan olan mücadeleleri merak etmiştir. Yaşadıklarını başka insanlarda bilsin diye kaleme almış, hatıra olarak yazıya dökmüşlerdir. Bu alanlarda yaşanmışlıkları kaleme alan bilin insanları eserlerini dönemin hâkim olduğu dil ile yazmışlardır.

İslamiyet'ten sonra İran'da Farsça tarih yazıcılığının gelişmeye başlaması Moğolların coğrafyaya hâkim olması ile başlamıştır. Moğollar öncesi İran'da tarih yazıcılığı ağırlıklı olarak Arapça olmuştur. Bu coğrafyada 10. Yüzyıl ortalarına doğru Farsça tarihi kitaplar kaleme alınmıştır. Samanoğulları'nın veziri Ebû Ali Belamî'nin Arapça'dan Farsça'ya tecümesini yaptığı “Tercüme-i Târih-i Tâberî” Farsça tarih yazıcılığının ilk kitabı olarak kabul edilmektedir. Kitap “Târih-i Belamî” adıyla da bilinmektedir. Ebû Ali Belamî İranlı tarihçi Taberî'nin Arapça dünya tarihi olan kitabını Samanoğulları hükümdarı Mansur b. Nuh'a ithafen tercüme etmiştir (Us, 2019:1).

Samanoğulları'ndan sonra bölgeye hâkim olan Gazneliler Dönemi'nde de Farsça tarih yazıcılığı önemini kaybetmemiştir. Gazneli sultanlarının divanlarında bulunan dönemin tarihçileri İslam Medeniyeti'nin ikinci dili olarak kabul etmişlerdir. Gazneliler Dönemi'nde Farsça tarih yazıcılığı alanında yaşanan gelişmeler Büyük Selçuklu Devleti ve Harezmşahlar'ın hâkimiyeti olduğu yıllarında durağanlaşmıştır. Özellikle Büyük Selçuklu Devleti'nin tarihiyle ilgili bize ulaşan bilgilerin çoğunluğunun Arapça yazılan kaynak eserlerden oluşması bu duruma önemli bir örnek oluşturmuştur (Hesamipour, 2018: 95-96).

İran bölgesinde İslamiyet sonrası tarih yazıcılığı İlhanlılar öncesi ve sonrası değişiklik göstermiştir. İlhanlılar'dan önce bölgede tarih yazıcılığı Hindistan ekolünün etkisindedir. O dönemde daha çok Arapça eserler kaleme alınmış, kopyalanmıştır. İlhanlı Devleti'nden sonra bölgede Hindistan etkisi çok azalmış ve yerini İlhanlıların oluşturduğu yeni ekol almıştır. (Demir, 2007: 255).

Orta Çağ'da Farsça tarih yazıcılığı İlhanlılar Dönemi tarihçilerinden Ata Melik Cüveyni tarafından kaleme alınan Târih-i Cihangüşâ ve Reşîdüddin Fazlullah Hemedânî'nin eseri Câmi'ü't-Tevârih bazı noktalarda ilk olmaları nedeniyle onların

hemen ardından gelen tarihçiler açısından önemli görülmüşlerdir. Nâim-i Yezdî'nin Târîh-i Vassâf, Müstevfî'nin Târîh-i Gûzide, Muhammed Benâketî'nin Târîh-i Benâketî, Şebânkâreî'nin Mecma'u'l-Ensâb Fi't-Tevârîh, Kâşânî'nin Târîh-i Olcaytu İlhanlılar döneminde yazılan ve değindikleri konular nedeniyle günümüze ışık tutan eserlerdir.

1.1. Abbâsîler

1.1.1. Abbâsî Devleti'nin kuruluşu

Abbâsîler, 750 yılında Emevîlerin yıkılmasının ardından İslam dünyasında halifelik makamını ele geçiren ve 1258 yılına kadar hüküm süren önemli bir hanedandır. Abbasîler, adını, Peygamber Muhammed'in amcası Abbas b. Abdülmuttalib'den almaktadır. Hanedan, Bağdat merkezli bir yönetim kurarak, İslam dünyasının bilim, sanat, kültür ve ticaret alanlarında zirveye ulaşmasını sağlamıştır (Yıldız, 1988: 31).

Abbâsîler döneminde özellikle bilim ve kültür alanında büyük gelişmeler yaşanmıştır. Halife Harun Reşid ve oğlu Memun'un teşvikleriyle Bağdat'ta *Beytü'l-Hikme* (Bilgelik Evi) kurularak, Antik Yunan, Hint ve Fars bilgileri Arapçaya çevrilmiş, İslam medeniyetine kazandırılmıştır. Bu çeviriler, Avrupa Rönesansı'na ilham verecek bilgi birikiminin temelini atmıştır. Astronomi, matematik, tıp ve felsefe gibi alanlarda yapılan çalışmalar, dönemin en gelişmiş bilimsel çalışmaları arasında sayılmaktadır. Özellikle İbn Sina ve el-Harezmi gibi bilim insanlarının katkılarıyla, Abbâsîler dönemi İslam bilim tarihinin altın çağı olarak anılmaktadır (Bölükbaşı, 2021: 22).

Abbâsîler, askeri ve siyasi olarak ilk dönemde geniş topraklara hâkim olmuş ancak zamanla merkezi yönetimin zayıflamasıyla devlet, iç karışıklıklar ve dış saldırılarla sarsılmıştır. 9. yüzyıldan itibaren merkezi otorite azalmış, Mısır'da Tolunoğulları ve daha sonra Fatimiler gibi bağımsız yönetimler ortaya çıkmıştır. 1258 yılında ise Moğol hükümdarı Hülâgû Han'ın Bağdat'ı ele geçirmesiyle Abbâsî Devleti son bulmuştur. Abbâsîler, İslam dünyasında kültürel zenginliği ve entelektüel mirasıyla büyük izler bırakmıştır. Bu dönem, İslam medeniyetinin gelişiminde dönüm noktalarından biri olarak kabul edilmektedir (Yıldız, 1988: 31-48).

1.1.1.1. Önemli Abbâsî halifeleri

1.1.1.1.1. Ebu'l-Abbas es-Seffah (750-754)

Abbâsî Devleti'nin kurucusu olan Ebu'l-Abbas es-Seffah, Emevîleri yıkmış ve Abbâsîler adına ilk halife olarak ilan edilmiştir. Kısa süren saltanatı boyunca devleti kurumsallaştırma adımları atmıştır. "Seffah" lakabı, "kan dökücü" anlamına gelir ve bu lakabı Emevîlere karşı olan savaşlardaki sert tutumundan ötürü almıştır (Yıldız, 1994: 283-284; Üçok, 1968: 78-79).

1.1.1.1.2. Ebu Cafer el-Mansur (754-775)

Abbâsî Devleti'nin en önemli kurucularından biri olarak kabul edilen el-Mansur, Bağdat'ı başkent yaparak bu şehri bir bilim ve kültür merkezi haline getirmiştir. İdari ve ekonomik düzenlemeleriyle Abbâsî Devleti'ni sağlam temeller üzerine kurmuştur. Döneminde imparatorluk genişlemiş ve güçlenmiştir (Bozkurt, 2003: 5-6).

1.1.1.1.3. Harun Reşid (786-809)

Abbâsî Devleti'nin altın çağını yaşatan Harun Reşid, İslam medeniyetinin en tanınmış liderlerinden biridir. Bilime ve sanata büyük önem vermiş, Bağdat'ta kurduğu *Beytü'l-Hikme* (Bilgelik Evi) ile bilimsel çevirileri teşvik etmiştir. Döneminde Abbâsî Devleti, kültürel ve ekonomik açıdan büyük bir refah seviyesine ulaşmıştır. Ayrıca, Batı dünyası ile diplomatik ilişkiler kurmuş, Frank İmparatoru Şarlman ile mektuplaşmıştır. (Bozkurt, 1997: 258-261).

1.1.1.1.4. Memun (813-833)

Harun Reşid'in oğlu olan Memun, babasının bilimsel mirasını devam ettirmiştir. *Beytü'l-Hikme*'yi genişleterek burada birçok bilim insanını bir araya getirmiş, Yunan ve Hint kaynaklarından Arapçaya çeviriler yapılmasını sağlamıştır. Matematik, astronomi, tıp ve felsefe alanında yapılan çalışmalar, Memun döneminde zirveye çıkmıştır. Aynı zamanda, akılcılığın ön planda olduğu *Mu'tezile* düşüncesini desteklemiştir (Bozkurt, 2004: 258-261; Üçok, 1968: 96).

1.1.1.1.5. Mutasım (833-842)

Abbâsî Devleti'nde merkezi otoriteyi güçlendirmek için Türk asıllı askerlerden oluşan bir ordu kuran ilk halifedir. Türk askerlerin Bağdat'ın dışında yerleşmesi için Samarra şehrini kurduştur. Mutasım'ın ordusu, Bizans'a karşı önemli zaferler kazanmıştır; ancak Türk askeri varlığının güçlenmesi ilerleyen dönemlerde devlet içinde bazı karışıklıklara yol açmıştır (Avcı, 2020: 380-382).

1.1.1.1.6. Mütevekkil (847-861)

Mütevekkil döneminde, Mu'tezile düşüncesine karşı geleneksel Ehl-i Sünnet görüşleri desteklenmiştir. Devlet yönetiminde Türk komutanların etkisi artmıştır. Ancak, halifeliği sırasında Türk askerlerin nüfuzu artmış ve iç karışıklıklar baş göstermiştir. Bu dönemden sonra Abbâsî Devleti'nin siyasi gücünde kademeli bir düşüş gözlemlenmiştir. (Kırkpınar, 2006: 212-214).

1.1.1.1.7. Muktedir Billah (908-932)

Muktedir'in saltanatı sırasında Abbâsî Devleti'nde iç karışıklıklar ve bölgesel ayrılıkçılık artmıştır. Devletin zayıfladığı bir dönem olarak bilinen bu dönemde, Şii Büveyhîler ve Fatımîler gibi yerel hanedanlar bağımsızlıklarını ilan etmiş, Abbâsî otoritesine karşı gelmişlerdir (Özaydın, 2020: 144-145).

1.1.1.1.8. Mustansır Billah (1226-1242)

Mustansır Billah, Abbâsî halifeliğinin son güçlü liderlerinden biridir. Onun döneminde Abbâsî Devleti yeniden toparlanma çabası göstermiştir. Bağdat'ta büyük bir medrese olan *Mustansırıye Medresesi*'ni kurarak İslam eğitimini desteklemiştir. Bu dönemde bile Abbâsî Devleti eski gücüne ulaşamamıştır (Yiğit, 2006: 118).

1.1.1.1.9. Müstasım Billah (1242-1258)

Abbâsî Devleti'nin son halifesi olan Müstasım Billah döneminde, Moğol istilası tehdidi artmıştır. 1258 yılında Hülâgû Han komutasındaki Moğol ordusu Bağdat'ı ele geçirerek büyük bir yıkım yapmış ve Abbâsî Devleti'ne son vermiştir. Bu olay, İslam dünyasında bir dönemin kapanması olarak kabul edilir (Özdemir, 2020: 126-127).

Abbâsî halifeleri, İslam medeniyetinde bilim, kültür ve sanat alanlarında köklü katkılar sağlamışlardır. Ancak, iç karışıklıklar ve yabancı saldırılar nedeniyle zamanla güçlerini kaybetmişlerdir. Abbâsî Devleti'nin çöküşü, İslam medeniyetinin merkezinde önemli değişimlere neden olmuş ve İslam dünyasında siyasi gücün dağıldığı bir döneme girilmiştir (Üçok, 1968: 117-118).

1.1.2. Abbâsî Devleti kültür ve medeniyetinde bilim, sanat, hukuk

Abbâsî Devleti (750-1258), İslam medeniyetinin bilim, kültür ve sanat alanlarında en parlak dönemini yaşamış, İslam dünyasında büyük bir kültürel dönüşüm ve entelektüel gelişim sağlamıştır. Abbâsîler, Emevîlerden farklı olarak Araplar dışındaki Müslüman milletleri de kucaklayan bir yönetim anlayışı benimsemiş ve Bağdat gibi şehirleri bilim ve kültür merkezi haline getirmişlerdir. Bu dönemde ortaya çıkan birçok bilimsel, felsefi ve sanatsal eser, İslam medeniyetine olduğu kadar dünya tarihine de büyük katkılarda bulunmuştur (Yetkin, 1988: 49-50).

1.1.2.1. Abbâsî devleti idari teşkilatı

Abbâsî Devleti, 750 yılında Emevîleri yıkarak kurulmuş ve İslam dünyasında uzun süre etkili bir yönetim sergilemiştir. Bu devlet, İslam coğrafyasını yönetebilmek için karmaşık bir idari teşkilat oluşturmuş, farklı etnik grupları kapsayarak geniş bir yönetim sistemi kurmuştur. İdari teşkilat, Bağdat merkezli olarak organize edilmiş ve güçlü bir merkeziyetçilik benimsenmiştir (Hitti, 2011: 433-451).

1.1.2.2. Abbâsî Devleti'nde ekonomik faaliyetler

Abbâsî Devleti'nde ekonomik yaşam, dönemin geniş topraklara yayılmış İslam medeniyetinin temel unsurlarından biri olmuş ve toplumun refah düzeyini yükselten etkin bir sistem oluşturmuştur.

Abbâsîler, Bağdat'ı başkent yaparak İslam dünyasında siyasi bir merkez kurmuş, aynı zamanda bu şehri büyük bir ticaret, bilim ve kültür merkezi haline getirmiştir. Abbâsî Devleti'nin ekonomi politikaları, üretim, ticaret ve tarıma verdiği önem ile uzun süreli bir refah dönemine zemin hazırlamıştır (Hitti, 2011: 469-480).

1.1.2.3. Abbâsî Devleti'nde dini yaşam

Abbâsî Devleti döneminde dini yaşam, İslam'ın devlet yönetimi ve toplumda güçlü bir etki yarattığı, dini kurumların ve mezheplerin şekillendiği ve çeşitli düşünce akımlarının ortaya çıktığı bir dönemi kapsamaktadır.

Abbâsîler, İslam'ı hem devlet politikası hem de toplumun sosyal yapısında birleştirici bir unsur olarak görmüş, İslam hukukuna ve dinî kurumlara büyük önem vermişlerdir. Bu bağlamda, Abbâsîler dönemi İslam düşüncesinde farklı mezheplerin geliştiği, dini ilimlerin sistematik hale getirildiği ve yeni akımların ortaya çıktığı bir dönem olmuştur (Yetkin, 1988: 56).

2. YAZAR HAKKINDA

Kitabın Müellifi Fahreddin Ebu Süleyman Davud b. Taceddin Ebul Fazl Muhammed b. Muhammed b. Davud el- Benâketî'dir. Fahreddîn el-Benâketî/el-Penâketî (ö.730/1329-30) İlhanlı Dönemi âlimlerindendir. (Aliyev, 2024: 207). Tam adı eserlerinde belirtildiği üzere Fahrüddîn Ebû Süleymân Dâvud b. Ebî'l-Fazl Muhammed'tir (Aliyev, 2022: 1207-1208).

Bibliyografik kaynaklarda ve yine kendi şiirlerinde Fahr-i Benâket mahlasıyla da anılır. Doğduğu yerden dolayı Benâketî adıyla da anılır (Aliyev, 2024: 207; Günaltay, 1991: 305). Kesin doğum tarihi belirsiz olmakla birlikte, 650/1250'li yıllarda veya öncesinde doğmuş olmalıdır (Aliyev, 2024: 207).¹ Aslen Mâverâünnehir² bölgesinden Seyhun nehri kıyısında bulunan Benâket'ten (sonraki ismi Şahrûhiye) olduğu tahmin edilmektedir. (Aliyev, 2022: 1207-1208). Özellikle şer'î ilimlerde birçok âlim yetiştiren Benâketli bir aileye mensup olduğunu eserlerinde aktardığı bilgilerden öğreniyoruz (Yazıcı, 1992: 429-430).

Eserlerinde Tâceddin Ebü'l-Fazl Muhammed b. Muhammed b. Dâvud el-Benâketî (ö. 682/1283) olarak bahsettiği babasının, Beğavî'ye (ö. 516/1122) ait Mesâbilhü's-Sünne'yi el-Meysûr adıyla şerh ettiğini, yine Misbâhu'z-Zamîr Min Sihâhi't-Tefsîr adlı bir eser kaleme aldığını söylerler. (Aliyev, 2024: 207-208). Kardeşi Seyyid Nizâmeddin Ali (ö. 699/1300), herkesin hürmet ve itimadını kazanmış, Tebriz'de irşad³ ile meşgul olan bir mutasavvıftı (Yazıcı, 1992: 429-430).

Benâketî'nin tahsili hakkında kesin bilgi bulunmuyorsa da ilk eğitimini aile bireylerinden almış olmalıdır. Benâketî, en azından naklî ilimlerde babası ve ağabeyinden öğrenim görmüş olmalıdır. Şeyh, imam ve şeyhülislâm gibi nitelemeleriyle aynı zamanda ulemadan olduğunu da vurguladığı babasından 676/1277-1278 ve 679/1280-81 yıllarında Tüster'de⁴ hadis dinlediğini belirtmesi bu kanaati desteklemektedir (Aliyev, 2024: 208).

¹ 660/1260'lı yıllarda yaptığı seyahatlerden ve okuduğu hocalarından bahsetmektedir. bkz: (Elmin Aliyev (2024). "Fahreddîn el-Benâketî ve er-Risâletü'l-Fahriyye fî Aksâmi'l-Ülûmi'l-Hikemiyye" Adlı Eseri" *İslam İlimleri Dergisi*, 19(1), s. 207.

² Orta Asya'ya yönelik İslâm fütühatından sonra Arapça kaynaklarda Ceyhun nehrine (Amuderya/Oxus) izâfeten "nehrin öte tarafında bulunan bölge" anlamında kullanılmıştır. bkz: Osman Gazi Özgüdenli (2003). "Mâverâünnehir", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 28, s. 177-180, Ankara: TDV Yayınları.

³ Sözlükte "doğru yolu bulup kararlılıkla benimsemek" anlamındaki rüşd kökünden masdar olan irşad "doğru yolu göstermek" demektir. Bkz: Bekir Topaloğlu (2020). "İrşad", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 22, s. 454-455, Ankara: TDV Yayınları.

⁴ İran'ın Güneybatısında tarihî bir şehir. Yarıntılı bilgi için bkz: Rıza Kurtuluş, (2010). "Şüster", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 39, s. 276-277, İstanbul: TDV Yayınları.

Daha çok şair olarak bilinen Benâketî Tebriz’de İlhanlılar sarayına intisap etti. (Yazıcı, 1992: 429-430). İlhanlı devleti şairleri arasında kendini gösteren Benâketî, zamanın tarihçileri arasında da önemli bir yerde bulunan büyük kişilerdendir. Doğduğu yerden dolayı Benâketî adıyla tanınan yazar, Gazan Han’ın büyük teveccühünü kazanmıştı. (Günaltay, 1991: 305). Zilkade 701/Temmuz 1302 tarihinde Gazân Han tarafından Ucan’da “Melikü’ş-Şuarâ” unvanı aldığını tescillemektedir (Aliyev, 2024: 209).

Hayatına ilişkin sınırlı bilgiler olan Benâketî’nin bir süre Tebriz’de yaşadığına ve İlhanlı saray çevresinden olduğuna işaret etmektedir. Gazan Han (ö. 703/1304) döneminde “Melikü’ş-şuarâ” veya “Dîvânü’ş-şuarâ” unvanı aldığı tezkire ve tabakatlarda kayıtlıdır (Aliyev 2022: 1207-1208). Devletşah onun çok parlak kaside ve kıtalarının bulunduğunu söyler ve bir gazelini nakleder. Tarihinde de bazı şiirlerine rastlanmaktadır (Yazıcı, 1992: 429-430). Döneminin fazilet ve ilim sahipleri arasında zikredilen Benâketî’nin ölüm tarihi olarak 730/1329-1330 yılı gösterilse de bu konuda kesin bir bilgi bulunmamaktadır (Aliyev, 2024: 209).

3. ESER HAKKINDA

Müellifin en ünlü eseri Târîh-i Benâketî olarak da bilinen Ravzatu Ulî'l-Elbâb fî Marifeti't-Tevârîh ve'l-Ensâb adlı Farsça eserdir (Aliyev, 2024: 206). Benâketî eserini, Olcaytu Hudâbende'nin⁵ emriyle yazmaya başlamıştır (Yazıcı, 1992: 429-430). Yazar bu eserini son İlhanlı Hükümdarı Ebû Saîd Bahadır Han⁶ döneminde 25 Şevval 717/31 Aralık 1317 tarihinde tamamlamıştır.

Müellifin dokuz bölüm olarak tasnif ettiği eser, yaratılıştan Ebû Saîd Bahadır Han dönemine kadar ki olayları ele alan genel dünya tarihi niteliğindedir. Büyük bir kısmı Reşîdüddin Fazlullah'ın Câmiu't-Tevârîh'inden özetlenmekle birlikte, Târîh-i Benâketî'nin İlhanlılar dönemiyle ilgili özgün bilgileri de içerdiği kaydedilmektedir (Barthold, 1979: 513). Bu konuda vurgulanan bir diğer önemli husus ise müellifin gayrimüslimler hakkında aktardığı bilgilerin hacim ve muhteva itibarıyla Câmiu't-Tevârîh'ten biraz farklı olmasıdır (Yazıcı, 1992: 429-430).

Eserin dokuz bölümü: Âlemlerin yaratılışı, peygamberler tarihi ve Hristiyan papaları, eski İran tarihi, Hz. Peygamber (SAV) dönemi, Halifeler dönemi, Emeviler-Abbâsîler ve onların çağdaşları dönemi, Frenkler-Hintliler, Çinliler ve Moğollar, Yahudiler-Hristiyanlar olarak ele alınabilir (Yazıcı, 1992: 429-430).

Eserin içindekiler kısmı şu başlıklar altında vermiştir:

Birinci Kısım

Hız. Âdem Devrinin Başlangıcından ta Hız. İbrahim Devrinin Sonuna Kadar Nebiler, Vasiler ve Hükümdarların Nesepleri, Soyaları ve Tarihlerinin Anlatılması

Birinci Tabaka: Âdem, Havva ve ...

Âdem (A.S.)'in Fıtratının Anlatılması

Şis b. Âdem

İkinci Tabaka: Sam b. Nuh'tan İbrahim Halil (A.S.)'e Kadar

İrem Zatü'l-İmad Hikâyesi

İbrahim b. Taruh

Fasıl: Müneccimlerin Ziclerin Temelini Ona Göre Attıkları Tarihler ve Tarih Sınıfları ile

Bunun Dışındaki Hususların Açıklaması Hakkında

⁵ Olcaytu Hudeybende: İlhanlı hükümdarı (1304-1316).

⁶ Ebu Said Bahadır Han: İlhanlı Hükümdarı (1317-1335).

İkinci Kısım

Bu Peygamberler Döneminde Var Olan -Keyumers Döneminin Başlangıcından ta Acem
Meliklerinin Sonuncusu Yezdcird Şehriyar Döneminin Sonuna Kadar- Fars
Melikleri ile Meşhur Nebiler ve Hükümdarların Anlatılması Hakkında

Birinci Tabaka: Pişdadiler

İkinci Tabaka: Kiyaniler

Üçüncü Tabaka: Eşkaniler

Dördüncü Tabaka: Sasaniler

Üçüncü Kısım

Hiz. Muhammed Mustafa (S.A.V.)'nın ta İbrahim Halil (A.S.)'e Kadar Olan Mutahhar
Soyu Hakkında ve Abbasilerin Son Halifesi Mutasım'a Kadar Hülefa-yi Raşidin
ve Hidayet Eden İmamlar'ın Ahvalı ve Soyunun Açıklaması Hakkında

Mekkeli Sahabilerin Hicreti

Hiz. Peygamber'in (SAV) Hicreti

Nebi (A.S.) Gazveleri

Ebubekir Sıddık

Ömer b. el-Hattab

Osman b. Affan

Emîrül'l-Mü'minîn Ali b. Ebi Talib

Emîrül'l-Mü'minîn Hasan (R.A.)

Emîrül'l-Mü'minîn Hüseyin b. Ali (R.A.)

İmam Zeynülabidin (R.A.)

İmam Ebu Cafer Muhammed el-Bakir (R.A.)

İmam Ebu Abdullah Cafer es-Sadık (R.A.)

Karmetiler

Hâkim Döneminde Karmetilerin Soylarının Batıl Olduğu Hakkında Yazılan Senet
Hakkında

İmam Ebu İbrahim Musa el-Kazım (R.A.)

İmam Ebu'l-Hasan Ali er-Rıza (R.A.)

İmam Ebu Cafer Muhammed el-Cevad (R.A.)

İmam Ebu'l-Hasan Ali en-Naki (R.A.)

İmam Ebu Muhammed Hasan el-Askeri (R.A.)

İmam Ebu'l-Kasım Muhammed el-Mehdi Sahibü'z-Zaman

Muhammed Hanefiye (R.A.) Soyu

İkinci Tabaka: Emevi Emirleri

Üçüncü Tabaka: Abbasi Halifeleri

Dördüncü Kısım

Abbasi Halifeleri Döneminde İran Memleketlerinde Bağımsız Bir Şekilde Padişahlık
Yapan Büyük Sultanlar ve Saygın Meliklerin Haberleri Hakkında

Birinci Tayfa: Saffariler

İkinci Tayfa: Samaniler

Üçüncü Tayfa: Deylemiler

Dördüncü Tayfa: Gazneliler

Beşinci Tayfa: Selçuklular

Altıncı Tayfa: Harzemşahlar

Yedinci Tayfa: Kuhistan Melikleri

Beşinci Kısım

Yahut Tarihi, Musa (A.S.) Devrinden ta İsrailoğullarının Son Padişahı
Meşina(Sadika)'ya Kadar İsrailoğullarının Nebilerinin Anlatılması Hakkında

Birinci Tayfa: Musa Kelimü'l-Lah'tan ta Şavel Oğlu İşbuşet'e Kadar

İkinci Tayfa: Davud (A.S.) ve Onun Evladları Zamanından ta Metina'ya Kadar

Üçüncü Tayfa: Yeruam b. Nevat'tan ta Bunların Son Padişahı Huşi b. İla'ya Kadar

Altıncı Kısım

Hristiyan ve Frenk Tarihi Hakkında ve İsa'nın Annesi Meryem'in ta Davud (A.S.)'a
Kadar Soyu ve Frenk ile Kayserlerinin Memleketinin Anlatılması ve Hz. Mesih
Devrinden ta İş Bu 717 Tarihi Olan Günümüze Kadar ki Hristiyanların Halifeleri
Sayılan Papalar Hakkında

Birinci Bab: Ermen ve Frenk Vilayetleri ile Bunların Padişahlarının Tanıtılması Hakkında

Birinci Fasıl: Medayin ve Diya'ya Kadar Ermen Vilayetinin Hududunun Anlatılması
Hakkında

İkinci Fasıl: Frenk Denizleri ve Adalarının Tanıtılması Hakkında

Üçüncü Fasıl: Romulus'tan Augustus'a Kadar Kayserlerin Anlatılması Hakkında

İkinci Bab: Mesih (A.S.) Hususunda Hristiyanların İnançları ve Hristiyan Halifeleri
Olan Papalar Hakkında

Birinci Fasıl: Mesih (A.S.) Hususunda Hıristiyanların İnançlarının Anlatılması
İkinci Fasıl: Frenklerin Padişahları ve Efendilerinin Rütbeleri Hakkında
Üçüncü Fasıl: Mesih (A.S.)'in Doğumu ve Annesi Meryem'in Davud (A.S.)'a Kadar
Soyu ve Hıristiyan Halifeleri Papaların Anlatılması Hakkında

Yedinci Kısım

Hintlilerin Tarihi, İklimlerinin Durumu, Hindistan Memleketleri ve Basdiv'den ta Sultan
Alaüddevle'ye Kadar Bunların Padişahlarının Açıklaması Hakkında
Birinci Bab: Yıllar, Yüzyılların Hesaplamaları ile İklimlerinin Durumu ve Hindistan
Memleketlerinin Açıklaması Hakkında
Birinci Fasıl: Devirler ve Yüzyılların Hesaplamaları, Kelp, Çetrcuk vs. Hakkında
İkinci Fasıl: Yeryüzünün Bayındır Kısımının Yüzölçümü ve İklimlerin Durumunun
Tanıtılması Hakkında
Üçüncü Fasıl: Yedi İklimlerin Açıklaması Hakkında
Dördüncü Fasıl: Hindistan Memleketinin Tanıtılması Hakkında
İkinci Bab: Şamkuni(Buda)'nin Doğumu, Onun Ahvalı ile Nash, Mesh, Resh ve Feshden
Oluşan Tenasüh(Reenkarnasyon) Dininin Vaziyeti Hakkında
Birinci Fasıl: Hintli Peygamberlerin Açıklaması Hakkında
İkinci Fasıl: Şamkuni'nin Doğumu Hakkında
Üçüncü Fasıl: Onun Ahvalı ve Sözleri Hakkında
Dördüncü Fasıl: Şamkuni'nin vefatı Hakkında
Üçüncü Bab: Hint Padişahları Hakkında
Birinci Tayfa: Hintliler
İkinci Tayfa: Müslümanlar (Hint)

Sekizinci Kısım

Niku Devrinden ta Cengiz Han ile Evlatlarının Savaşıkları Hıtaylıların Son Padişahları
Şudi Şuvu (Altan Han)'ya Kadar Hıtay Tarihi Hakkında
Birinci Fasıl: Hıtay Tarihi Hakkında
İkinci Fasıl: Hıtay Vilayetlerinin Açıklaması Hakkında
Üçüncü Fasıl: Hıtay Padişahlarının Açıklaması Hakkında
[Bu Bölümde Başlık Açıklaması Verilmeden Otuz Altı Tabaka Anlatılmıştır]

Dokuzuncu Kısım

Moğol Tarihi, Doyan ile Alan Kova'ya Kadar Cengiz Han'ın Soy, Cengiz Han'ın Faaliyete Başlaması, İran Memleketlerini Ele Geçirmesi, Günümüz H. 717 Tarihine Kadar Onun Evlatlarının Şubelerinin Hakkında

Birinci Tayfa: Cengiz Han ile Onun Üçüncü Oğlu Ögeday Kaan Hakkında

Cengiz Han ile Çağdaş Olan Halifeler, Sultanlar, Melikler, Hakanlar ve Atabeklerin Tarihi Hakkında

Cengiz Han'ın İran Yurduna Yönelmesinin Hikâyesi

Cengiz Han Hikâyesinin Sonu

Cengiz Han Döneminin Sonunda Hüküm Süren Hakanlar, Halifeler, Sultanlar, Melikler ve Atabeklerin Tarihi

Ögeday Kaan b. Cengiz Han'ın Hikâyesi

Ögeday Kaan ile Çağdaş Olan Halifeler, Sultanlar, Melikler ve Atabeklerin Tarihi

Ögeday Kaan'ın Adalet ve Cömertliğinin Hikâyesi

Giyuk Han b. Kaan b. Cengiz Han'ın Hikâyesi

Giyuk Han ile Çağdaş Olan Halifeler, Sultanlar ve Atabeklerin Tarihi

İkinci Tayfa: Cuci Han b. Cengiz Han ve Onun Evlatları

Üçüncü Tayfa: Cengiz Han'ın Oğlu Çağatay ve Onu Hatunları ile Evlatları

Dördüncü Tayfa: Tuluy Han b. Cengiz Han ve Onun Hatunları ile Evlatları

Mengü Han b. Tuluy Han ve Onun Hatunları ile Evlatlarının Hikâyesi

Şehzadelerin Düşmanlık Düşünmelerinin Hikâyesi

Mengü Han'ın Cengiz Han Ordusunda Hazır Bulunmasının Hikâyesi

Mengü Han ile Çağdaş Olan Halifeler, Sultanlar, Melikler ve Atabeklerin Tarihi

Kubilay Kaan ve Onun Hatunları ile Evlatlarının Hikâyesi

Kubilay Kaan ile Çağdaş Olan Sultanlar, Melikler ve Atabeklerin Tarihi

Timur Kan b. Cimkim b. Kubilay Kaan'ın Hikâyesi

Hıttay Padişahı Bayantukan b. Kimla b. Cengiz Han'ın Övgüsü Hakkındaki Kaside

Hülâgû Han b. Tuluy Han ve Onun Hatunları ile Evlatlarının Hikâyesi

Hülâgû Han'ın İran Yurduna Yönelmesinin Hikâyesi

Hülâgû Han'ın Bağdat Tarafına Yönelmesinin Hikâyesi

Hülâgû Han'ın Şam Diyarına Yönelmesinin Hikâyesi

Şehzade Yoşmut'un Mardin Kalesi Tarafına Yönelmesinin Hikâyesi

Hülâgû Han ile Berkay'ın Savaşmasının Hikâyesi

Hülâgû Han'ın Vilayetleri Valilere Tefvizi ve Onun Vefatının Hikâyesi

Abaka Han b. Hülâgû Han ve Onun Hatunları ile Evlatlarının Hikâyesi
Abaka Han'ın Cûlusunun Hikâyesi
Abaka Han Ordusunun Bukay ve Berkay ile Mücadele Etmesinin Hikâyesi
Barak'ın Horasan'a Saldırmasının Hikâyesi
Bundukdar'ın Rum Tarafına Gelmesinin Hikâyesi
Abaka Han'ın Vefatının Hikâyesi
Sultan Ahmed Teküdar ve Onun Hatunları ile Evlatlarının Hikâyesi
Konkurtay'ın Helak Olması ve Sultan Ahmed'in Horasana Yönelmesinin Hikâyesi
Argun Han b. Abaka Han ve Onun Hatunları ile Evlatlarının Hikâyesi
Argun Han'ın Cûlusunun Hikâyesi
Sahip Divan Şemseddin'in Durumunun Hikâyesi
Polad Çingsang ile Ordu Kaya'ın Kaan'ın Huzurundan Gelmesinin Hikâyesi
Argun Han'ın Vefatının Hikâyesi
Geyhatu b. Abaka Han ve Onun Hatunları ile Evlatlarının Hikâyesi
Geyhatu'nun Cûlusunun Hikâyesi
Baydu'nun Bağdat'ta İsyan Etmesinin Hikâyesi
Gazan Han b. Argun Han ... b. Cengiz Han ve Onun Hatunları ile Evlatlarının Hikâyesi
Gazan Han'nın Hatunlarının Hikâyesi
Gazan Han'nın Azerbaycan'a Gelme Niyeti ile Ata Binmesinin Hikâyesi
Baydu'nun Durumu ve Emirlerin Karşı Gelmelerinin Hikâyesi
Sultan Mahmud Gazan Han'ın Cûlusunun Hikâyesi
Nevruz'un Durumu ve Onun Şehid Edilmesinin Hikâyesi
Gazan Han'ın Şam Diyarına Yönelmesinin Hikâyesi
Hâce Sadeddin Saveci'nin Siyurgamişi Buyrulmasının Hikâyesi
Gazan Han'ın Övgüsü Hakkında Kaside
Gazan Han'ın Övgüsü Hakkında Başka Kaside
Gazan Han'ın vefatının Hikâyesi
Gazan Han'ın Mersiyesi Hakkında Şiir
Sultan Muhammed Olcaytu Han ve Onun Hatunları ile Evlatlarının Hikâyesi
Sultan Alaü'd-Dünya ve'd-Din Ebu Said'in Hikâyesi
Sultan Ebu Said'in Horasan'dan Irak Niyeti ile Ata Binmesinin Hikâyesi
Kitabın Hatimesi (Şiir)

703-17/1304-17 yıllarını kapsayan eserin dokuzuncu ve son bölümü orijinal bir değere sahiptir ve aslında İlhanlı hükümdarı Olcaytu saltanatı için en erken kaynaklardan sayılmaktadır.

Benâketî Tarihi'nin Çin tarihinden bahseden sekizinci bölüm August Müller tarafından 1667 tarihinde Latinceye çevrilmiş ve orijinal metniyle birlikte yayımlanmıştır⁷ (Günaltay, 1991: 306). Târîh-i Benâketî Ca'fer Şuâr tarafından yayımlanmıştır. Eserin dokuzuncu bölümü orijinal bilgiler ihtiva eder. Benâketî'nin gayrimüslimler hakkında verdiği açıklamalar gerçeğe oldukça yakındır. Müslümanlarca bilinmeyen Avrupa ülkeleri ve oralarındaki olayları da belirtmesi ayrıca dikkate değer bir durumdur (Yazıcı, 1992: 429-430).

Bu eserin nüshası Aşîrefendi Kütüphanesinde muhafaza edilmektedir ve 254. Numarada kayıtlıdır (Günaltay, 1991: 307). Eserin dünya kütüphanelerindeki çeşitli nüshalarından başka 746'da (1345) istinsah edilen güzel bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir⁸ (Yazıcı, 1992: 429-430). Ayasofya Kütüphanesi'nde 3026 numara ile kayıtlıdır (Günaltay, 1991: 307).

⁷ (Berlin 1677; Jena 1689), sonradan S. Weston da aynı hatayı işleyerek bu bölümü A. Chinese Chronicle by Abdollah of Beyza (London 1820) adıyla İngilizce 'ye çevirmiştir. Ancak daha sonra Quatremère eserin Nizâmü't-tevârîh sahibi Beyzâvî'ye değil Benâketî'ye ait olduğunu ispat etmiş, sekizinci bölümün bir parçasını da Fransızca 'ya çevirmiştir.

⁸ Ayasofya Kütüphanesi olarak da geçmektedir.

4. TÂRÎH-İ BENÂKETÎ ADLI ESERİN ABBÂSÎLER BÖLÜMÜNÜN TÜRKÇE ÇEVİRİSİ

[s. 134]

Üçüncü Tabaka Abbâsoğulları Halifeleri

Bunlar 37 Kişi Olup Hilafet Süreleri 523 Yıl 11 Ay 1 Gün İdi

4.1. Ebû'l-Abbâs Seffâh

Onun adı Abdullâh b. Muhammed el-Kâmil b. Alî b. Abdullâh b. el-Abbâs olup Abbâsî halifelerinin birincisidir. Soyu 20 kuşaktan Hz. Muhammed'e (s.a.v.) dayanıyordu. Ona, Emevilere mensup birçok kişinin kanını döktüğü ve böylece hilafeti onlardan devraldığı için "Seffâh" dediler. Tarihçiler şöyle anlatmışlardır: Bir gün Emîrû'l-Mü'minîn Alî (k.v.) namaz kılıyordu, Abdullâh b. Abbâs'ı görmeyince, onu sordu. Kendisinin bugün bir oğlu olduğunu söylediler. [s. 135] Bunun üzerine Emîrû'l-Mü'minîn onu tebrik etmeye gitti. "Ona ne ad verdin?" diye sordu. "Siz ne söylerseniz." diye cevap verdi. Onu Emîrû'l-Mü'minîn'in yanına getirdiler. Yüzünü öperek "Huz İleyke Eba el-Hulefa" yani tut halifelerin babası olan bu oğlanı, diye söyledi. Daha sonra onun ismini Alî ve künyesini Ebû'l-Hasan diye koydu.

[Tarihçi] Vâkidî şöyle anlatmaktadır: Benî Ümeyye, Abbâsoğullarını Haris'in kızlarıyla evlenmekten men etmişti. Çünkü "Hicretten 100 sene sonra hilafet Abbâs'ın oğullarına intikal edecek ve onların ilki Ebû'l-Haris olacaktır." şekilde bir haber rivayet edilmişti. Hilafet sırası Ömer Abdulaziz'e gelince, Muhammed el-Kâmil onun yanına gelip kendisinden Beniyü'l-Haris b. Ka'b'den olan amcası kızıyla evlenmek için izin istedi. Ömer, buna izin verdi ve o Rabta binti Abdulmedan b. ed-Deyyan ibni Katn b. Ziyad b. el-Haris b. Ka'b'ı istedi. Ebû'l-Abbâs Seffâh bu kadından dünyaya gelmiştir. Muhammed el-Kâmil, 100 (718/719) yılında davetini başlayıp devletin (Abbâsîlerin) temelini attı ve Ebû'l-Abbâs Seffâh diye bilindi.

Hikâye: Mervan, İbrahim b. Muhammed el-Kâmil'i öldürüp bu haber Kûfe'ye ulaşınca, devletin davetçilerinden olup onunla biat yapmış olan Ebû Seleme Hallal, onun vefatına çok üzüldü. Seffâh ve diğer akrabaları Kûfe'ye gelince, Ebû Seleme bunları gizleyip hilafeti Alî b. el-Hüseyin b. Alî (k.v.) oğulları üzerine kararlaştırmak istedi. Zira ilk defa bunlar davet yapmaya başlamışlardı. Bunun üzerine Ebû Seleme, birini Ca'fer es-Sâdık'a, birini Abdullâh b. el-Hüseyin'e ve diğerini Ömer b. Alî b. el-Hüseyin'e

göndermek üzere üç mektup yazdı. Daha sonra mutemetlerinden birine verip “Bu mektupları götür, ilk olarak Ca‘fer’in yanına var. Eğer o kabul ederse diğer mektupları yırt. Kabul etmezse Abdullâh’ın yanına git ve aynı şekilde Ömer’in yanına gidersin. Ama hızlı bir şekilde bana cevap getirmelisin.” diye tavsiyede bulundu.

Bunların yerine getirmek üzere kâsıd(haberci) Medine’ye gitti. Bir gece Ca‘fer’i gördü. Mektubu ona verdi. O, mektubu okuyunca bir saat sessiz kaldı. Kâsıd “Cevabın nedir?” diye sordu. Ca‘fer, mektubu ateşe atıp yaktı. [s. 136] Bunun üzerine kâsıd, Abdullâh b. Hüseyin’in yanına gitti ve mektubu ona iletti. O mektubu kabul edip karşılığında cevap yazdı. Ca‘fer onu bu işten men ederek Ebû Selme’ye “Bu kişi çok hilekâr ve kötü birisidir. Çok geçmeden öldürülecektir. Belki seni aldatıyordur çünkü onların yararını gütmek ve hilafetin Abbâsoğullarına geçmesi ve o hanedanda kalması için yetiştirilmiştir.” diye söyledi. Bunun için kâsıd hiçbir sonuç elde etmeden geri döndü. Ancak daha kâsıd yetişmeden Hamid Kahtebe, Ebû’l-Abbâs’ı, Ebû’l Selme’nin sarayından dışarı çıkarıp hilafet tahtına oturttu.

Hikâye: Ebû’l-Abbâs es-Seffâh hilafete oturduktan sonra Hamid Kahtebe’yi kendi veziri yaptı. Öz amcası Abdullâh b. Alî’nin hizmetine 60 bin asker verip Şam’da bulunan Mervan ile muharebe etmesi için gönderdi. O yola koyularak Mervan ile karşılaştı ve onu bozguna uğrattı. O esnada Mervan “Süre dolunca sayı ve teçhizat işe yaramaz.” söylediğini anlatırlar. Sonunda Mervan, Abdullâh b. Alî tarafından öldürüldü ve böylece Mervaniler devleti sona erdi.

Hikâye: Şöyle anlatmışlar: Ebû’l-Abbâs Seffâh, hilafet kapılarının anahtarını eline geçirince Ebû’s-Selme Hallal’ın Abbasîler hususunda yaptığı tembellik ve gecikmeden dolayı Hüseyin’e mensup seyitlerden birini getirip fitne çıkarmak ve bu şekilde onu ortadan kaldırmak istedi. Bu hususta Hamid ve kendi kardeşi ile istişarede bulundu. Hamid “Bu işi Ebû Müslim’e danışmadan doğru olmaz.” diye söyledi. Bunun için kendi kardeşini Horasan’a gönderdi. O Merv’e varınca Ebû Müslim karşılaması için gelip saygı için şehir kapısında atından indi. Ebû Ca‘fer Mansûr, her ne kadar da ısrar etse ata binmedi ve bu şekilde onun rikabında saraya kadar yürüdü. Kendisine o kadar iyi hizmetler etti ki anlatılamaz. Mansûr, Ebû Seleme husundaki halifenin mesajını iletti. Ebû Müslim, “Biz kullarız, Emîrû’l-Mü’minîn ne buyursa onu yaparız.” diye söyledi. Mansûr, birçok hediyeler ve Horasan’a ait vergiler olmak suretiyle -Ebû’s-Selme konusu için de- Harif-i Mervezi maiyetinde geri döndü. Mansûr’un Horasan’a gidip gelmesi 2 yıl 3 ay sürmüştü. Bu esnada Ebû’s-Selme her gece halifenin yanına gelip gece yarısına kadar

hizmetinde bulunuyordu. Mansûr Horasan'dan geldiği zaman, Ebû Selme bir gece Seffâh'ın yanında bulunmuştu. Geri dönünce yolda öldürüldü. [s. 137] Hiç kimse kendisinin kim öldürdüğünü bilmedi. Ertesi gün Seffâh, adı geçen Mervezi'yi kabul edip ikramda bulunarak geri gönderdi.

Bu hikâyenin bize anlattığı faydası(dersi) şudur: Her kim meliklerin veziri olursa hiçbir şekilde nefsinin hıyanet kirine bulaştırmaması gerekir. Çünkü kılıç suyuyla o kir muhakkak vücudu üzerinden temizlenir ve hizmet hukuku kendisinin cezalandırılmasını engelleyemez. Bir diğer hususta şudur, akıllı adam padişah huzurunda onurlanma şerifine nail olduğunda kendi rütbesi ve yakınlığına güvenerek bir an bile kendini padişahın öfke ve korkusundan emniyette his etmemesi gerek.

Şiir:

Aslan dişlerini gösterdiğinde

Zinhar sana güldüğünü sanma

Seffâh'ın doğumu Hişam b. Abdumelik döneminde Herat'ta gerçekleşti. Biati 132 senesi Rebiyülahir ayının on üçü (29 Kasım 749) Cuma günüydü. 29 Sene yaşadı. Bu bazılarına göre 33 yıldır. 136 Senesi Zilhicce ayının on ikisi (8 Haziran 754) Pazar gününde vefat etti. Onun hilafet süresi 4 yıl 8 ay idi.

4.2. el-Mansûr Ebû Ca'fer Abdullâh b. Muhammed

Abbâsî halifelerinin ikincisi olup soyu 21 kuşaktan Hz. Peygamber'e (s.a.v.) dayanıyordu. Annesi Ümmi Veled Sulame-i Berberiye idi. Mansûr kardeşinin hilafet döneminin son yılında hacca gitti. Geri dönünce kardeşinin vefat haberini ve İsa b. Mûsâ b. Muhammed el-Kâmil'i veliaht yaptığını duydu. Bunun üzerine İsa'yı görevden alıp kendisi ile biat etmesi için Abdullâh b. Alî katına adam gönderdi. Abdullâh "Seffâh beni veliaht yapmış, ben Beni Mervan'ı dünyadan temizledim, Dimaşk şehrini ben aldım bunun için sen bana biat etmelisin." diye cevap verdi. Mansûr bu tarzda gelen cevabı duyunca onunla savaşıması için Ebû Müslim'i gönderdi. Bunun üzerine Ebû Müslim Şam'a giderek onunla muharebe yapıp Abdullâh'ı yakaladı. Bu haber halifeye ulaşınca Atebe b. Hamza'yı ganimetleri listelemesi ve Seffâh'ın Abbâs b. Abdulmuttalib'e ait olup Abdullâh'a verdiği kılıcı alması için gönderdi. Atebe ulaşır mesajı iletince Ebû Müslim bundan dolayı incinip "Her kimse canı bahasına savaşırsa [s. 138] elde ettiğini alır.

Emîrû'l-Mü'minîn için mülk ve vilayet düşmanının kahredilişi yeterlidir.” diye cevap verdi. Daha sonra Abdullâh b. Alî'yi esirlerle birlikte Kûfe'ye gönderip kendisi ordusuyla birlikte Horasan'a doğru yöneldi. Halife, her ne kadar elde edilen fetihten dolayı sevinse de Ebû Müslim'in gitmesi hususunda endişeye kapıldı. Bunun için derhal Atebe b. Hamza'yi arkasına göndererek “Seninle hiç bir düşmanlığım yoktur. Horasan'ı sana aittir ve Şam'ı sana bırakacağım geri dön.” içerikli ahitname yazıp yeminler etti. Atebe ona varıp mesajı ilettilti. Bunun üzerine Ebû Müslim geri döndü.

Hikâye: Mesudi tarih kitabında şöyle anlatmıştır: 136 Senesi Şaban ayında (Ocak/Şubat 754) Ebû Müslim bir gün Mansûr'un huzurunda bulunuyordu. Osman b. Nehik ile Şebîb ibni Vac ona kılıçla saldırıp öldürdüler. Daha sonra na'sını bir örtüye sarıp örttüler. Halifenin kardeşi oğlu olan İsa b. Mûsâ içeri girip “Ebû Müslim nerede?” diye sordu. Halife “Şimdi buradaydı.” dedi. İsa “Onun görüş ve düşüncesinin İbrahim b. Abdullâh b. el-Hasan b. el-Hüseyin b. Alî (k.v.)'den yana olduğunu ve ona itaat ettiğini bildiğimde yanımadım.” diye söyledi. Halife cevabında “Vallahi yeryüzünde sana o örtüyle bürünenden başka daha düşman birini tanımıyorum.” dedi. İsa onu görünce “İnnâ li(A)llâhi ve-innâ ileyhi râci'ûn⁹.” diye söyledi. Ardından Ca'fer b. Hanzale geldi. Halife ona “Ebû Müslim hakkında ne söylersin?” diye sordu. Ca'fer, “Eğer aklından onun başından bir kıl ekşitmek geçiyorsa bundan dolayı birçok kanlar dökülür.” diye cevap verdi. Halife “O örtüye bak.” diye söyledi. Bakıp Ebû Müslim'i ölü görünce “Ey Emîrû'l-Mü'minîn, bugünü hilafetinin ilk günü say.” dedi.

145 Senesinde (762/763) Muhammed b. Abdullâh b. el-Hasan b. el-Hasan ibni Alî (k.v.) Medine'de isyana başladı. Mansûr, İsa b. Mûsâ'yı 4 bin atlı ve 2 bin piyade olmak suretiyle Kûfe'den gönderdi. Ardından Hamid b. Kahtebe'yi bir orduyla gönderdi. [s. 139] Böylece onunla savaştılar ve Muhammed'i öldürdüler. Öldüğünde 45 yaşındaydı. Bu haber Basra'da bulunan kardeşi İbrahim'e ulaştı.

Daha sonra Muhammed evlatları ve kardeşleri farklı şehirlere dağılıp imamet davetinde bulundular. Bunlardan Alî b. Muhammed Mısır'a gidip orada öldürüldü. Oğlu Abdullâh Horasan'a gidip daha sonra oradan kaçarak Sind(Hind)'e gidip orada öldürüldü. Oğlu Hasan Yemen'de hapiste vefat etti. Kardeşi Mûsâ el-Hüzn Cezire'ye gitti. Diğer kardeşi Yahya Rey ve Taberistan'a gitti. Başka bir kardeşi olan İdris b. Abdullâh Mağrib'e giderek orada halife oldu. Ondandır oğlu İdris b. İdris b. Abdullâh el-Mahz

⁹ Kur'an-ı Kerim: Bakara suresi 156. ayet: Biz Allâh'ınız ve elbette ona döneceğiz.

babasının yerine geçip Mağrib’de Mehdîyye adında bir şehir inşa etti. İbrahim b. Abdullâh el-Mahz ve İsa b. Zeyd b. Alî b. el-Hüseyin ibni Alî (k.v.) Mutezile ve başkalarından oluşan kalabalık bir topluluk ile Basra’da isyana başladılar. Halife, İsa b. Mûsâ ve Said b. Seleme’yi bir orduyla Kûfe’den gönderdi. Bunlar karşı karşıya gelip mücadele ettiler. İbrahim ile birlikte Zeydiye Şialarına mensup 500 kişi öldürüldüler. Di’bil b. Alî el-Huzâî bunların mersiyesi hakkında şiirler söylemiştir.

144 Senesinde (761/762) Mutezile şeyhi olan Ebû Osman Amr b. Übeyd b. Bab b. Mevla b. Temim vefat etti. Mansûr, 145 senesinde (762/763) Bağdad şehrini inşa etti. 146 Yılında (763/764) Hişam b. Urve b. ez-Zübeyir 85 yaşında Medine’de vefat etti. [s. 140]

Hikâye: Bir akşam Mansûr vezire “Ca’fer Sâdık’ı baş başa görüşmek için çağır çünkü onu ortadan kaldırmak istiyordum.” diye söyledi. Vezir, “O Kûfe’de oturmuş ibadetle meşguldür ve eziyet edilmedi uğurlu olmaz.” diye cevap verdi. Halife dinlemeyip Sâdık’ı getirmelerini buyurdu. Gulâmlara “Sâdık içeri girince ben külahımı kaldırdığımda siz onu öldürün.” diye söyledi. Sâdık geldiğinde halife ayağa kalkıp onu karşılayarak tevazu gösterdi ve “Benden ne hacetin var?” diye sordu. Sâdık “Beni huzuruna çağırmamanı ve Allah’ itaat etmek için rahat bırakmanı istiyorum.” diye cevap verdi. Bunun üzerine halife onu son derece hürmetle geri gönderdi. Ardından aniden titremeye başlayıp bayıldı. Kendine gelinci “Niye böyle oldun?” diye sordular. “Sâdık içeri girince çenesinin biri tahtın(suffe) altında birisi tahtın üstünde olan bir ejderha gördüm. O bana ‘Eğer onun canını yakarsan seni bu tahtla birlikte yutarım’ diye söyledi. Ben korkumdan ne yapacağımı bilemedim. Bunun için özür dileyip geri gönderdim ve bayıldım.” diye cevap verdi.

Ca’fer Sâdık bir süre uzlette çekildi. Süfyân Sevri onun evine giderek “Halk senin varlığının faydalarından mahrum kalmış, niye uzlete çekildin?” diye sordu. “bundan sonra uzlete çekilmek iyidir. Çünkü zamane fesatla dolmuş ve kardeşler değişmişler.” diye cevap verdi.

150 Senesi Recep ayında (Ağustos 767) Ebû Hanife b. Numan b. Sabit el-Kûfi 80 yaşında namaz kılarken secdede vefat etti. O Teyyim Elan b. Bekr b. Vail’in mevlası, İmam Ca’fer Sâdık’ın şakirdi, Davud Tayi’in üstadı idi.

Hikâye: Bir gün bir toplantı yapıp Bağdad âlimlerini çağırarak bazısı idar, bazısı mülk ve bazısı vakıf olmak üzere her gulâm adına bir dayâ’(tarla, mal varlığı) yazmalarını

buyurdu. Daha sonra bir gulâm o yazıyı Ebû Hanife'nin üstadı Şa'bî'nin huzuruna götürüp "Emîrû'l-Mü'minîn, bir şahitlik yazısı yazmanı buyurdu." diye söyledi. Bunun üzerine Şa'bî yazdı ve diğer fakihlerin tamamı da yazdılar. Daha sonra Ebû Hanife'nin huzuruna götürdü. Ebû Hanife "Halifeyi nerede görmek mümkündür? Şahitliğin doğru olması için kendisi mi buraya gelir ya ben halifenin huzuruna [s. 141] varayım?" diye sordu. Gulâm "Gevezelik yapma ve şahitlik yazısını yaz." diye söyledi. Ebû Hanife yazıyı yazmadı. Gulâm "Âlimlerin tamamı yazdı." dedi. Bunun üzerine Ebû Hanife "Lehâ mâ kesebet¹⁰" diye söyledi. Bu sözü halifeye ulaştırdılar. Şa'bî'yi çağırımlarını emretti. Daha sonra halife ona "Şahitlikte görmek şart mıdır?" diye sordu. Şa'bî "Evet" dedi. Bunun üzerine halife "O zaman beni nerede görüp de bu yazıyı yazdın?" diye sordu. Şa'bî "Seninle görüşemedim. Senin emrinle geldiğini anladım." diye cevap verdi. Halife "Bu söz gerçekten uzaktır ve kaza(yargı) hususunda bu genç senden daha üstündür." diye söyledi. Daha sonra halife ileri gelen âlimlerden Ebû Hanife, Süfyân Sevri, Müşar b. Haram ve Şerik b. Abdullâh adında dört kişiyi seçip dördünü de huzura çağırdı. Bunlar yolda saraya giderken Ebû Hanife "Size bir feraset(ileri görüşlü keskin düşünce) söyleyelim mi?" dedi. "Söyle" dediler. "Ben bu yargı konusundan her şekilde kurtulurum. Ancak Süfyân kaçır, Müşar kendini deli eder ve Şerik kadı olur." diye söyledi. Böylece Süfyân daha yoldayken kaçıp "Beni saklayın çünkü kellemi uçuracaklar." dedi. Kendisini Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "Kim insanlar arasında kadı tayin edilirse, o kişi bıçaksız kesilmiş olur." hadisinin yorumu için saklayıp geriye kalan üç kişi halifenin huzuruna gittiler. [Halife] Ebû Hanife'ye "Kadılık işini sen yapmalısın." diye söyledi. O, "Ey Emir, ben mevalilerdenim ve Arap asıllı bir değilim. Arap ileri gelenleri benim hükmüme razı olmazlar." diye yanıtladı. Ca'fer Bermekî "Bu işin soyla bir alakası yok. İlimle ilgilidir." diye söyledi. Ebû Hanife "Ben bu işe layık değilim. Eğer bunu doğru söylüyorsam bu işe yakışmam yoksa yalan söylüyorsam eğer, yalancı birisi Müslümanların yargısını yapmaya layık değil. Ey Allah'ın halifesi, yalancı birini halifen yapmaya, kendin ve Müslümanların böyle birine güvenmesine izin verme." diye cevap verdi. Bunu söyleyip canını kurtardı. Ardından Müşar ileriye giderek halifenin elini tutup "Nasılsın? Çocuklar, hatunlar nasıllar?" diye söyledi. Halife "Bu deliyi dışarıya atın." dedi ve kaza(yargı) işini Şerik'e verdi. Bunun üzerine Ebû Hanife onu terk etti ve hiçbir zaman onunla konuşmadı.

150 Senesinde (767/768) Halid b. Esed'in mevlası Ebû'l-Velid Abdülmelik b. Abdülaziz b. Hadic el-Mekki 70 yaşında ve Kays b. Muhrame b. Beni Abdülmütellib'in

¹⁰ Kur'an-ı Kerim, Bakara suresi 286. ayet: Herkesin yaptığı iyilik kendi yararınadır.

mevlası Ebû Abdullâh b. İshâk b. Yesar vefat ettiler. 154 Senesinde (770/771) Ebû Amr el-Basri el-Kârî 86 yaşında Kûfe’de vefat etti. O, Ebû Amr b. el-Ala b. Ammar b. Abdullâh [s. 142] ibni el-Hüseyin b. el-Haris b. Cehm b. el-Huza b. Malik b. Amr b. Temim olup ismi Reyyan ve bazılarına göre Yahya idi.

156 Senesinde (772/773) Ebû Ammare Hamza b. Habib b. İsmail ez-Ziyat el-Kûfi el-Kârî Hulvan’da vefat etti. 159 Senesinde Şam ahalisinden olan Ebû Amr Abdurrahman b. Amr el-Evzai vefat etti.

Ebû Ca’fer Mansûr 158 senesi Zilhicce ayının yedisi (8 Ekim 775) Cumartesi günü 63 yaşında Mekke’ye yakın bir yerde vefat etti. Onun hilafet süresi, 21 yıl, 11 ay, 24 gündü.

4.3. Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh

İbni Muhammed b. Alî b. el-Abbâs, Abbâsoğullarından üçüncü halifesi olup soyu 22 kuşaktan Hz. Muhammed’e (s.a.v) dayanıyordu. Annesi Haymer meliklerinin soyundan Ebî Sarh’ın oğlu Ray’ın oğlu Sehm’in oğlu Abdullâh’ın oğlu Mansûr’ın kızı Ümm-i Mûsâ idi. Mansûr hilafetinin son yıllarında hacca giderken yolda hasta hastalanıp Bi’ri Meymûn’da vefat etti. Mehdi Mekke’de onunla birlikteydi. Mansûr’un vefat ettiği günde [devlet erkânı] ona biat ettiler. Onun Mûsâ, Hârûn ve İbrahim adında üç oğlu vardı. Vezaret makamını Muhammed b. el-Vahhab el-Katib’in cediti olan Muaviye b. Abdullâh el-Eş’ari’ye verdi. Onun devrinde 158 senesinde (774/775) Ebû Hanife’nin sahibi Zefer b. el-Hezil el-Fakih vefat etti. 159 Senesinde (775/776) Ebû’l-Hars Muhammed b. Abdurrahman b. el-Muğayre Kûfe’de vefat etti. Yine 160 senesinde (776/777) Lebni Eşkare’nin mevlası Ezd (kabilesin)’den olan Ebû Bistam Şube... b. el-Haccac ile Ebû Abdullâh Süfyân b. Said b. Mesruk es-Sevri Basra’da vefat etti.

Hikâye: Süfyân hastalanınca halife onu tedavi etmek için maharetli Hristiyan bir tabip gönderdi. Tabip onun karuresini (idrar tahlil kabı) görünce “Bu Allah-u Teâlâ’nın korkusundan ciğeri kanayıp parça parça mesaneden dışarı atılan bir adamdır. Bir adamın böyle [s. 143] duruma geldiği bir din batıl din olamaz” dedi. Bunun üzerine derhal Müslüman oldu. Halife “Tabibi hasta yanına gönderdiğimi düşündüm hâlbuki hastayı tabip yanına göndermişim.” diye söyledi.

160 Senesinde (776/777) Himad b. Seleme vefat etti. Şöyle anlatılıyor: Mansûr vefat edince hazinede 600 bin bin (milyon) dirhem ve on 4 bin bin altın dinar vardı.

Mehdî bunların hepsini bağışladı. Daha sonra hac ve Resul (s.a.v) ziyaretini niyet etti. Yol üzerinde hiçbir tarihte kimsenin benzerini hatırlamadığı kadar mal bağışladı.

Hikâye: Şöyle anlatılıyor: Mukanna‘ onun devrinde ortaya çıktı. O bir gözlü adamdı. Sihirbazlık ve tılsım(büyü) konusunda çok bilgili bir adamdı. Tenâsüh (Reenkarnasyon) inancındaydı. Onun ismi hekim idi. Sürekli peçe kullanırdı. “Dünyanın efendisinin (Hz. Muhammed) ruhu teninden dışarı çıkınca havada mevcuttu. Ben dünyaya gelince benim tenime girmiştir. Ben Muhammed peygamber gibiyim.” diye iddia ederdi. Halife onun üzerine Horasan emiri olan Mu‘ad Müslim’e onu yakalamasını buyurdu. Mukanna‘ Horasan’dan kaçıp Keşf’e gitti. Orada doğan bir “Ay Tılsımı(Büyüsü)” yaptı. Nitekim Hekim bu konuya şöyle değinmiştir:

Şiir:

Keş kuyusundan güneş ve ay çıkarmak için

Akılsız biri eşekliğinden bir sevdaya düştü

Allahlık iddiasında bulundu hâlbuki halktan hiç kimsenin

Açlık ve susuzluğuna yardımcı olamadı

Halk o tılsıma aldandılar. Nihayetinde Mu‘ad Müslim onu ele geçirip öldürdü. Henüz Maverâünnehir’de ona inanlar vardır. Bunları Sefid-Camegan diye söylerler. Kendilerinin inanç ve itikatlarını gizli tutarlar.

Mehdî 43 yaşında iken Sipendan’a bağlı olan Zerrin köyünde 169 senesi Muharrem ayının 23’ü (5 Ağustos 785) Perşembe gecesinde vefat etti. Onun hilafet süresi 10 yıl 1 ay 16 gün idi. Onun yasında kenizciklerin kilim giydiklerini bunu ta yaşadıkları müddetçe çıkarmadıklarını söylerler.

Şiir:

Bütün dünya topraklarını başlarına savurdularından

Sonunda seni hangi toprakla örttüler. [s. 144]

4.4. el-Hâdî Ebû Muhammed Mûsâ

Abbâsî halifelerinin dördüncüsüydü. Soyu 23 kuşakla Hz. Muhammed’e (s.a.v) dayanıyordu. Annesi Ata’nın kızı Hayzeran idi. Veziri Rabî olup aynı yıl içerisinde vefat etti. Böylece vezaret makamına Ömer b. Rabî’ye geçti. Onun zamanında Hasan b. Alî b.

el-Hüseyin b. Alî (k.v.) Medine’de isyan etti. Hâdî, Mûsâ b. İsa’yı onun üzerine gönderdi. Böylece onu tutuklayıp öldürerek başını Bağdad’a gönderdi. Hasan b. Alî b. Hüseyin ile birlikte Süleyman b. Abdullâh b. el-Hasan, Abdullâh b. İshâk b. İbrahim b. el-Hasan b. el-Hasan ve Hasan b. Muhammed b. Abdullâh b. el-Hasan b. el-Hasan’ı esir alıp öldürdüler. Hâdî Cürcan’da bulunuyordu. Babasının vefatından sonra Bağdad’a gelip hilafet tahtına oturdu. Onun dönemi halk nezdinde bayramlar gibiydi. Halk huzur içinde olup onu severlerdi. O da âlimleri severdi. Onun zamanında etraftan âlimler Bağdad’a geldiler. 169 Senesinde (785/786) aslen İsfahanlı olan Ebû Revyem bazılarına göre Ebû’l-Hasan bazılarına göre Ebû Abdullâh ve bazılarına göre de Caune b. Şuub el-Leysi Halif-i Cemre b. Abdûlmutalib el-Muzili el-Kârî’nin mevlası Ebû Abdurrahman Nafî b. Abdurrahman b. Ebî Naim, Medine’de vefat etti.

Hâdî, 25 yaşında iken 170 senesi Rebiyülevvel ayının 18’i (17 Eylül 786) Cuma günü İsa-Abad mevkiinde vefat etti. Onun hilafet süresi 1 yıl 1 ay 25 gün idi.

Şöyle anlatmışlar: Mehdî, Hâdî’yi ve ondan sonra Hârûn er-Reşîd’ı veliaht yapmıştı. Hasan b. Sehl, Ebû Ganim’den şöyle rivayet ederek dedi: Ben Hâdî’nin hizmetçilerindendim. Sürekli ondan korkuyordum. Çünkü son derece öldürücü ve gayet öfkeli biriydi. Bir gün beni çağırıp “Ben Yahya b. Halid Bermekî’den şüphelenmekteyim. Bunun da nedeni şudur: Benim oğlumdan ötürü Hârûn’u kendini hilafetten uzaklaşmasına izin vermiyor. Hemen şimdi gidip onun başını getirmen gerekiyor. Çünkü ben tam bu gece Hârûn’u öldüreceğim.” dedi. Ben itaat edip “Emîrû’l-Mü’minîn eğer Hârûn konusunda aceleci olmayıp bu niyeti [s. 145] geçerli yapmazsa muhakkak doğruya daha yakın olur. Çünkü O babaannenizin kardeşidir.” söyledim. Bu nasihatte bulununca öfkelenip “Sen bu işlere ne karışıyorsun. Dediğimi yaparsın yoksa kafanı uçururum.” söyledi. Bunun üzerine hemen su istedi. Su içince bir damla boğazına sıçradı. Ölünceye kadar öksürüyordu ve böylece Allah (c.c.) onları halifenin zulmünden kurtardı. Herseme “Aynı saat Yahya b. Halid’in yanına giderek onu olup bitenlerden haberdar ettim ve daha sonra Hârûn’un yanına gidip ona biat ettim.” diye anlattı.

4.5. er-Reşîd Ebû Ca’fer Hârûn el-Mehdî

Abbâsî halifelerinin beşincisi olup soyu yirmi dört kuşakla Hz. Muhammed’e (s.a.v) dayanıyordu. Son derece fazıl ve mütevazı biriydi. Hâdî’nin vefat ettiği gecede Yahya b. Halid el-Bermekî Bağdad halkıyla birlikte ona biat ettiler. Vezirlik makamını

Sasanî meliklerinin oğullarından olan Yahya'ya verdi. O gecede Memnun dünyaya geldi. Bu nedenle o geceye “Leylitü'l-Haşimiye” derler. O gün için Musulî ve diğer şairler şiirler söylediler.

Hârûn'un hilafetinden altı ay geçtikten sonra Muhammed Emîn dünyaya geldi. Hârûn, Ca'fer b. Muhammed b. Eş'as b. Kays'ı Horasan'a tayin etti. 175 Senesinde (791/792) Reşîd'in annesi Hayzeran ile Basra valisi Muhammed b. Süleyman vefat ettiler. 185 Senesinde Ebî'l-Haris Leys b. Saad el-Mısırî el-Fahmi seksen iki yaşında vefat etti. Ebû Abdullâh Şerik Abdullâh b. Sinan en-Necefi el-Kadı Kûfe'de vefat etti. O da 82 yaşındaydı. Yine Himad b. Zeyd vefat etti. 181 Senesinde (797/798) Abdullâh b. Mübarek el-Mervezi el-Kubbe seksen üç yaşında iken Hit mevkiinde vefat etti. 182 Senesinde (798/799) Ebû Yusuf el-Kadı Yakup b. İbrahim 69 yaşında vefat etti. 187 Senesinde (802/803) Ebû Alî Fazl b. Ayaz b. Mesud el-Yerbuî et-Temimi el-Horasanî vefat etti. [s. 146]

Hikâye: Bir gece Hârûn er-Reşîd, Fazl Bermekî'ye “Bu akşam beni rahat edebileceğim bir adamın yanına götür. Çünkü yüreğim bu işlerden sıkılmıştır.” söyledi. Fazl onu Süfyân Aynîye'ye götürüp kapısını çaldı. Süfyân “Kimdir?” diye seslendi. Fazl “Emîrû'l-Mü'minîn'dir” diye cevap verdi. Süfyân “Neden bana haber vermedin ben huzura gelirdim?” diye söyledi. Hârûn “Bu adam benim istediğim değildir.” diye söyledi. Süfyân “Senin istediğin adam Fazl Ayaz'dır.” diye cevap verdi. Bunun üzerine Fazl, Hârûn'u Fazl'in kapısına götürdü. O esnada Fazl, Kuran okuyordu. Kuran okuyup “Em hasibe-lleżîne-cterahû-sseyyi-âti en nec'alehum kelleżîne âmenû ve 'amilû-ssâlihâti sevâen mahyâhum ve memâtuhum(c) sâe mâ yahkumûn.”¹¹ ayetine gelmişti. Hârûn “Eğer nasihat arıyorsak bu bize yeterlidir.” söyledi. Bu ayetin anlamı şöyledir: “Yoksa kötülük işleyenler, kendilerini, inanıp salih amel işleyenler gibi kılacağımızı; hayatlarının ve ölümlerinin bir olacağını mı sanıyorlar? Ne kötü hüküm veriyorlar!”. Bunun üzerine kapıyı çaldılar. Fazl “Kimdir?” diye sordu. “Emîrû'l-Mü'minîn.” diye cevap verdiler. “Benim onunla ne işim olacak?” diye söyledi. Fazl “Ülül-Emr'e cevap vermek vaciptir.” diye cevap verdi. “Beni korkutup endişelendirmeyin.” diye söyledi. Fazl “Düsturla mı yoksa hükümle mi içeri girelim?” diye sordu? Fazl “Düstur yoktur. Hükümle girecekseniz siz bilirsiniz.” diye cevap verdi. Böylece içeri girdiler. Fazl, yüzlerini görmesin diye çirayı söndürdü. Hârûn elini hareket ettirince ansızın Fazl'in eline değdi. Fazl “Ne yumuşak bir eldir. Cehennem ateşinden kurtulabilirse.” söyledi. Bunları söyleyip namaza

¹¹ Kur'an-ı Kerim, Câsiye Suresi 21. Ayet.

kalktı. Hârûn ağlamaya başlayıp “Bişey söyle bari.” söyledi. Fazl namazın sonunda selamları verdikten sonra şöyle dedi: Ceddin Hz. Muhammed’in (s.a.v) amcasıydı. Ondan kendisini bir kavim üzerine emir yapmasını istedi. Hz. Muhammed (s.a.v) “Aleyke binefsike” yani seni kendime emir ettim. Allah’ın itaatinde olan nefis halkın bin yıldan fazla sana itaatinden iyidir. “İnne’l-Emareti yevmü’l-Kıyame en-Nidameti”. Bunun üzerine Hârûn “Ziyade eyle” diye söyledi. O, şöyle devam etti: Ömer b. Abdülaziz’i hilafete oturduklarında Salim b. Abdullâh, Reca ibni Hayat ve Muhammed b. Ka’b’ı çağırıp “Ben bu işe bulaştım. Benim çarem nedir?” diye sordu. Birisi “Eğer yarın azaptan kurtulacağını temenni istiyorsan Müslüman yaşlılarını kendi baban gibi, gençleri kardeşlerin gibi, çocukları evladın gibi bil [s.147] onlarla aynı baban, kardeşin ve evladın gibi zaman geçir.” cevap verdi. Bu nasihatlerden sonra Hârûn “Daha fazla et.” diye söyledi. Fazl yine şöyle devam etti: İslam dünyası senin evin halkı da senin ailen gibidir. Babanı ziyaret et, kardeşlerine karşı cömert ol, evlatlarına iyilik yap. Daha sonra şöyle devam etti: cehennem ateşinde yanacak senin iyi yüzünden korkuyorum.

Allah’tan kork ve Allah’ın cevap için akıllı ol. Çünkü kıyamet gününde Hak Teâlâ Müslümanların tek tekinin hesabını senden sorup ve her birinin adaletini isteyecektir. Eğer bir gece yaşlı bir kadın rıziksız uyursa yarın eteğinden tutup seninle düşmanlık yapacaktır.

Hârûn ağlamaktan bayıldı. Fazl “Yeter artık! Emîrû’l-Mü’minîn’i öldürdün.” söyledi. Fazl “Ey Haman sus! Çünkü sen ve senin kavmin onu öldürdüler. Ben değil.” söyledi. Bunun üzerine Hârûn daha çok ağlamaya başladı. Hârûn Fazl’a “Bu nedenle sana Haman diyor. Çünkü beni Firavun biliyor diye.” söyledi. Daha sonra Hârûn “Senin hiç borcun var mı?” diye sordu. Fazl “Benim üzerimde Allah’ın borcu var. O da itaat etmektir. Çünkü eğer beni onunla yakalarsa vay benim halime!” diye cevap verdi. Hârûn “Ben halka olan borçtan bahsediyorum.” diye söyledi. “Elhamdullillâh! Çünkü o bana çok nimet vermiştir. Kalkıp halktan isteyeceğim bu konuda şikâyetim ve isteğim yoktur.” diye cevap verdi. Bunun üzerine altın dinardan oluşan bir kese Fazl’in önüne koydu “Bu helal paradır. Annemin mirasından bana kalmıştır.” söyledi. Fazl “Bu nasihatlerimin sana hiç faydası olmadı. Çünkü tam burada zulüm etmeye başladın. Ben seni kurtuluşa çağırıp neyin Allah’a geri ver diyorum sen ise verilmemesi gerekeni başkasına veriyorsun.” söyledi. Bunları söyleyip ayağa kalkarak Hârûn’un yanından gitti. Hârûn dışarı çıktı “Bu adam gerçekten fazîl (bilgili) biridir.” söyledi.

186 (802) Senesinde Mekke’de Süfyân es-Sevri ile Fazl Ayaz’ın musahibi (sohbet arkadaşı) olan Ebû İshâk İbrahim b. Ethem b. Mansûr el-Belhi Şam’da vefat etti.

Hikâye: İbrahim Ethem 14 senede çölü kat etti. Yolda namazda iken [s. 148] Mekke’ye vardı. Haremin yaşlıları onu karşılamaya çıktılar. İbrahim kimse onu tanımasını diye kendisini kervanın önüne geçti. Haremin hadimleri yaşlılardan önce kendisine varıp “İbrahim Ethem yakında mıdır? Çünkü Haremin yaşlıları onu karşılamaya gelmişler.” diye sordular. “O zındıktan ne istiyorlar ki?” diye söyledi. Hadimler, ensesine bir tokat vurarak “Zındık sensin.” dediler. İbrahim “Bende de tam bunu söylüyorum.” dedi. Onu bırakıp gidince İbrahim kendi kendine “Ey nefisim tam da olacağı buydu. Cezanı buldun.” dedi. Hadimler kendisini tanıyıp ondan özür dileyene kadar Mekke’de ikamet etti. İbrahim çalışarak geçimini sağlıyordu. Bazen odun satıyor bazen de bahçe-bostan ekiyordu.

Söyle anlatmışlar: Kış mevsiminde bir gecede bir mağaranın şiddetli bir soğuğa yakalandı. Ve sabaha kadar mağaradaydı. Sabahleyin öleceğinden korktu. Aklına bir hayvan kürkünün olması gerektiği geldi. Derhal bir kürk arkasını ısındırdı. Nitekim uykuya daldı. Uyanınca kendisini sıcak tutan bir ejderha gördü. “Ey Allah sen onu lütuf için bana gönderdin. Ancak ben ondan rahatsız olup ona katlanamıyorum.” dedi. Hemen ejderha başını önüne eğip gitti.

189 Senesinde Ebû İsa Selim b. İsa el-Hanefî el-Kûfî el-Kârî Kûfe’de vefat etti. Yine Ebû el-Hasan Alî Hamza el-Kesayî el-Karî ile Ebû Abdullâh Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybani el-Kadı Rey’de vefat etti.

Hikâye: Hak Teâlâ’nın Hârûn er-Reşîd hakkında yapmış olduğu lütuflardan biri ona vezir bağışlamasıydı. Bu vezir ile çocukları cömertlik, lütuf, huy ve sabır hususunda benzersizdi. Vezirin adı Yahya Halid Bermekî olup onun Fazl, Ca’fer, Muhammed ve Mûsâ adında dört oğlu vardı. Fazl ve Ca’fer vezirdiler. Muhammed ve Mûsâ ise emir olup vilayetlere sahiptiler. Hiçbir tarihte hiçbir vezir Bermekîler gibi zenginlik ve ihtişama kavuşmadı. Reşîd’in Bermekoğullarına karşı düşüncesinin değişmesi şuydu: Çünkü o Yahya’nın oğlu Ca’fer’i gayet çok severdi. Nitekim bir an bile uzaklığına dayanamazdı. Ca’fer de Hârûn’un Abbâse adındaki kız kardeşine âşıktı. Ne zaman haremdede eğlence meclisinde otursa elbette kız kardeşi de yanında olurdu. Hârûn, Ca’fer’i o meclislere çağırırdı. [s. 149] Ancak o Abbâse’den dolayı katılmaktan sakınırdı. En son bir gün Ca’fer’e “Senin sakınmanın sebebinin Abbâse olduğunu ve benim eğlence meclislerimde

rahat olmamanın sebebinin o olduğunu biliyorum. Ben onu şu şartla nikâhına geçiririm ki aranızda konuşup görüşme dışında başka gevşeme olmasın hatta bir araya gelmemeniz şartıyla. Bunu da onunla mahrem olman için ve korkusuz bizim harem meclislerine gelebilmen için yapıyorum.” diye söyledi.

Böylece aralarında bu minvalde bir anlaşma yapıldı. Ca’fer hiç çekinmeden Emîrû’l-Mü’minîn’in meclisinde bulunup ve Abbâse ile konuştu. Ancak bir şeyden dolayı rahatsızdı. Her ne kadar da şekerlik gibi olan ağızdan şeker gibi sözlerinin birbirlerinin kulaklarına dökseler de ancak eğlencenin yaş yemişini ferah kadehine dökemiyorlardı. Ca’fer yakışıklı ve güzel biriydi. Bu yüzden Abbâse onun aşk ateşinden yanıp tutuşuyordu. Sonunda aşk şarabından kendinden geçip “Gel vuslat ağacından ruh meyvesini koparalım. Çünkü sana olan aşk şiddetinden elma gibi ikiye bölünmüşüm.” diye mesaj gönderdi. Bu mesaj Ca’fer’e ulaştıca cevap gönderip ona şöyle anlattı:

Şiir:

Sen onun canı olmayacağı kim var?

Açıktaki gizlide sevgili olmanı istemeyen kim var?

Ben de gönlümü ikiye ayırmak isterim

Ancak sen ortasında olduğundan dolayı korkuyorum

Her ne kadar da şer’i ve dini engeller aramızdan kalkmış olup nikâh eli engel perdesini önümüzden kaldırmışsa da gönül eğer benim o ayağı öpülesi aşığa feda ise o fırsat bulunuyor. Ben tahtan ayağa kalktım. [s. 150]

Böylece tam hilafet sarayında bir fırsat elde edip birlikte oldular. Birbirlerinden istediklerine ulaştılar.

Bu iş görüşmeden sevişmeye geçince, gizlice birbirlerinden faydalanıyorlardı. Sonunda Abbâse’nin Ca’fer’den iki oğlu oldu. O oğulları büyötmek için Mekke’ye gönderdi. Bu durumu Emîrû’l-Mü’minîn’den gizli tutuyordu. Sonunda bunların talihleri sönmek istediğinde Abbâse ile Hârûn’un kenizcikleri arasında bir sohbet oldu. O kenizcik bu konuyu halifenin huzurunda arz edip oğlanları zikretti. Emîrû’l-Mü’minîn bu durumdan rahatsız oldu.

Halaka’l-İnsân kitabında şöyle anlatmışlar: Yahya b. Abdullâh Taberistan’da isyan edince Fazl b. Yahya onunla mücadele etmeye gitti. O, Fazl’dan Emîrû’l-Mü’minîn’e gidip onun için aman istemesini rica etti. Hârûn kendi el yazısıyla ona bir

aman-name yazıp Ca'fer'e verdi. Bir gece Ca'fer'e "Git ve onun işini bitir." dedi. Ca'fer, Yahya'yı gizlemesi için Horasan'da Alî b. İsa b. Haman'ın yanına gönderdi. Ca'fer ve Alî'nin arasında gizli bir düşmanlık olduğundan bu durumu Hârûn'a haber verdi. Halife Bermekoğullarını son vermeyi kafasına soktu. 188 (803/804) Senesinde Hacca gitmeye karar verdi. Kendisiyle Yahya Ca'fer Fazl ve Abbâse'ye o haberi yetiştiren kenizekiyi de yanına aldı. Maksada varınca hac görevini yaptı. Abbâse'nin oğullarını yanına çağırdı. Tarih-i Taberi'de öldürdü diye anlatılmıştır. Makdisi, onları kuyuya attı der. Geri dönünce 188 senesi Safer ayının 1'i (19 Ocak 804) Cumartesi gecesinde Rakka'da Mesrur adındaki hadimini Ca'fer'in boynunu vurması için gönderdi. [s. 151] Böylece o cömert madeni ile yiğitlik dünyasını ortadan kaldırdı. O esnada 55 yaşındaydı.

Bunun üzerine o esnada Yahya'yı diğer üç oğluyla öldürdüler. Memleketin etrafına "Bermekoğullarından herhangi bir yerde bulunan bir kimse varsa öldürün." içerikli hüküm yazdılar. Daha sonra bunlara ait mal, mülk ve servet ne varsa alıkoyup eline geçirdi. Hârûn Ca'fer'i bedenini çarmıha çekmeleri için Bağdad'a gönderdi. Başını köprübaşına astılar. Böylece Bermekoğullarından zahid bir kişi olup memleket işleriyle ilgilenmeyen Muhammed b. Halid Bermekî dışında yeryüzünde bir kimse kalmadı. Böylece cömertlik ayeti onların şanında gelmiş olan öyle bir hanedanı yok etti. Hârûn'un hilafete oturduğu ilk gününden Bermekoğullarının devletinin sonuna kadar 19 yıl, 12 gündü.

Şairler onlar hakkında birçok mersiye söylemişler. Bunlar arasında Alî b. Maad iki uzun kaside söylemiştir. [s.152]

Şiir:

Ey feleğin çocuğu eğer sen hırs ve tamah bostanından

Her gün devlet ve ikbal diye iki süt emersen

Ömür beşiğinde kendi olgunluğundan mağrur olma

Bermekî cömertlerin devrini hatırla

Hârûn dönemi 186 (802) senesinde İmam Mûsâ b. Ca'fer es-Sâdık (r.a.) 54 yaşında iken Bağdad'da vefat etti. 190 (805/806) Senesinde Ebû Amr Hafs b. Süleyman b. Muğayre el-Esedî el-Bezzaz el-Kûfî el-Kârî vefat etti. Daha sonra Hârûn Horasan'a gitti. Muhammed Emîn'i Bağdad'da bırakıp Me'mûn'u yanında götürdü. Mağrib sınırından Hulvan gedigine kadar Muhammed'e verdi. Hulvan

gediğinden doğu sınırına kadar olan bölgeleri ise Me'mûn'a bağışladı. Herseme'ye "Alî b. İsa'yı yakalayıp Bağdad'a gönder." diye söyledi. Kendisiyse Tus'a doğru hareket edip Hamid b. Abdülmecid'in sarayında konakladı. Ömründen 44 sene, 4 ay geçince 193 senesi Cemaziyülahır ayının dördünde (25 Mart 809) Cumartesi gününde vefat etti. Salih Beşer namazını kıldı. O esnada hacibi Fazl Rabî' olup debiri (kâtip) İsmail b. Sabih idi. Onun üç oğlu, dört kızı ve iki hatunu vardı. Hilafet süresi 23 sene 2 ay 17 gündü. Rahmetullâh.

4.6. el-Emîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Hârûn

Abbâsî halifelerinin altıncısı olup soyu 25 kuşakla Hz. Muhammed'e (s.a.v) dayanıyordu. Hem annesi hem babası düzgün insanlardı. Annesi Zübeyde olup Hârûn er-Reşîd [b.] Ca'fer b. el-Mansûr'un amcasının kızıydı. Zübeyde Hatun, Tebriz ve Kazvin şehirlerinin temelini attı. Daha sonra Tebriz, 181 (797/798) Senesinde depremde dolayı tahrip oldu. Bunun üzerine Emîrû'l-Mü'minîn orayı tekrar inşa etti. 299 (911/912) tekrar depremle harap harap oldu. Bunun üzerine Irak ve Azerbaycan valisi olan Emir Vehsûdân b. Revadi inşa etti. Bundan sonra Müneccim Ebû Tahir Şirazi, yıldızların alametlerine göre [s. 153] Tebriz'in yatsı namazı zamanında depremle tahrip olacağına dair hükmetti. Bunun göre Emir Vehsûdân bunun duyurulmasını istedi. Bunun üzerine halk dışarı çıktı ve şehrin depremle harap olduğunu izlediler. Bu olay 334 (945/946) senesinde gerçekleşti. Bundan Emir Vehsûdân, Ebû Tahir'e Tebriz'in inşa edilmesi ve depremle tahrip edilmemesi için uğurlu bir zaman seçmesini söyledi. Bunun üzerine Ebû Tahir seçti. Aynı o sene içerisinde Akrep burcu talihine göre inşa ettiler. Ama sel için savunmasızdı. Talihinin doğuş suretini (zaiçesini) şu şekilde hesapladı.

Halife vefat edince Fazl [b.] Rabî, Muhammed Emîn'in fermanıyla Hârûn er-Reşîd'in ait bütün malını Bağdad'a götürdü. Me'mûn bundan haberdar olunca Emîn'in meclisine o malları teslim ettiler. Muhammed Emîn, Fazl Rabî'yi vezaret makamına atadı. Me'mûn ise vezirliği dünyanın en kifayetlisi ve devrin ayanından olan Fazl [b.] Sehl'i veziri yaptı. Me'mûn adalet ve insaf uygulamaya başladı. Halka bir senelik haracı bağışladı. Halifelerin alışıla gelen taktıkları peçeyi kaldırdı. Her gün mescitte hazır olup âlimler ve fazıllar ile konuşurdu. Şer'i ve mülki işleri bizzat kendisi yapardı. Muhammed Emîn Bağdad'da eğlence ile meşgul oldu ve memleket işlerini Fazl Rabî'ye bıraktı. Fazl onu kardeşlerini görevden alması gerektiği hususunda kışkırttı. Bunun üzerine ilk önce

Kâsım ve Mu'temin'i kendi iktaları olan Musul ve Cezire beldelerinden çağırıldı. Görevlerini bırakmaları için zorladı. Me'mûn karşı çıkınca onun adını hutbe ve sikkelerden çıkarmalarını buyurdu. Muhammed Emîn, Reşîd'in yazmış olduğu ve Kâbe'nin kapısına asmış olduğu kâğıtları yırtmaları için adam gönderdi. Daha sonra halktan bazılarını oğlu Mûsâ'ya biat etmelerini mecbur etti. Ona "en-Natık bi'l-Hak" lakabını verdi. Bunların tamamını Fazl Rabî'nin dayatmasıyla yapıyordu. Sonunda işler varacağı yere varıp sözünü tutmama cezasını hemen gördü.

Bu hikâyenin yararı şudur ki padişah için hiçbir şey dinsiz vezirden daha zararlı değildir. Çünkü o kendi fasit niyeti için memleket işlerini bırakır ve onun kıskançlık perdesi padişahın düşünce güneşinin üzerini örttür. Nitekim şu hususta şöyle söylemişlerdir: [s.154]

Şiir:

Günahtan sakınan iyi vezir

Padişahın devlet ve ikbaline delildir

Eğer vezir nefsinin kendi emiri yaparsa

Nefsine uymasından dolayı memleketin tamamı heba olur

Emîn halife olunca Alî b. İsa'yı görevden aldı ve kendisine çok izzet-i ikramda bulundu. Emîn'in 3 yıl 25 gün süreyle hilafet yaptı. Sonunda onu görevden alıp hapse attılar. Bunun üzerine amcası Ebû İshâk İbrahim'i hilafete oturtular. Yirmi dört günden sonra tekrar Emîn'i hapisten dışarı çıkartıp hilafete oturtular ve ona biat ettiler. Böylece 1 yıl 6 ay 20 gün daha hilafet etti. Sonunda Alî b. İsa'yı bir orduyla birlikte kardeşiyle savaşıma gönderdi. Me'mûn, Tahir b. el-Hüseyn'i onu püskürtmesi için gönderdi. Tahir orduyla birlikte dörtlü hareket edip Rey'i aldı. Rey'den geçerek Alî b. İsa ile karşı karşıya geldi. Alî yendi ve ordusu kaçarak Bağdad'a gittiler. Birçoğu aman isteyerek geldiler. Tahir derhal Fazl Sehl'a mektup yazdı. Mektubu gayet az ve öz bir şekilde yazdı. Mektubun içeriği "Selamdan sonra, parlak düşüncenize malum olsun ki mektup yazılırken Alî b. İsa'nın kafası yanımda ve yüzük parmağımdaydı. Vesselam." şeklindeydi.

Mektup Emîrü'l-Mü'minîn'e ulaşınca aynı gün halifelik için kendisine selam yaptılar. Me'mûn, Tahir'e "Zülyemîneyn" lakabını verip ve Bağdad doğru gitmesine hükmetti. Daha 198 (813/814) senesinde Herseme'yi de ona yardım etmesi için Bağdad'a

gönderdi. Tahir Bağdad'ı aldı. Muhammed Emîn kendisini suya (Dicle'ye) attı. Tahir'in adamları onu yakalayıp Bağdad kadısı köşkünde hapsedtiler. Tahir'in, Firdevs adında olan gulâmı onu öldürdü. O 28 yaşındaydı ve hilafet süresi 4 yıl 7 ay 18 gündü. Onun katledilme tarihi 189 senesi Muharrem ayının 25'i (1 Ocak 805) Pazar gecesinde gerçekleşti. Onun iki oğlu vardı: en-Natık bi'l-Hak Mûsâ ile el-Âlim bi'l-Hak Abdullâh.

Tahir'in onu diri diri gömdüğünü söylerler. Bu olay şu şekilde gerçekleşti: O gece bir köylü sabahleyin Bağdad'a varıp mezarlıkta bir mezarın yanında uyudu. Ansızın bir meşale ile birlikte bir grup süvari ve bir tabutun ortaya çıktığını gördü. Bir yaya o emirin atının yanında koşuyor [s. 155] ve üzengisini öperek yalvarıp yakarıyordu. O kamçıyla ona vurup uzaklaştırıyordu. O da yere düşüyordu. Sonunda bir mezarın başına varıp o tabutu defnettiler. Mezarı yerle bir ettiler. O yaya mezarın kendini mezarın başına atıp yakarıyordu. Onu sürükleyerek götürüp gittiler. Köylü o tabutun içinde diri biri olduğunu anladı. O mezarı kazıp tabutu dışarı çıkarıp güzel yakışıklı bir genci gördü. "Sen kimsin?" diye sordu. "Ben kâtip ve hafız bir kişiyim. Bunlar benim düşmanlarımdır. Bana karşı zafer kazandılar. Beni yakaladılar ve gördüğün şekilde mezara koydular. Hak Teâlâ yaşamamın takdir etmiş olduğundan seni bana gönderdi. Beni saklayabilir misin?" cevap verdi. Köylü "Köyüm yakındadır. Seni oraya götüreyim." söyledi. Oraya götürüp kendi evinde yerleştirip ihtiyaç duyduğu şeyleri ona hazırladı. O onun çocuklarına öğretmenlik yaptı. Bu şekilde tanınmaz bir şekilde hayat sürdü. Sonunda 218 (833/834) tarihinde Mu'tasım zamanında vefat etti.

Onun devrinde Ebû Bekr Şube b. Abbâs b. Salim el-Esedî el-Kûfî 194 (809/810) senesinde vefat etti. 195 (810/811) Senesinde Osman b. Said el-Makari olan Ebû Said Vereş el-Kârî Mısır'da vefat etti.

4.7. el-Me'mûn Ebû'l-Abbâs Abdullâh b. er-Reşîd

Abbâsî halifelerinin yedincisi olup 26 kuşakla Hz. Muhammed (s.a.v) soyuna dayanmaktadır. Akıllı, adaletli ve faziletli bir padişah olup birçok ilim ve fen öğrenmeye başlamıştı. Bağdad'da rasathane yaptı. Zic-i Me'mûnî ona aittir. Halife olunca Merv'e yerleşti. Tahir b. el-Hüseyn Bağdad'da bulunup Irak işleri de yolundaydı. 199 Senesi Rabîyülahir ayında (Kasım/Aralık 814) Nasr b. Musayib Rakka'da isyan başlatıp Musul'u ele geçirdi. Me'mûn, Fazl'ın kardeşi olan Hasan b. Sehl-i Samani'yi Bağdad'a göndererek Tahir'in, Nasr ile savaşmaya gitmesini ve Herseme'nin Horasan'a geri

dönmesini buyurdu. Bunun üzerine Tahir, Nasr b. Musayib'i yakalayıp Me'mûn'un yanına gönderdi. Ardından Rakka'da emirlik makamına geçti.

Hasan Sehl Bağdad'a gelince Herseme'nin gulâmı olup devrinden yiğitlerinden ve şehrin bahadırlarından olan Ebû's-Seraya mersumunu (maaşını) kesti. Bunun üzerine Kûfe'ye gidip Tabâtabâ denilen Talibiyye seyyidlerinden birini dışarı çıkarıp ona biat etti. Daha sonra Hasan Sehl'in görevlendirdiği memurları Kûfe'den uzaklaştırıp hutbeyi seyyidin adına okuttu. Hasan b. Sehl üzerine ordular gönderdi. O tamamını yenerek işleri daha sağlamlaştı. Herseme'den onun üzerine ordu göndermesini istedi. Bunun üzerine Ebû's-Seraya'yı kaçırtmaya [s. 156] mecbur etti. Bağdad halkı Hasan b. Sehl karşı isyan edip ona zorluk çıkardılar. Herseme darül hilafeye gidip Hasan'ın durumu hakkında ve onun bu husustaki dikkatsizliğini arz etmek istedi. Hasan, Fazl'a bir mektup yazıp Herseme'nin durumundan onu haberdar etti. Fazl, Me'mûn huzurunda "Ebûs-Seraye'nin isyanı Herseme'nin fermanıyla gerçekleştiğini eğer o isteseydi hiçbir şekilde Ebûs-Seraya isyan edemezdi" diye söyledi. Me'mûn "Kum emirliğini onun adına yazmalarını" buyurup kendisine olduğu yerden geri dönmesine dair hükmetti.

Herseme, Emîrû'l-Mü'minîn sözünü tutacağından güvendiğinden dolayı "İlk önce gidip hizmette olduğumu yenileyip Emîrû'l-Mü'minîn'i olup bitenlerden haberdar edeyim." diye söyledi. Merv'e varınca Fazl "Herseme, Emîrû'l-Mü'minîn emrine itaat etmeyip hilafet niyeti vardır." diye arz etti. Daha sonra onu attan indirip eli bağlı bir şekilde Me'mûn'un huzuruna getirmelerini buyurdu. Herseme kendi özrünü anlatmak istediğinde Fazl buna izin vermeyip ona yumruk vurmalarını buyurdu. Böylece onu hapse götürüp gece öldürdüler.

Me'mûn seyitleri sevdiğinden dolayı er-Rıza Alî b. Mûsâ'yı Bağdad'dan çağırıp onu kendi naibi ve veliahtı yaptı ve Me'mûn'dan sonra onun halife olması için dünyanın dört bir tarafına haber gönderip onun için biat etmelerini istedi. Ancak bunu kabul etmedi. Bir gün konuşma esnasında Hasan b. sehl'in zulmü, halkın çirkinlik yaptığı, İbrahim b. Mehdî ile biat etmeleri, Herseme'nin başından geçenleri ve onun öldürülmesi hikâyesini Emîrû'l-Mü'minîn'e anlattı. O durumların doğruluğunu anlayınca İbrahim b. Mehdî'yi püskürtmek için bizzat kendisi Bağdad'a doğru hareket etti. Serahs kapısında iken yayalardan dört kişiyi Fazl'ı hamamda öldürmeleri için görevlendirdi. Onlarda bu işi yaptılar. Daha sonra Serahs'tan Tus'a gelip babasının mezarını ziyaret etti. İmam Alî b. Mûsâ er-Rıza şöyle derler: Bir gün çok üzüm yiyip hastalandı. Bunun üzerine onun temiz ruhu bedenini terk etti. Me'mûn onun vefatına çok üzüldü. Şialardan bir topluluk

kendisine üzüm içinde zehir verildiğine inanırlar. Onu 203 (818/819) senesinde Tus'ta defnettiler.

204 (819/820) Senesinde Ebû Yezîd Tayfur b. İsa b. Suruşan b. [s. 157] Müeyyed el-Bistami 100 yaşında vefat etti. Âdem, Tayfur ve Alî üç kardeş idiler. Bunların ceddi Mecusi inancında olan biriydi. Muhammed b. Alî es-Saluki, en-Nur adlı kitabında şöyle anlatmıştır: Ebû Yezîd'ler dört kişiler, birincisi Sultanü'l-Arifin olan Ebû Yezîd Tayfur b. İsa b. Suruşan. İkincisi Ebû Yezîd el-Kadı Tayfur b. Ebû Mûsâ Yakub b. Âdem b. İsa b. Suruşan. Üçüncüsü Ebû Yezîd Tayfur b. Alî b. Âdem b. İsa b. Suruşan. Dörtüncüsü ise başka bir kabileden olan Ebû Yezîd Tayfur b. Hasan b. A'mir el-Bisatmi. Allah hepsine rahmet eylesin. Yine şöyle anlatmıştır: Ebû Yezîd 131(748/749) senesinde Bistam'da doğdu, 73 sene yaşadı ve 204 (819/820) senesinde vefat etti. Onun ceddi Suruşan, Damğan dedikleri Kumis nahiyelerinin valisi olup yiğit ve cömert biriydi. İslamiyetin ilk yıllarında Bistam'a gelen İbrahim Arefe-i Arabi eliyle Müslüman oldu. Oğlu İsa daima salih kişiler ile görüşüyordu. O Zünnûn el-Mısırî'nin teyzesi olan İzzü'l-Agarir ile evlendi. Âdem, Tayfur ve Alî o kadından doğmuştur. Dört sene geçtikten sonra babası vefat etti.

Bayezîd 113 pîre(âlime) hizmet etti. Bunların sonuncusu Ca'fer Sâdık idi. Onun sakkalığını (İbrikçiliğini) yapardı. Bir gün Sâdık ona "O kitabı raftan al getir." dedi. Bayezîd "Hangi raf?" diye sordu. Sâdık "Bir süredir evdesin. Rafı hiç görmedin mi?" diye sordu. "Benim onla ne işim olur. Bakmaya gelmemişim ki." diye yanıtladı. Sâdık "Durum böyle olduğuna göre sen artık Bistam'a dön. Senin burada işin bitmiştir." diye söyledi.

Bayezîd şöyle anlatmıştır: 30 Sene Hak yolundan çalışmışım bu sürede ilim ve ona uymaktan daha zor olan hiçbir şey görmedim. Eğer âlimler arasında görüş ayrılıkları olmasaydı talihsiz bir olurum. Allah'ın birliği dışında âlimler arasındaki görüş farklılıkları rahmettir. Yine şöyle söylemiştir: Allah'tan yemek ve kadına olan hevesi gönlümden almasını isteme düşüncesindeydim. Kendi kendime bunu istemem yakışmaz. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) böyle bir şey istememiştir. Onun için sesiz oldum. Ancak Allah Teâlâ bereketinden dolayı o hisler öyle bir içimde söndü ki eğer bir sene bir şey yemezsem benim için fark etmez ve yine nazarımda bir kadınla duvar aynıdır.

Kendisinden "Bu yolda karşılaştığın en zor şey neydi?" diye sordular. "Anlatılması imkânsızdır." diye yanıtladı. Yine "Allah yolunda nefsinin karşılaştığı en kolay şey neydi?" diye sordular. "Bunu söyleyebilirim. Nefsini bir akşam ibadete davet

ettim. Tembellik yaptı. [s. 158] Ancak hâlbuki bir kişinin Suphanallah demesi kadardı. Bundan dolayı bir sene onu susuz bıraktım ve ‘Bundan sonra eğer tembellik yaparsan bir sene sana ekmek vermem’ dedim.” diye cevap verdi.

200 (815/816) Senesinde Firuz-i el-Kerhi diye bilinen Şeyh Ebû Mahfuz vefat etti. Onun anne ve babası Hristiyan’dı. Onu Hristiyanlık öğrenmesi için öğretmene verdiler. O öğretmenden kaçıp Alî b. Mûsâ er-Rıza’nın yanına gitti.

Hikâye: Muhammed b. el-Hasan şöyle anlatmıştır: Maruf’u rüyamda gördüm. Ona “Allah Teâlâ sana ne yaptı?” diye sordum. “Beni bağışladı.” dedi. “Takva ile mi?” diye sordum. “Hayır. Sadece Kûfe’de ibni Semmak’tan duyduğum bir söz için. O bana şöyle demişti: Her kimse bütün her şeyi ile tövbe edip Allah Teâlâ’ya geri dönerse Yüce Allah rahmeti ile onu karşılar ve bütün insanlarda ona itibar ederler. Onun bu sözü aklıma yattı ve ben Allah Teâlâ’ya dönüp Alî b. Mûsâ er-Rıza’ya hizmette bulunma dışında bütün işleri bıraktım. Daha sonra bunu kendisine de anlattım. O, ‘Eğer bunu kabul ediyorsan bu kadarı sana yeterlidir’ dedi.” diye cevap verdi.

202 (817/818) Senesinde Ebû Şuayb Salih b. Himad b. Abdullâh b. İsmail er-Resi es-Susi Horasan’da vefat etti. 204 Yılı Recep ayının 7’si (28 Aralık 819) Cuma akşamı İmam Ebû Abdullâh b. İdris eş- Şâfiî Mısır’da vefat etti.

Hikâye: Şöyle anlatmışlar: Hârûn er-Reşîd, Zübeyde ile tartıştı. Zübeyde, Hârûn’a “Ey cehennemlik.” diye söyledi. Hârûn “Eğer cehennemliksem o zaman seni boşadım.” dedi. Bunun üzerine birbirinden uzak durdular. Ancak Hârûn aşırı derece de Zübeyde’yi seviyordu. Bunun için Bağdad âlimlerini çağırıp bu mesle hakkında fetva(görüş) istedi. Hiç kimseden cevap çıkmadı ve “Allah Teâlâ, Hârûn’un cehennemlik mi yoksa cennetlik olduğunu bilir.” söylediler. Şâfiî daha o zaman çocuktı. Herkesin içinden ayağa kalkıp “Ben bunu cevaplayabilirim.” diye söyledi. Herkes şaşa kaldı. Hârûn onu yanına çağırıp “Cevapla.” dedi. Şâfiî, “Bu konuda benim mi sana yoksa senin mi bana ihtiyacın var?” diye sordu. Hârûn “Benim sana.” diye yanıtladı. Şâfiî, “O zaman tahttan in ve beni tahta çıkart ve cevaplamam için saygı ile yanımda otur. Çünkü ilmin derecesi daha yüksektir.” dedi. Hârûn dediğini yaptı. Şâfiî, “Benim senden bir sualım var önce onu cevapla sonra ben cevap vereceğim.” diye söyledi. Hârûn, “Sor.” dedi. Şâfiî, “Bugüne kadar bir günah işlemeye kadir oluşuna rağmen [s. 159] Allah korkusundan hiç yapmadığın oldu mu?” diye sordu. Hârûn, “Evet.” diye yanıtladı. “Onun nasıl olduğunu anlat.” diye söyledi. “Bir gün babamın haremine ait bir cariye’nin yanında gidip günah

işlemek istedim. Ancak Allah korkusundan dolayı geri durdum ve töbe ettim.” diye cevap verdi. Şâfiî, “Böyle olduğuna Allah şahidim olsun diye söyle.” dedi. Hârûn, “Allah şahidim olsun böyleydi.” diye yanıtladı. Bunun üzerine Şâfiî, “Senin cennetlik olduğuna ben hüküm ediyorum.” dedi. Âlimler “Hangi gerekçeyle?” diye sordular. “Şu gerekçeyle ki Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: Ve-emmâ men hâfe mekâme rabbihi ve nehâ-nnefse ‘ani-lhevâ. Fe-inne-lcennete hiye-lme/vâ.¹² Yani Rabbinin makamından korkan ve nefisini kötü arzulardan uzaklaştıran için ise şüphesiz cennet yegâne barınaktır.” diye cevap verdi. Bunun üzerine herkes alkışlayıp çığlık attı ve “Çocukluğunda böyle olan biri bak gençlikte nasıl olur.” dediler. O, 54 sene yaşadı.

204 (819/820) Senesinde Ebû Davud Süleyman b. et-Tiyalisi 71 yaşında ve Hişam b. Muhammed es-Salib el-Kelbi vefat ettiler. 206 (821/822) Yılında Yezîd b. Hârûn b. Zadan el-Vasîti 89 yaşında vefat etti. Kendisi Vasît’ta bulunan hadis erbabının en muazzamlarından biriydi. Yine bu sene içerisinde Ceriri b. Hazim, Şebane b. Süvar el-Medeni, Hüccac b. Muhammed el-A’ver el-Fakih, Lebni Mahzum’un mevlası Abdullâh b. en-Nafi es-Sayığ el-Medeni, Vahb ibni Cerir, Nufel b. İsmail, Ruh b. İbade ve Heysem b. Uday vefat ettiler.

207 (822/823) Senesinde Lebni Haşim’in mevlası olup Vakidi diye bilinen Muhammed b. Amr b. Vakid 77 yaşında vefat etti. Aynı sene içerisinde Yahya b. el-Hüseyin b. Yahya b. Zeyd b. Alî (k.v.) Bağdad’da vefat etti. Me’mûn onun cenaze namazını kırdırdı. 208 (823/824) Senesinde Ebû Amr b. Nefil b. Muhammed b. Adurrahman ibni Muhammed b. Halid b. Said b. Harece el-Mekki el-Mahzumi el-Kârî Mekke’de vefat etti. 209 (824/825) Senesinde Me’mûn, ibni Ayşe diye bilinen İbrahim b. Abdulvahab b. İbrahim b. Muhammed b. Alî ibni Abdullâh b. el-Abbâs ile Muhammed b. İbrahim el-İfriki’yi hapiste bulunan topluluk ile birlikte öldürdü. 211 (824/825) Yılında asıl adı Zehhak b. Muhalled b. Sinan eş-Şeynani olan Ebû’l-Kâsım en-Nebil ve Muhammed b. Yusuf [s. 160] el-Farabi vefat ettiler.

215 (830/831) Senesinde Şeyh Ebû Süleyman Abdurrahman ed-Darani vefat etti. Daran, Dımaşk kazalarından olan bir köydür. Ahmed Havarî onun müridi idi. O, şöyle anlatmıştır: Şeyh şöyle buyurdu: Rıza da kanaat aynı zühhteki hırs gibidir. Bu rızanın başı ve o zühdün evvelidir. Yine şöyle devam etmiştir: Bizler rızada öyle bir makama ulaştık

¹² Kur’an-ı Kerim, Nâzi’ât Suresi 40-41. Ayet.

ki eğer cehennemini yedi katını sağ gözümüze koysalar niye sol gözümüze koymadılar diye aklımızın ucundan geçmez.

Yine aynı sene içerisinde Hud b. Halife b. Abdullâh b. Ebî Bekr, Muhammed b. Abdullâh b. el-Müsenna b. Abdullâh b. Enes b. Malik el-Ensari, İshâk b. et-Tabba, Ebî Amr Muaviye b. Amr ve Ebî Amr Kubeyze b. Akebe b. Benî Âmir b. Sa'saa vefat ettiler.

Me'mûn Bağdad'a varınca Rakka'dan Tahir'i çağırıp Horasan'a gönderdi ve Horasan emaretini Hulvan'ın Akabe'sinden ta en uzakta bulunan doğru beldelerine kadar ona verdi. Sonunda kötü niyetliliği ve fasit içliğinden dolayı isyana başladı. Bunun üzerine Me'mûn onu görevden alıp adını hutbelerden düşürdü. 207 Senesi Cemaziyülevvel ayı (Eylül/Ekim 822) bir Cuma gününde Kâsım b. Alî adına hutbe okudu. Me'mûn'a karşı yaptığı nankörlükten dolayı aynı hafta bir akşam uyurken öldü ve kimse nedenini anlayamadı. Nankörlüğün sonu böyle olur işte. Her kimse kendi efendisine karşı çıkarsa feleğin zulmüne yakalanıp rezil olur. Me'mûn, Enûşervân-i Adil'i ziyaret etmeye heveslenir:

Enûşervân Mezarının Hikâyesi: Şöyle anlatırlar: Me'mûn, Medayin binası ile Enûşervân'a ait saray ve kasırları kapatmak istedi. Hasan b. Sehl Kâtip ile Ahmed b. Halid el-Ahval'ı yanına alarak gidip o saraylar ve binalar bakıp şaşırdılar. Daha sonra Me'mûn, "Enûşervân'ı ziyaret etmem gerek." diye söyledi. Ona, "Falanca yerde bir yaşlı adam var Enûşervân'ın mezarının nerede olduğunu o bilir." diye cevap verdiler. O adamı huzura getirdiler. O, Acem dilinde Me'mûn'u övdü. Daha sonra "Babamın babası Enûşervân mezarının bekçisiydi. Bu görev irsen bana yetmiş. Onun nasihatnamesi benim nezdindedir. Orada 'Peygamber akrabalarından olan Arap padişahlarından biri beni ziyarete gelecektir.' demiş ve özelliklerini vermiş. Sen o adama benziyorsun." diye söyledi. Me'mûn, [s. 161] buna çok şaşırdı. Kendisini üç gün ağırlamalarını buyurdu. Daha sonra yaşlı adamı huzuruna çağırıp "Enûşervân'ın mezarını bize göster." dedi. Yaşlı, "O, bir dağda bulunuyor. Buradan oraya kadar 50 fersah mesafe var. Oraya vardığında uzunluğu 12 fersah olan bir vadi var. Onun üstünde 7 fersah yüksekliğinde bir dağ var. Mezar dağın tepesindedir. Kara taştan yontulmuş bir yapıdır. Yine 300 gez uzunluğunda bir köşk var. Zemini gümüş ve tabanı altındandır. Değerli mücevherlerle süslenmiş. Altın ve inciden yapılan bir taht, yukarı başa koyulmuş. Mücevherlerle süslenmiş altın yaldızlı giysileri tahtın üzerine koymuş. Şehinşah hayatında kullandığı o taht üzerindedir. Tacını yanına asmış. Vücudu bozulmasın ve değişmesin diye ilaçlamışlar. Onun anlattığı Arap padişahı dışında kimse o köşke girmesin diye oraya

tılsım yapmışlar. Ben bu izleri ve nişanları sende görüyorum.” diye cevapladı. Me’mûn, “Sana eziyet olacak, kılavuzluk edip yol göstermen lazım.” diye söyledi. Yaşlı, “Kimse oraya ulaşmasın diye dağın yolunu yıkmışlar. İlk başta o yolun yapılması gerekir.” diye yanıtladı. Bunun üzerine Me’mûn, alet-edevat, iş ustaları, işçiler ve ağaç parçalarını toplamalarını emretti. Malzemeleri develere yükleyip böylece Me’mûn, birkaç hassa adamı ve yaşlı adam yola koyuldular. Dağın sonuna geldiklerinde tekrar bozulan o yolu yaptılar. İşler tamamlanınca Me’mûn, üç adamı ve yedek hayvani yanına alan bir hizmetçi ile yola koyuldular. Kendileriyle, 20 altın yaldızlı elbise, birkaç batman kâfur, misk ve amber götürdüler. Mezarın yanına geldiğinde Me’mûn atında indi ve mezarın kapısı yanına geldi. Yaşlı, “Eğer onun anlattığı kişi sensen kapının halkasını tut ve oynat.” dedi. Me’mûn halkadan tutup oynattı. Kapının yukarısından bir anahtar düştü. Yaşlı, “Doğrudur. Sen anlattığı o kişisin.” dedi. Daha sonra kapıyı açtılar. Tam donanımlı, tılsımlanmış birkaç süvari gördüler. Bunlar harekete geçip saldırdılar. Yaşlı adam Me’mûn’a “Elindeki kamçıyı düşür.” dedi. O kamçıyı attı. Bunun üzerine atlılar sakinleşti. Oradan geçip sarayın ortasına geldiler. Tahtın köşesinde saldırıya geçen 4 aslan gördüler. Yaşlı, “Yenini(elbise kolu) onların üzerine at.” dedi. Yeni atınca aslanlar sakinleşti. Mezarın kapısına geldiklerinde kapının üstünde sürekli gel-git de olan ve sallan 4 keskin kılıç gördüler. Kimse korkudan onlara yaklaşmıyordu. Yaşlı, “Sarığı başından [s. 162] aç ve cesaretli bir şekilde içeriye gir.” diye söyledi. Me’mûn, sarığını açınca kılıçlar sakin oldular. Sonra içeri girip örtü, halı, altın kaplardan oluşan onca garip şeyleri gördüler. Sarayın ortasında altın ve gümüşten tuğlaları ve kıymetli mücevherlerle süslenmiş duvarları gördüler. Tahtın sağ, sol, ön ve arkasında konuşlandırılmış ve tılsımlanmış beşer gulâm vardı. Bu yirmi büyüğü gulâm kıpırdayıp saldırmaya başladılar.

Yaşlı, “Ey Emîrül-Mü'minîn, seslenip onlara kim olduğunu anlat.” dedi. Me’mûn dediğini yapıp onlara seslendi ve [Enûşîrvân] ihtişamından bayıldı. Onun diri olduğunu sanmıştı. Daha sonra Me’mûn üç mevzide saygıda bulup(öpüp) tevazu göstererek tahtın köşesinde gidip oturdu. Hasan Sehl ile Ahmed Halid ayakta durdular. Me’mûn şehinşahın yüzüne bakıp elbiselerine göz gezdirdi. Bazıları yıpranmışlardı. Me’mûn yeni kıyafetler giydirip tahtına yeni örtü serdi. Oralara kâfur, mis ve amber serpti. Enûşîrvân’ın sakalının iki tarafında da beyazlanmalar olmuştu. Başına dibadan bir isâbe(sarık) bağlamış ona incilerden yazı biçiminde dört satır dikmişti. Me’mûn onun yüzüne bakarak “İnne fi zâlîke le’ibraten li-ulî-l-ebsâr¹³” ayetini okuyordu.

¹³ Kur’an-ı Kerim, Nûr Sûresi, 44. Ayet: Şüphesiz bunda basiret sahibi olanlar için bir ibret vardır.

Daha sonra yaşlı adam “Bu isâbe üzerinde bulunan bu yazıyı oku.” dedi. Okudu. “İlk mısradaki: Allah dünyayı bana sağladı, üstüne çalışıp ne koyabilirim ki, ikinci parçada: Yaşam mükemmel değil, ne isteyebilirim ki, üçüncüsünde: Dünya kalıcı değil nasıl huzur bulabilirim ki ve dördüncüsünde: Herkes neyin yakışıp yakışmadığını bilmesi gerek.” diye yazıyordu. Her iki elini göğsü üzerine koymuştu. Üzerindeki mücevherin her bacasının parladığı bir yüzük takmıştı. Me’mûn şaşa kalarak her tarafa bakıyordu. Üzerinde parlak bir yazı yazılmış altından bir levha gördü. Levhanın üzerinde “*Benim vefatımdan kaç yıl sonra Arap padişahlarından biri buraya gelip beni ziyaret edecektir. Üzerimize yeni kıyafetler giydirip bize hoş kokular serpecektir. Onun özellikleri bu şekilde ve adı ve Âdem’e kadar soyu şu şekildedir. Her ne kadar da cismimizde can olmayıp ömrünü isteyemeyip misafir edemezsek de ancak dizimin altından bulunan bu yazı onun mükâfatıdır. Alsın ve kusurumuza bakmasın. Bir diğer hususta şudur: [s. 162] Onun yanında üç kişi olacaktır. Onlardan alçak olan birisi hıyanet edecektir. Arapların padişahı onu cezalandırmalıdır.*” yazıyordu. Onun anlattığı özelliklere baktılar bunlar Me’mûn’la örtüşüyordu.

Me’mûn levhayı okuduktan sonra onu dizinin altına yokladı. Üzerinde “*Bu dağın falanca mevkiinde altın, mücevher ve gümüşten oluşan 10 hazine vardır. Bunları alsın ve ömrümüzü kabul etsin.*” yazılmış olan bir taş gördü. Me’mûn o yazıyı yanına alıp elini dizi öperek saygıda bulunarak geri döndü. Dışarı çıktığında hizmetçisi ziyaret etmek ricasında bulundu. O geri döndüğünde Enûşirvân’ın yüzüğünü çıkarıp sakladı. Yola koyulduklarında Me’mûn, Hasan ve Ahmed’e “Çok muazzam bir padişahı. Her şeyi bilirdi. Ancak ‘Alçak birisi bize hıyanet edecektir.’ diye söylediği o söz çok garipti. Onun sözü yalan olmaz. Bu ne olabilir bir düşünün bakalım.” dedi. Onlar “Alçak olan hizmetçidir. Onun neler yaptığını bilmiyoruz.” diye cevap verdiler. Bunun üzerine hizmetçiyi soruşturup üzerini aradılar. Enûşirvân’ın yüzüğünü onda buldular. Me’mûn atında inip yaya bir şekilde geri dönerek onun tahtının köşesini öptü. Daha sonra yüzüğünü parmağına taktı. İyice baktığında tahtın dört köşesinde yazılan bu yazıyı gördü: “Her kimse padişahlık yapmazsa saadete erişmez, her kimsenin karısı yoksa kethüdalığı yoktur, her kimsenin çocuğu yoksa sevinci olmaz, her kimse bu üç şeye sahip değilse hastalanmaz”.

Daha sonra Me’mûn “Vemâ-lhayâtu-ddunyâ illâ metâ’u-lğurûr¹⁴.” ayetini okuyarak dışarı çıktı. Anlattığı gibi o hazineleri bulunca alıp mücevherleri develer ve yük

¹⁴ Kur’an-ı Kerim, Âl-i İmrân Suresi, 185. Ayet: Dünya hayatı, aldatıcı metadan başka bir şey değildir.

hayvanlarına yükledi. Me'mûn ve çocuklarının varlığı ve elde ettiği teşkilatın tamamı o hazineden olduğunu söylerler. Medain'e varınca ibreti âlem olsun diye o hizmetçini parçalayıp bir ağaca asmalarını emretti. O dağa yapış olduğu yolu yıkmalarını buyurdu ve o Acem yaşlıya çok ikramda bulundu.

217 (832/833) Senesinde Me'mûn Mısır'a giderek Abdus'u öldürdü. 218 (833/834) Yılında öz kardeşi Ebû İshâk'ı veliaht yapıp ona Mutsam lakabı verdi. Daha sonra dünyanın dört bir tarafına ona biat etmeleri için ferman gönderdi. Yine aynı yıl içerisinde Rum'la gazveler yapmaya niyet etti. O diyara varınca Bend-Rud denilen bir çeşme yanında [s. 164] konaklayıp orduları Rum etrafına gönderdi. Bir gün o çeşmeni yana oturup ayaklarını suya salmıştı. Çok fazla hurma yedi. Vücudu titremeye başlayıp hastalandı. Ardında adı geçen sene Recep ayının on yedisi (8 Ağustos 833) Perşembe gününde 48 yaşında vefat etti. Tabutunu Teasus'a nakledip orada defnettiler. Ebû Said Mahzumi onun mersiyesi hakkında şiirler söylemiştir.

Onun hilafet süresi 20 yıl, 5 ay, 22 gün idi. Annesi Meracil Badğisiye idi. Halifelerden tek bir kişiye bin bin (bir milyon) dirhem bağışlayan o olmuştu. Ondan sonra beğenilir uygulamayı ihya eden kimse olmadı.

4.8. el-Mu'tasım Ebû İshâk Muhammed b. er-Reşîd

Abbâsî halifelerinin sekizincisi olup soyu 27 kuşak ile Hz. Peygamber'e (s.a.v.) dayanıyordu. Annesi Şebib'in kızı Ümmi Veled Maride idi. Kardeşinden sonra halife olup Bağdad'a gelerek memleket işlerini düzene koydu. Türkleri hizmete alan ilk kişiydi. Samarra'yı inşa edip Darü'l-Hilafe yaptı. Rum'da bulunan Amuriye şehrini fethedip kapısını Bağdad'a getirdi. 90.000 Türk gulâmını satın aldı. Son derece cesaretli ve bahadır biriydi. Tam ayarlı sikke üzerindeki kabartmaları parmağıyla silebilecek kadar güçlü biriydi. Vezareti Muhammed b. Abdülmelik ez-Ziyad'a verdi. Onun devrinde 219 (834/835) senesinde Talha b. Abdullâh'ın mevlası Ebû Naim el-Fazl b. Rekin Kûfe'de ve aynı şekilde Beşer b. Gıyas el-Merisi ile Abdurrahman b. er-Reca el-Bağdadi vefat ettiler. Aynı sene içerisinde Mu'tasım, İmam Ahmed b. Hanbel'i Kur'an'ın yaratılmış olduğunu söylemesi için 38 kırbaç vurdu.

Hikâye: Şöyle anlatılır: Mutezile Bağdad'da çoğalınca "Kur'an-ı Kerim'in yaratıldığını söylemek için Onu zorlamak gerekir." dediler. Bunun üzerine Onu halifenin sarayına götürdüler. Kapıda bir serheng (binbaşı) bulunuyordu. Kendisine "Ey İmam,

sakın ola cesur olasin. Zira ben hırsızlık yapıp 1.000 değnek darbesi yedim [s. 165] ve itiraf etmeyerek sonunda kurtuldum. Ben suçlu olduğum halde böyle sabrettim. Sen haklı olduğun için daha üstün durumdasın.” diye söyledi. Ahmed “O söz bana bir güç verdi. Bunun üzerine yaşlı ve zayıf olmasına rağmen Onu dövüyorlardı. Kendisini çarmıha çekip işkence ettiler. “Kur’an yaratılmıştır.” diye söylemesi için 38 kırbaç darbesi vurdular. Ancak söylemedi. O esnada şalvarının bağı çözüldü. Elleri bağlı durumdaydı. Gaipten bir el ortaya çıkıp şalvarının bağını bağladı. Bunu gördükleri gibi kendisini bıraktılar. O da tam o esnada vefat etti.” diye cevap verdi. Ömrünün sonlarına doğru bir topluluk ona “Seni döven topluluk hakkında ne söylersin?” diye sordular. O “Onlar ben haksızım diye düşünüyorlardı. Hak için beni dövüyorlardı. Bu yaradan dolayı kıyamet gününde onlarla herhangi bir husumetim yoktur.” diye cevap verdi.

219 Senesi Zilhicce ayının 5’inde (11 Aralık 834) Muhammed b. Alî b. Mûsâ el-Kazım Bağdad’da vefat etti. 220 (835) Senesinde Ebû İsa Hillad b. Hüleyd el-Kufî el-Karî öldü. 223 (837/838) Senesinde haberleri nakledenlerden olup hadis ashabının büyüklerinden olan Amr b. Merzuk el-Bahili el-Basri ile Ebû’n-Numan Azım b. Muhammed b. el-Fazl el-Sedusi ve yine Ebû Eyyub Süleyman ibni Cerir er-Rasihi el-Basri el-Azudi ve Said b. el-Hâkim b. Ebi Meryem el-Basri ve Ahmed ibni Abdullâh el-İrabi ve Süleyman eş-Şad ve Alî el-Medini vefat ettiler. 226 (840/841) Senesinde Ebû Dulef el-Kısm b. İsa el-Acli ile Kalun İsa b. Mina el-Medeni el-Karî vefat ettiler. 227 (841/842) Senesinde ve bazılarına göre 257 (870/871) senesinde Beşer Hafî Mervezi Bağdad’da vefat etti. Onun künyesi Ebû Nasr olup kendi dayısı Ebû Alî Haşrem’in müridi idi. Şöyle buyurmuştur: Mustafa’yı (s.a.v.) rüyamda gördüm. Bana “Ey Beşer, Hak Teâlâ seni kendi seviyende olanlar içinden neden seçip yükselttiğini biliyor musun?” diye sordu. “Hayır, ey Resulullâh.” diye cevap verdi. “Benim sünnetime tabi olduğun, salihlere hizmet ettiğin, kardeşlerine nasihatlerde bulunduğun, sahabe ile benim Ehl-i Beyt’imi sevdiğinden dolayı seni iyilerin rütbesine ulaştırdı.” diye söyledi.

Aynı sene içerisinde 93 yaşında bulunan Ebû’l-Velid Hişam b. Abdülmelik et-Tiyalisi ile Abdullâh b. Abdulvehab el-Hucbi ve İbrahim b. Beşar el-Miadi el-Rimadi ve yine Muhammed ibni Kesir el-Abdi vefat ettiler. [s. 166]

Hikâye: Şöyle anlatmışlar: Mu‘tasım devrinde Babek Hurremi isyan başlattı. O zındık olup Allah’ı (CC) inkâr edip haram ve helale inanmayarak emir ve nehyi hak bilmezdi. Annesinin Azerbaycan’a bağlı köylerden birisine ait olduğunu söylerler. Irak’ta bulunan Kıptilerden bir kişi onunla yakınlaştı ve Babek bu şekilde doğdu.

Makdisî tarih kitabında şöyle anlatmıştır: Etrafında zındıklardan, eşkıyalardan ve kötü inançlılardan oluşan 20.000 süvari toplandı. Bin kere bin (bir milyon) Müslüman öldürdüler. Halife, Afşin b. Kavus'u onunla savaşması için görevlendirip Azerbaycan beldelerini kendisine bağışladı. Bunun üzerine Afşin onu yakalayıp halifenin huzuruna gönderdi. Mu'tasım onu parça parça etmelerini buyurdu. Kafasını 223 senesi Ramazan ayının 14'ü (9 Ağustos 838) Cuma gününde Bağdad'da köprübaşına astılar.

Aynı senede Rum Kayseri Teofil b. Mihail isyan başlattı. Mu'tasım onun savaşmak için yola koyulup Amuriye'yi fethetti. Onun devrinde kâdılkudât Ahmed b. Ebî Davud idi. Büyük fakihlerden İsmail Mezeni ve Rebî Muradi vardı. Mu'tasım, Mutezileye meyilli olup hafzû'l-ferde inanıyordu. Onun 8 oğlu ve 8 kızı vardı. Oğullarından Hârûn, Ca'fer ve Muhammed hayatta kaldılar. Ona "Müsemmin Halife" derlerdi. Çünkü Abbâsî halifelerinin sekizincisi ve sekizinci kuşağıydı. Kendisi 189 (804/805) senesinde Bağdad'ın Huld mevkiinde dünyaya geldi. 48 yıl yaşadı. 227 (841/842) Senesinde Surre Men Rea'da (Samarra) vefat etti. Halifelik süresi 8 sene 8 ay 8 gündü.

4.9. el-Vâsik-Billâh Ebû Ca'fer Hârûn

Abbâsî halifelerinin dokuzuncusu olup soyu 28 kuşakla Hz. Peygamber Efendimize (s.a.v.) ulaşıyordu. Annesi Ümmi Veled Kıratis idi. Babasından sonra hilafet tahtına geçti. Me'mûn'a benzerdi. O yüzden kendisine "Me'mûn el-Asgar" derlerdi. Kendisinin [s. 167] Ebû Abdullâh Muhammed adında bir oğlu vardı. Veziri Muhammed b. Abdülmelik idi. Onun devrinde 229 (843/844) senesinde Ebû Muhammed Halef b. Hişam el-Bezzaz el-Kumi Bağdad'da vefat etti. 230 (844/845) Senesinde Şeyh Ebû'l-Hasan Ahmed b. Ebî el-Havari ed-Dımaşki vefat etti. Kendisi Süleyman Darani'nin müridi olup ikisi arasında birbirlerine karşı çıkmamaya dair bir anlaşma vardı. Bir gün Süleyman'ın halet-i ruhiyesi farklıyken Ahmed yanına gelip "Ey Şeyh tandır ısınmıştır. Ne buyurursun?" diye sordu. Süleyman hiç cevap vermedi. Ahmed bunu 3 defa tekrarladı. Süleyman "Git ve içinde otur." diye söyledi. Ahmed gidip tandırın içinde oturdu. Bir saat geçtikten sonra Süleyman Ahmed'i çağırdı. "Nerede olduğunu bilmiyoruz." diye söylediler. Süleyman o olayı hatırlayıp "Gidin tandıra bakın." diye söyledi. Onu tandırda bulup dışarı çıkardılar. Teninde bir kıl dahi yanmamıştı. Ahmed şöyle söylemiştir: "Her kimse iradet ve muhabbet üzerinden dünyaya bakarsa Hak Teâlâ yekin ve züht nurunu

gönlünden dışarı çıkarır.” Ahmed yine bu sözde şöyle söylemiştir: Her kimse Hz. Resul (s.a.v.) sünnetine uymadan bir iş yaparsa onun ameli batıldır. Yine hadis ashabının büyüklerinden olan Beni el-Mahzum’un mevlası olan Alî b. Cad vefat etti.

231 (845/846) Senesinde Vâsik, Ahmed b. Nasr el-Huzai’yi öldürdü. Mutezile şeyhlerinin önderlerinden olup “Milletten olan fasık ne mümindir ne kâfir.” diyen Ebî Hazife Vasil b. Ata vefat etti. 230 Senesi Rebiyülevvel ayında Ebû’l-Abbâs Abdullâh b. Tahir b. el-Hüseyin öldü. Araplardan bir topluluk isyan edip kafilere taarruz ettiler. Halife Boğa-i Kebir’i onların şerrini def etmesi için gönderdi. Nasr b. Malik Bağdad’da isyan başlattı ve öldürüldü. Vâsik, 34 yıl yaşayıp 220 senesi Zilhicce ayının 24’ü (19 Aralık 835) Çarşamba gününde istiska (polidipsi) hastalığından vefat etti. Onun hilafet süresi 5 yıl 9 ay 13 gündü.

4.10. el-Mütevekkil-Alellâh Ebû’l-Fazl Ca’fer b. Muhammed b. Hârûn

Abbâsî halifelerinin onuncusu olup soyu 29 kuşakla Hz. Peygamber Efendimize (s.a.v.) dayanıyordu. Annesi Ümmi Veled Şuca Harezmî idi. Kardeşinden sonra halife oldu. Fakihleri ve muhaddisleri severdi. Vezaret makamını Ebû’l-Vezir’e verdi. Muhammed b. Abdülmelik’i, Mu’tasım devrinde [s. 168] insanlara işkence etmek için yaptırdığı demir tandırda öldürdü. Onun döneminde 100 yaşında olup Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybani’nin sahibi Kadı Muhammed b. Sima ile Yahya b. Muin 233 (847/848) senesinde vefat ettiler.

235 (849/850) Senesinde Mütevekkil, Kadı Ahmed b. Ebî Davud ile oğlu Ebû’l-Velid Muhammed b. Ahmed’i kadılık işinden azletti. Ebû’l-Velid’den 40.000 dinar değerinde olan bir mücevher ile birlikte 120.000 dinar aldı. Yerine Ebû Muhammed Yahya b. Eksem’i kâdilkudât yaptı. 240 (854/855) Senesinde 95 yaşında olan Şeyh Ebû Hamid Ahmed b. Hızırue el-Belhi vefat etti. Ahmed’in Belh emirinin kızı olan Fatima adında bir karısı vardı. Dünya işlerini terk edip tarıkatta bir ucube sayılırdı. Ahmed ile birlikte Bayezîd’i ziyaret için gidip peçeyi yüzünden kaldırarak küstahçasına konuşuyordu. Ahmed karısının bu davranışından rahatsızlık duydu. Ahmed girince yüzünü örtüyordu. Ahmed “Bunun tersi yapman gerekiyor. Bana yüzünü kapatıp Bayezîd’e yüzünü açmanın ne anlamı var?” diye sordu. Fatima “Çünkü sen benim doğal mahremimsin. Bayezîd ise tarikatımın mahremidir. Seninle nefsimi tatmin ederken Bayezîd’le Allah’a ulaşırım. Bu sözümün delili şudur ki; Onun benimle konuşmaya

ihtiyacı yok ancak sen bana muhtaçsın.” diye cevap verdi. Ahmed şöyle buyurmuştur: “Her kime dervişlere hizmet ederse üç şey ile şereflenir. Tevazu, hüsn ü edep ve cömertlik.

Aynı sene içerisinde Kadı Ebû Abdullâh Ahmed b. Ebî Davud oğlu Ebû'l-Velid'in ölümünden 20 gün sonra vefat etti. Aynı sene içerisinde Ebû Ca'fer Muhammed b. Abdullâh el-İskafî ve İmam Ahmed b. Muhammed b. Hanbel ve Ebû'l-Hasan Ahmed b. Muhammed b. Abdullâh b. el-Kâsım b. Nafi b. Ebî Merre el-Müezzîn el-Mekki el-Bezi el-Karî vefat ettiler. 242 (856/857) Senesinde Ebû Amr Abdurrahman b. Ahmed b. Beşir b. Zekerân el-Karşî el-Dımaşki vefat etti. 243 Senesinde Şeyh Ebû Abdullâh Haris b. Esed el-Muhasibi Bağdad'da öldü. O aslen Basralı olup kendi döneminde Bağdad'ın Şeyhü'l-Meşayih'i idi.

Şeyh Ebû Abdullâh Hafif şöyle söyler: “Bizim tabilerden beş kişiye iktida edip [s. 169] onlara uyunuz. Diğerlerini teslim edip düşmanlık yapmayınız. Bunlar; 1: Haris Muhasibi, 2: Cüneyd Bağdadi, 3: Revyem, 4: Abbâs b. Ata, 5: Amr b. Osman. Çünkü bunlar ilim ile gerçekleri bir araya toplamışlardır. Bu 5 kişi içinden olan her biri itikada layıktır. Bunlar hem itikada hem iktidaya layıktırlar.

Haris şöyle buyurmuştur: Murakabe; Hazret-i Allah Teâlâ huzurunda gönül ilmidir. Rıza; ahkâm mecrası içinde rahat bulmaktır. Sabır; bela okunun hedefi olmaktır. Tefekkür; sebepleri hakla ayakta görmektir. Teslim; bela indiği vakitte zahir ve batında değişiklik olmadan sebatlı olmaktır. Hakka dostluğun alameti; halktan ve haktan aşağı olan her şeyden korkmak olup Allah Teâlâ'nın zikr-i halavetiyle baş başa kalmaktır.

244 (856/857) Senesinde Mutezile şeyhi olan Amr b. Übeyd öldü. 245 (859/860) Senesinde Şeyh Ebû'l-Feyz Zünnun Sevban b. İbrahim Mısri öldü. O şöyle buyurmuştur: “Allah Teâlâ'nın kuluna öfkesinin alameti kulun fakirlikten korkmasıdır”. Yine şöyle buyurmuştur: Kişiye kötülük 6 şeyden gelir. Ahiret amelinde niyetin zayıflığı, cahillik yalnızlığından, ecelin yaklaşmasına rağmen arzu ve isteklerin kendisini ele geçirmesi, Allah'ın rızasını talep edip ancak nefsine uyup Hz. Resul'ün sünnetini terk etmek, seleflerinin zilletlerini kendine hüccet yapıp hünerlerini görmezden gelmek.

Yine aynı senede Asker b. Hasin olup Hatem el-Esemm ile Ebû Hatem el-Attar el-Basri ile görüşen Şeyh Ebû Turab Nahşebi vefat etti.

Ebû'l-Abbâs Seyyari şöyle demiştir: Ebû Turab ile bir çölde beraberdik. Arkadaşlardan biri susadım diye söyledi. Bunun üzerine Ebû Turab'ın ayağını yere

vurduğu yerden bir su pınarı çıktı. O derviş “Arzum bu suyu kadehle içmektir.” diye söyledi. Bunun üzerine elini toprağa vurup beyaz camdan bir kadeh alıp kendisine verdi. O kadeh Mekke’ye kadar bizimleydi. Daha sonra bize “Senin arkadaşların bu işler hakkında ne söylerler. Çünkü Allah Teâlâ bu kerametleri kendi evliyelerine bahşetmiştir.” diye söyledi. “Az sayıdaki kişi dışında hiç kimsenin buna iman ettiğini görmedim.” diye söyledim. “Her kim buna kâfirdir.” diye söyledi.

Yine aynı senede Ebû'l-Velid Hişam b. Ammar b. Nasr b. İban Meysere es-Selemi el-Kadı ed-Dımaşki vefat etti. 247 (861/862) Senesinde Ebû Amr Hafs [s. 170] ibni Ömer b. Abdüluzza Sahban el-Azudi ed-Devri el-Karî en-Nahvi ile Ebû'l-Hüseyin Ahmed b. Yahya b. İshâk er-Ravendi ve Ebû Naim İbrahim Ebi'l-Abbâs es-Suli el-Kâtib eş-Şair vefat ettiler. Ravendi 140 kitabın yazarıydı.

Mütevekkil, Emîrû'l-Mü'minîn Hüseyin'in (r.a.) türbesini açıp yerle yeksan ettiğini insanları türbesinin yakınından uzak durmalarını buyurduğunu söylerler. Onun üç oğlu vardı: el-Müntasır Billâh Muhammed, el-Müstâîn Billâh Ebû Abdullâh ve el-Müeyyed Billâh İbrahim. Her üç oğlunu da veliaht yapıp memleketin etrafından her oğluna bir ikta vermiştir. Bu konuda Musulî ve diğer şairler kasideler söylemişlerdir.

Mütevekkil, Samarra'da birçok imaretler yaptırdı. Samarra'ya yakın bir yerde yüce bir kasır inşa edip Kasr-i Ca'feri diye isim verdi. Çok içki içerdi. O kasırda onu öldürdüler. Bunun nedeni; Mu'tasım'ın gulâmlarının en büyüğü olan İnanç'ı öldürmüş olmasıdır. Bunun üzerine Türkler ona karşı kin beslediler. Bunun üzerine Müntasır'la beraber o kasırda eğlenceyle meşgul olduğu bir gecede içeri girip kendisini Feth-i Hakan'la birlikte paramparça ettiler. 44 Yıl yaşayıp 247 senesi Şevval ayının 3'ü (10 Aralık 861) Çarşamba gecesinde öldürüldü. Onun hilafet süresi 14 yıl 9 ay 9 gündür.

4.11. el-Müntasır-Billâh Ebû Ca'fer Muhammed

Abbâsî halifelerinin on birincisiydi. Soyu 30 kuşakla Hz. Peygamber'e (s.a.v.) dayanmaktaydı. Annesi Ümmi Veled Habeşîye-i Rumiye idi. Veziri Ahmed [s. 171] İbnü'l-Hasib b. ez-Zehhak idi. Son derece zararlı ve hayırsız biri idi. Babasının öldürülmesinde payı olduğundan 6 ay sonra hunnak(anjin) hastalığından öldü. Şöyle derler: Hiçbir padişah Şiruye'den daha asil değildi. Çünkü O, Perviz b. Hürmüz b. Enûşîrvân'ın oğlu olup Erdeşir Babek'e kadar 16 atasının tamamı padişaktı. Halifelerin en asili el-Müntasır b. el-Mütevekkil b. el-Mu'tasım b. er-Reşîd b. el-Mehdî b. el-Mansûr

idi. Çok gariptir ki en asil padişahlar kendi babalarını memleketi elde etmişlerdir. Lakin babalarından sonra 6 aydan fazla yaşamamışlardır.

4.12. el-Müstâîn-Billâh Ebû'l-Abbâs Ahmed b. el-Mütevekkil

Abbâsî halifelerinin on ikincisi olup soyu 31 kuşaktan Hz. Peygamber Efendimize (s.a.v.) dayanmaktaydı. Annesi Ümmi Veled Muharik idi. Veziri Ebû Mûsâ naip ile kâtibi Şuca b. el-Kâsım idi. Bunların ikisini de öldürüp vezareti Ahmed b. Salih b. Şirzad'a verdi. O, ahlaklı ve cömert bir halife idi. Onun dönemi sene 248'de (862/863) Ebû Hişam Muhammed b. Yezîd er-Rakkaşi, Eyyub b. Muhammed el-Varrak, Ebû Bekir Muhammed b. el-Âlâ el-Hemedanî Kûfe'de hadis ashabı büyüklerinden olan Hasan b. es-Salih el-Bezzaz, Hişam b. Huld ed-Dımaşki, Muhammed b. Süleyman el-Cehni Masisa'da, Hasan b. Muhammed b. Talud ile Ebû Hafs es-Sirefî Samarra'da, Muhammed b. Zenbur el-Mekki Mekke'de, Süleyman b. Ebî Tiyye ve Mûsâ b. Abdurrahman vefat ettiler.

Aynı sene içerisinde Boğa et-Türki 90 küsur yaşlarında vefat etti. O, Mu'tasım'ın gulâmlarındandı. Oğlu Mûsâ yerine geçti. 250 (864/865) Senesinde Basra kadısı olan İbrahim b. Muhammed ed-Teymi, Muhammed b. Haddaş, Ebû Müslim Ahmed b. Ebî Şuayb el-Harrani, Haris b. Miskin el-Basri ve Ebû Tahir Ahmed b. Ömer b. Sarc vefat ettiler.

Yine aynı senede Hasan b. Zeyd el-Alevi Taberistan'da isyana başlayıp Gil ve Deylem'in yanı sıra Rey'i de ele geçirdi. Ebû'l-Hüseyin Yahya b. Ömer b. Yahya b. el-Hüseyin b. Zeyd b. Alî b. Hüseyin b. Alî (r.a.) Kûfe'de isyan etti. Onun annesi Hüseyin b. Abdullâh b. [s. 172] İsmail b. Abdullâh b. Ca'fer ed-Tayyar'ın kızı idi. O, öldürülüp başını Bağdad'a getirip astılar. O, adaletli, yiğit ve hırslı birisi olup halk kendisini çok severdi. Onun mersiyesi hakkında Şair İbn-i Ebî Tahir şiirler söylemiştir.

Yine aynı sene içerisinde Muhammed b. Ca'fer b. el-Hasan b. Alî b. Ömer b. Alî b. el-Hüseyin İbn-i Alî (k.v.) Rey'de isyan edip Taberistan sahibi Hasan b. Zeyd b. Muhammed b. İsmail İbn-i Ebî'l-Kâsım b. el-Hüseyin b. Zeyd b. el-Hasan b. el-Hasan b. Alî (k.v.) [s. 173] davetini başlattı. Horasan ahalisi onunla savaşıp kendisini esir alarak Muhammed b. Tahir b. Abdullâh b. Tahir'in yanına götürdüler. O, Nişabur'da hapisteyken vefat etti. Daha sonra Türkler, halifeyi görevden alıp 9 ay sonra öldürdüler. 252 Senesi Şevval ayının 3'ü (17 Ekim 866) Çarşamba günü öldürüldüğünde 35

yaşındaydı. O esnada “Fitne Dolunayı” Bilaliyye ile Sadiyye arasında bulunuyordu. Onun hilafet süresi 3 yıl 9 ay Allah’ul-Âlem Ahkêm.

4.13. el-Mu‘tez-Billâh Ebû Abdullâh Muhammed ez-Zübeyr b. el-Mütevekkil

Abbâsî halifelerinin on üçüncüsü olup soyu 32 kuşaktan Hz. Peygamber’e (s.a.v.) dayanmaktaydı. Annesi Ümmi Veled Şeyha idi. Onun dönemi 253 (867) senesinde Mısır diyarı sahibi Safvan Ukayli Şam hapishanesinde vefat etti. 254 Senesi Cemaziyülahır ayının 26’sı (22 Haziran 868) Pazar gününde el-İmam Ebû’l-Hasan Alî b. Muhammed b. Mûsâ el-Kazım 42 yaşında vefat etti. Ahmed b. el-Mütevekkil onun cenaze namazını kıldırıp kendisini Samarra’da bulunan kendi evinde defnettiler. Mu‘tez halife olunca Ahmed b. İsrail’i vezaret makamına getirip dört bir yana fermanlar göndermek suretiyle halkı kendisine biat ettirdi. Muhammed b. Tahir b. Abdullâh Bağdad emiri iken Müeyyed’i hilafetten hal etti. 253 (867) Senesinde Türkler Vasif Hadim’i öldürdüler. Daha sonra vezir ve sahip divan olan Ahmed b. İsrail ile debir(kâtip) Eyyub ve Hasan Muhalled’i yakalayıp tutukladılar. Mu‘tez’i sarayından dışarı çıkardılar. Onu dövdükleri esnada kendi kendini hilafetten hal etti. Bunun üzerine Onu hapse atıp 255 senesi Şaban ayının 20’si (3 Ağustos 869) Cumartesi gününde hapiste açlıktan vefat ettiğinde 24 yaşındaydı ve kendisini Samarra’da defnettiler. Hilafet süresi 3 yıl 3 aydı. Onun el-Muntasıf Billâh Ebû’l-Abbâs adında bir oğlu vardı. Ona biat ettiler. Öğle namazından akşam namazına kadar halife kaldı. Daha sonra onu da öldürdüler.

4.14. el-Mühtedî-Billâh [Ebû Abdullâh (Ebû İshâk) Muhammed b. Hârûn el-Vâsik]

Abbâsî halifelerinin on dördüncüsü olup soyu 33 kuşaktan Hz. Peygamber’e (s.a.v.) dayanmaktaydı. Annesi Ümmi Veled binti Rumiye idi. O, gayet zahit, abid bir kişi olup yünden bir cübbe giyip geceden sabaha kadar yalnız başına namaz kılardı. Onun döneminde kimse [s. 174] haram ve fena işlerle meşgul olamazdı. Onun devrinde Leys-i Saffaroğulları isyan başlattılar. 256 (869/870) Senesinde 38 yaşında iken Türkler tarafından öldürüldü. Onun hilafet süresi 11 aydı.

Yine aynı sene içerisinde Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. el-Muğayre b. el-Ahnef el-Cafî el-Buhari 62 yaşında iken vefat etti. İmam el-Hafız Ebû Bekir Ahmed b. Alî b. Sabit el-Hatib el-Bağdadi, saluki: Muhammed Buhari şöyle dedi:

100.000 Sahih hadisi ve 200.000 gayr-i sahih hadisi ezbere biliyorum 600.000 hadisten oluşan Sihah kitabını 16 yıl içerisinde tamamladım. Buhari'nin seçtiği hadisler sayısı 10.000'e ulaşmaz.

4.15. el-Mu'temid-Alellâh Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Mütevekkil

Abbâsî halifelerinin on beşincisi olup soyu 34 kuşaktan Hz. Peygamber Efendimiz'e (s.a.v.) dayanmaktaydı. Annesi Ümmi Veled Kinan-i Kûfiye idi. Veziri babasının veziri olan Abdullâh b. Yahya b. Hakan idi. O vefat edince vezareti sırasıyla Hasan b. Muhallid, daha sonra Süleyman b. Vahb'a verdi. Ondan sonra da Said'a verdi. Mu'temid Samarra'dan Bağdad'a gelip Darü'l-Hilafe'nin doğu tarafında ikamet etti. Samarra tahrip oldu. Kardeşi el-Muvaffak Ebû Talha Muhammed'i Yemen ile Hicaz'a gönderdi. Onun döneminde Saffarilerin faaliyetleri zirveye ulaştı.

257 (870/871) Senesinde Cüneyd'in dayısı Şeyh Sırrı Sakati 98 yaşında Bağdad'da vefat etti. O şöyle söylemiştir: Arifler güneş gibiler. Çünkü herkese ışık saçarlar. Yer gibiler çünkü canlıların yükünü taşırlar. Batınları su gibidir. Çünkü gönüllerin hayatı bunlardır. Ateş rengindeler. Çünkü çiğleri pişirirler. Yine söyle demiştir: Kendi dinini şehvetlere karşı tercih etmediğin sürece olgunlaşmazsın.

250 (864/865) Senesinde Ebû Zekeriya Yahya b. Maaz Nişabur'da vefat etti. O şöyle söylemiştir: Allah'ı sevdiğin kadar halk seni sever. Allah'tan korktuğun kadar halk senden korkar. Allah ile meşgul olduğun kadar halk [s. 175] seninle ilgilenir. Her kimse itaat halinde Allah'tan utanırsa Hak Teâlâ işlediği suç ona azap etmekten utanır.

260 Senesi Rebiyülevvel ayının 7'si (31 Aralık 873) Cuma gününde el-İmam Ebû Muhammed el-Hasan el-Askeri Samarra'da 29 yaşında vefat etti. Yine 261 Senesi Recep ayının 25'i (5 Mayıs 875) Pazartesi gecesinde Ebû'l-Hasan Müslim b. el-Haccac Ebî Müslim el-Kuşeyri vefat etti. Kendisinin yazmış olduğu şiirleri vardır.

261 (874/875) Senesinde Yakub b. el-Leys es-Saffari kalabalık bir orduyla Irak'a varıp Dicle'nin kıyısında Bağdad ile Deyr-i Akul arasında konakladı. Mu'temid ona doğru yöneldi. Adı geçen yılın Recep ayının 5'i (15 Nisan 875) Perşembe gününde ona yetişti. Saffariler kaçıp birçok mal ve hayvan geride bıraktılar. Yakub b. el-Leys bu çaresizliği halinde Arapa şiirler dile getirmiştir.

265 Senesi Şevval ayının 23'ü (18 Haziran 879) Salı gününde Ahvaz'a bağlı Cundi Şapur'da vefat etti.

264 (877/878) Senesinde Mûsâ b. Boğa et-Türki vefat etti. Yine adı geçen yılın Rebiyülevvel ayının 4'ü (14 Kasım 877) Perşembe gününde Muhammed b. el-İdris eş-Şafii'nin sahibi İbrahim b. İsmail b. Yahya el-Mezeni Mısır'da vefat etti. Yine aynı sene içerisinde Malik b. Enes'in sahibi Ebû Abdullâh Ahmed b. Aburrahman b. Vahb b. Ahi Abdullâh b. Vahb ile Yunus b. Abdü'l-Âlâ 92 yaşında ve Halid b. Yezîd b. Sinan Mısır'da vefat ettiler. 266 (879/880) Senesinde Şeyh Ebû Hafs Amr. B. Eslem el-Haddad en-Nişaburi vefat etti. Osman Hîrî onun müridi idi. Şah Şuca el-Kirmani [s. 176] onunla görüşmeye gelip maiyetinde Bağdad'a gitti.

Hikâye: Bir gün şeyh arkadaşlarıyla dışarıya çıkmış ve keyifli bir zaman geçiriyorlardı. Birden bire ovoidan bir ceylan gelip başını şeyhin yanında yere koydu. Bunun üzerine Ebû Hafs kendi yüzünü tokatlayıp bağırıyordu. Arkadaşlar “Bu hal nedir?” diye sordular. Şöyle cevap verdi: keyifli bir zaman geçirdiğimiz için bir kuzumuz olup bu gece burada bir yemek yapsaydık ve böylece arkadaşlar dağılmasaydı ne güzel olurdu diye kendi kendime söyledim. Derhal bu ceylan geldi. Müritleri “Ey şeyh bir kimsenin Hak Teâlâ ile böyle bir durumu olursa neden kendi yüzünü tokatlayıp bağırır ki?” diye sordular. Şeyh “İsteğinizin yerine getirilmesinin, göz ardı edilmek anlamına geldiğini bilmiyor musunuz? Eğer Hak Teâlâ, Firavun'a iyilik yapmak isteseydi Nil Nehri'ni onun istediği şekilde akıtır mıydı?” diye cevap verip şöyle devam etti: Korku gönlün çırasıdır. Gönlün içinde hayır ve şerden ne varsa o çıra ile görebilmek mümkündür.

267 (880/881) Senesinde el-Muvaffak Ebû Talha Safer ayında Sahib Zenc ile muharebeye gitti. Oğlunu mukaddimede (öncü birlik) gönderdi. Birçok savaştılar. Sonunda 270 (883/884) senesinde Sahib Zenc'i öldürdüler. Sahib Zenc'in iktidar süresi 14 yıl 4 aydır.

Yine aynı sene içerisinde Ebû Süleyman Davud b. Alî el-İsfahani el-Fakih Bağdad'da ve Ebû Eyyub Süleyman b. Vahb el-Katib vefat ettiler. 270 Senesi Zilkade ayının 10'u (10 Mayıs 884) Cumartesi gününde Mısır Sahibi Ahmed b. Tolun 65 yaşında vefat etti. Onun iktidar süresi 17 yıldır. 271 (884/885) Senesinde Şeyh Ebû Salih Hamdun b. Ahmed b. Ammare el-Kassar en-Nişaburi vefat etti. O, Selem Bağrui ile Ebû Turab Nahşebi ile görüşme şerefine nail olmuştur. Şöyle demiştir: Tevekkül, Allah'a

sarılmaktır. Eğer işlerini Allah’a bırakabiliyorsan, hile hurda ile meşgul olmaktan daha iyidir.

Yine 275 senesi Şevval ayının 16’sında (21 Şubat 889) Ebû Davud Süleyman İbn-i el-Eşas es-Secistani vefat etti. Şöyle söylemiştir: 15.000 hadis yazdım 14.800 hadisi es-Sene kitabında topladım [s. 177]. 277 (890/891) Senesinde Şeyhü’l-Meşayih Ebû’l-Kâsım Cüneyd b. Muhammed b. Cüneyd el-Bağdadi vefat etti. Aslı Nihavend’den olup doğumu ve yetişmesi Bağdad’da oldu. Süfyan Sevri mezhebinde fakihti. Sırrı Sakati, Faris Muhasiri ve Muhammed b. Alî el-Kasab ile görüşmüştür. Şöyle söylemiştir: Biz tasavvufu dedikodu ve gereksiz söz olsun diye seçmedik. Tasavvufu açlık, dünyayı terk etme ve alışılmış olanları bırakmak için seçtik. Yine şöyle söylemiştir: bütün yollar insanlara kapalıdır. Sadece Resul’a itaat etme yolu dışında. Yine şöyle söylemiştir: Eğer bir salık 1000 yıl hak söyleyip daha sonra bir ihmal ederse onun kaybetmiş olduğu kazanmış olduğundan daha fazladır. Yine şöyle söylemiştir: her kimse Kur’an-ı Kerim ezber etmeyip hadis yazmazsa önderliğe layık değildir. Çünkü bizim ilmimiz kitap ve sünnetin hükmü üzerinedir.

271 (884/885) Senesinde Ebû Muhammed Talha, Said’ı yakalayıp hapse attı. 276 (889/890) Senesinde hapiste vefat etti. Ebû Talha Muhammed 278 senesi Safer ayının 22’si (5 Haziran 891) Perşembe gecesinde 49 yaşında vefat etti. 279 (892/893) Senesinde Mumşad(Muhammed Şad) Dineveri öldü. Şöyle söylemiştir: Müridin edebi odur ki şeyhlere saygı göstermeyi, kardeşlerine hizmet etmeyi dünya malını bir kenara bırakmayı ve şeriat öğretilerini saklamayı kendi nefsine gerekli bilsin.

Fakihlerden İmam Şafi’nin öğrencisi Ebû Alî Hasan b. Muhammed el-Bezzar ez-Zafrani ile Mezeni’nin öğrencisi Ebû’l-Kâsım İlmatî ve şeyhlerden Mu’temid’in çağdaşı Ebû Muhammed Sehl b. Abdullâh et-Tusteri vefat ettiler.

Hikâye: Şöyle anlatmışlar: Amr. b. el-Leys es-Saffar hastalandı. Tabipler onu tedavi etmekte yetersiz kaldılar. Ona, Bu Sehl’in işidir çünkü o müstecabü’-d-davedir. Bunun üzerine Sehl’i huzura çağırıp ona olup bitenleri anlattılar. Sehl “O, kimsenin isteği icabet olur ki tövbe edip Allah’a doğru dönsün. Senin hapishanende hapiste bulunan mazlumlardır. Önce onları özgür bırakmalısın.” diye söyledi. Amr, Sehl’in istediği gibi yapmalarını emretti ve tövbe etti. Sehl “Ey Allah; Onun günahını, kötülüğünü bana gösterdiğin gibi, itaatin saygınlığını tekrar ona göster. [s. 178] Batınına pişmanlık giysisi giydirdiğin gibi zahirine de afiyet elbisesi giydir.” diye söyledi. Duası bitince Amr derhal

sağlığına kavuşup ona birçok mal sundu. O, hiçbirini almayıp dışarı çıktı. Hadim şöyle söyledi: Nakit bulunması adına bir şeyler kabul etseydin daha iyi olurdu. Sonra Şeyh: “Sana altın gerekiyorsa bak gör o zaman.” diye cevap verdi. Hadim, etrafa baktı. Tüm ovanın tamamını altından görüp: “Birisinin Hak Teâlâ ile arasında böyle bir münasebet varsa mahlûktan neden bir şey alsın ki?” diye söyledi.

Hikâye: Yakub b. el-Leys es-Saffar ölünce kardeşi Amr, onun hazinesini alıp askerlerini kontrol altına alarak halife hazretlerine sığındı. Halife onu onurlandırıp Horasan ile Bağdad emaretini kendisine bağışladı ve Abdullâh b. Tahir’i naibi olarak atadı. 278 (891/892) Senesinde Amr b. el-Leys ordusuyla Horasan’dan Rey’e doğru sefere çıktı. Halife onun bu teşebbüsünden incindi ve kendisine vermiş olduğu niyabet görevinden azletti. O, Rey, Gürkan ve Kirman’ı eline geçirdi. Mu‘temid bizzat kendisi harekete geçip onunla savaşmaya gitti. 279 Senesi Recep ayının 18’i (14 Ekim 892) Salı gecesinde aynı mekânda 48 yaşında vefat etti. Onun hilafet süresi 23 yıl 11 aydır.

4.16. el-Mu‘tazîd Billâh Ebû’l-Abbâs Ahmed b. Talha

Abbâsî halifelerinin on altıncısı olup soyu 35 kuşaktan Hz. Peygamber’e (s.a.v.) dayanmaktaydı. Annesi Ümmi Veled Zîrar-i Rumiye olup veziri Abdullâh b. Süleyman idi. Veziri vefat edince Kâsım b. Abdullâh Seffâh-i Sani lakabıyla veziri oldu. O, tedbir sahibi ve cesur biriydi. Hilafet sırası kendisine geldiğinde hazinede 12 dirhemden fazla olmadığını söylerler. Kendisinden önce büyük bir kıtlık yaşanıp birçok savaşlar ve isyanlar ortaya çıkmıştı. Onun döneminde hazine dolup taştı. Vilayetler mamur olup son derece refah ortamı sağlandı ve halk rahatladı.

279 (892/893) Senesinde Hümareveyh b. Ahmed et-Tolun’un elçisi İbnü’l-Cassas diye bilinen Hüseyin b. Abdullâh Mu‘tazîd’in oğlu Alî el-Müktefi ile Ebû’l-Ceyş b. Hümareveyh’in kızı Katrû’n-Nida ile evlendirilmesi için Mısır’dan birçok hediyelerle geldi.

282 (895/896) Senesinde Ebû’l-Ceyş, babası Hümareveyh’i [s. 179] Dımaşk’ta öldürüp Mısır’a götürdü ve kendisi orada padişahlık tahtına oturdu. Yine aynı sene içerisinde İbrahim b. İsmail b. İshâk el-Kadı, Haris b. Ebî Usame ve Hilal b. El-Ala er-Rakki vefat ettiler. 283 Senesi Ramazan ayında (Ekim/Kasım 896) Ebû Amr Mikdam b. Davud er-Raini Mısır’da vefat etti. O, Maliki sahabelerinin en büyüklerindendi. Yine aynı sene içerisinde Ebû’l-Ceyş b. Hümareveyh öldü. Yerine kardeşi Hârûn makama geçti.

Yine zikredilen sene içerisinde Mu'tazîd Bağdad kadılığını Yusuf b. Yakb'a verdi. Yakub b. İshâk el-Kindî'nin sahibi Ahmed b. et-Tayyib b. el-Fereci'yi yakalayıp kendi gulâminın babasına teslim etti. O da onu istihrak (işkence ile yakma) suretiyle öldürdü. 284 (897/898) Senesinde Sırrî Rafî ibnî Herseme'yi Bağdad'a getirip astılar. Yine aynı sene içerisinde Ebî Leyli Haris b. Abdülazîz b. Ebî Dulef savaşta kılıcını boynunda iken atı kapı arasından geçerken kendi kılıcı ile öldü. İsa en-Nuşerî onu [na'sını] Bağdad'a götürdü.

285 Senesi 23 Zilhicce (10 Ocak 899) Perşembe günü Ebû İshâk Muhammed el-Harbi el-Fakîh el-Muhaddis 80 küsur yaşlarında vefat etti. Yine aynı ay içerisinde el-Mebriid diye bilinen Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd en-Nahvî 79 yaşında Bağdad'da vefat etti.

279 (892/893) Senesinde Maveraünnehir sahibi Nasr b. Ahmed es-Samanî Belh'de vefat etti. Yerine kardeşi İsmail b. Ahmed makama geçti. 280 (893/894) Senesinde el-Müktefî Billâh'ın üstadı olan Ebû Bekir Abdullâh b. Muhammed b. Ebî'd-Dünya el-Karşî vefat etti. Kendisi birçok kitapların yazarıdır. Ahbar kitabının yazarı Ahmed b. Ebî't-Tahir el-Kâtip, Bağdad'da vefat etti. 282 (895/896) Senesinde Ebû's-Sehl Muhammed b. Ahmed er-Râzî el-Muhaddis vefat etti. 285 (898/899) Senesinde Abdullâh b. Şerîk el-Muhaddis Bağdad'da, Ebû Muhammed b. el-Hüseyn b. Cüneyd, Bekr b. Abdülazîz b. Ebî Dülef Taberistan'da [s. 180] vefat ettiler. [2]86 Senesi Cemaziyülahır ayının 15'i (28 Haziran 899) Perşembe gününde Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yunus el-Kerîmî el-Muhaddis 166 yaşında Bağdad'da vefat etti. Aynı sene içerisinde İsmail b. Ahmed es-Samanî ile Amr b. el-Leys es-Saffarî arasında Belh taraflarında savaş gerçekleşti. Bu savaşta Amr esir düştü.

287 (900) Senesinde Mu'tazîd, Vasîf el-Hadîm'i ele geçirmek için Şam sınırlarına yöneldi ve onu esir aldı. Bu sene içerisinde Ebû Abdullâh Muhammed b. Ebî's-Sac Azerbaycan'da vefat etti. 287 Senesi Cemaziyülevvel ayında (Mayıs/Haziran 900) Amr b. el-Leys'i Bağdad'a getirip bir deveye oturtarak şehirde dolaştırıp hapse gönderdiler. 288 (900/901) Senesinde Ebû Alî Beşer b. Mûsâ b. Salîh b. Amîre el-Muhaddis el-Esedî Bağdad'da vefat etti. Babası Ebû Muhammed b. Mûsâ b. Salîh, Mu'temîd döneminde 257 (870/871) senesinde 78 yaşında ölmüştü. Oğlu vefat ettiğinde 98 yaşındaydı. Bu sene içerisinde Ebû'l-Müsenna Mead b. el-Müsenna b. Mead el-Gıbrî öldü. 289 Senesi Muharrem ayının 1'inde (16 Aralık 901) Vasîf Hadîm öldü. Cesedini başsız bir şekilde Muktedir zamanına kadar çarmıha gerdiler. Mu'tazîd'in Alî, Ca'fer ve Muhammed

adında 3 oğlu vardı. O, 289 senesi Rebiyülahir ayının 22'si (5 Nisan 902) Pazar gecesi Bağdad'da 49 yaşında vefat etti. Onun hilafet süresi 9 yıl 9 aydır.

4.17. el-Müktefî Billâh Ebû Muhammed Alî b. Ahmed

Abbâsî halifelerinin on yedincisi olup soyu 36 kuşaktan Hz. Peygamber'e (s.a.v.) dayanmaktaydı. Annesi Ümmi Veled Zelum ve veziri Kâsım b. Abdullâh idi. Müktefî, gayet fasih ve yakışıklı idi. Daha önce Mu'tazid'in yaptırdığı ve ilk başta metamir isminde bir zindan olan Darü'l-Hilafe haremindeki Bağdad Camii'ni inşa etti. Yine Darü'l-Şatiye'yi de inşa etmiştir. 289 (901/902) Senesinde Ebû Hamza el-Bezzaz el-Bağdadi Cuma günü sağlığı bozulup minberden düşerek aynı gün vefat etti.

O, Cüneyd'in akranlarından olup Sırri Sakati ile görüşmüştü. Kuran'ı Kerim kıraati yapmakta hünerliydi. Fakih âlimi ve İsa b. İban'ın oğullarındandı. İmam Ahmed b. Hanbel kendisinden "Ey Sufî, bu mesele hakkında ne dersin?" şeklinde sorular sorduğunda dataylı şekilde cevaplar verirdi. [s. 181]

Yine aynı sene içerisinde Şeyh Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mesruk et-Tusi Bağdad'da vefat etti. Kendisi Haris Muhasibi ve Sırri Sakati ile görüşmüştü. Şöyle söylemiştir: her kimse kendi gönül tehlikelerinde Allah-ü Teâlâ'yı dikkate alırsa Hak Teâlâ kendisinin bedenini yanlış hareketlerden [günah işlemekten] korur. 290 (902/903) Senesinde Ebû Hamza Nişaburi Nişabur'da vefat etti. O Cüneyd, Harraz ve Ebû Turab ile akrandı. Na'sını Ebû Hafs Hattad'ın yanında defnettiler.

Hikâye: Şöyle anlatılır: Çölde kovasız, ipsis Allah'a tevekkül ederek gidiyordu. Hiç kimseden bir şey almamak ve kimseye iltifat etmemek hususunda adakta bulunmuştu. Ansızın bir kuyuya düştü. Allaha tevekkül ederek orada bekledi. Birisi gelip kimsenin kuyuya düşmemesi için kuyunun başını kapattı. Nefsi kendisine: "Hak Teâlâ *"velâ tulkû bi-eydikum ilâ-ttehluketi"*¹⁵ buyuruyor." diye telkinde bulundu. Ebû Hamza: "Tevekkül daha güçlüdür. Çünkü nefis dalkavuklukla batıl olur. Yukarıda tehlikelerden koruyan kuyuda da korur." diye söyledi. Bunun üzerine kibleye doğru dönüp secdeye kapandı. Aniden bir aslan gelip kuyunun başını açıp elleriyle kuyudan tutunarak ayaklarını aşağıya sarkıttı. Ebû Hamza "Kediye eşlik etmem." diye söyledi. Gaipten: "Bu yaptığın alışkanlığa terstir. Tutun ve dışarı çık." diye bir ses duydu. Bunun üzerine aslanın

¹⁵ Kur'an-ı Kerim Bakara Suresi 195. Ayet: Kendinizi, ellerinizle tehlikeye atmayın.

ayağından tutup dışarıya çıktı. Daha sonra “Ey Eba Hamza, biz seni ölümün ellerinde bulunan birisi ile helaketten kurtardık.” içerikli bir ses duydu. Aslan yüzünü toprağa sürüp gitti.

Yine aynı sene içerisinde İmam Şafi’nin sahibi Rebî b. Süleyman er-Ravi el-Müezzin Mısır’da vefat etti. Yine aynı sene Cemaziyülahır ayının 20’si (31 Mayıs 903) Salı gününde Abdullâh b. Ahmed Hanbel vefat etti. 291 Senesi Cemaziyülevvel ayının 12’si (1 Nisan 904) Cumartesi gecesinde Sa’leb diye bilinen Ebû’l-Abbâs Ahmed b. Yahya vefat etti. Onunla Muhammed b. Yezîd el-Mebriid çağdaştılar. Bunlar hakkında şiirler söylemişlerdir. [s. 182]

Yine aynı sene içerisinde Cüneyd ve Nuri’nin akranlarından olan Ebû İshâk İbrahim b. Ahmed el-Havas Rey’de vefat etti. O şöyle söylemiştir: “Gönlün devası 5 şeydir. Sakinlikle Kur’an-ı Kerim okumak, karnı boş tutmak, gece uyanmak, sabaha yakın ibadet etmek ve salihler ile birlikte olmak”. Yine aynı sene içerisinde Şeth Ebû Abdullâh Ömer b. Osman el-Mekki Bağdad’da vefat etti. Kendisi Ebû Abdullâh en-Nessaci’yi görmüş Eba Said el-Harras ile görüşmüş tarikat usulünde bu taifenin şeyhi ve imamıydı. Şöyle söylemiştir: “Güzellik, kıymet, üns, ziya, cemal, nur, şahıs ve hayal gibi gönlünden, fikrinden ve hayalinden geçen her şeyden Hak Teâlâ daha temizdir”. Yine şöyle demiştir: “Allah Teâlâ’ya benzer hiçbir şey yoktur”.

292 Senesi Muharrem ayında (Kasım/Aralık 904) Ebî Hazım Abdulaziz b. Abdulmecid el-Kadı el-Hanefî 90 küsur yaşında Bağdad’da vefat etti. Aynı sene içerisinde İbnü’l-Halici Mısır’ı ele geçirip, yaktı.

Hikâye: Müktefi döneminde Zikrue b. Mihrue Kûfe’de isyan başlatıp halkı Karmati mezhebine davet etti. Onun Yahya ve Hasan adında iki oğlu vardı. Hasan’ın yüzünde siyah bir nişan vardı. Bu Samiyet alametidir, derdi. Ona Sahibü’ş-Şametü’s-Sevda derlerdi. Çölde bulunan Beni Kilab taifesini davet etti. Onlar bu daveti kabul ettiler ve Şam’da konaklayıp, Dimaşk ve Humus’u ele geçirdiler. Bu esnada Müktevi Samarra’da bulunuyordu. Onu bu durumdan haberdar ettiler. Bunun üzerine asker toplayıp Rakka’ya giderek orada konakladı. [s. 183].

Art arda askerler gönderiyordu. Muhammed Süleyman’ı 20.000 askerle gönderdi. Muhammed Süleyman kendi ordugâhının etrafına 20.000 batman nefit serpmelerini buyurdu. Muhammed Süleyman ricat edip onlar arkasına dörtnele geliyorlardı. Bu esnada daha önce nefit dökülen yeri ateşe vermek suretiyle yaktılar. Ateşten kurtulanlar kılıçtan

geçirildiler. Sahibü's-Şame ve iki oğlu esir düştüler. Onları zincirleyerek halifeye götürdüler. Halife onları siyasete çarptı. Daha sonra Muhammed b. Hârûn Taberistan'da isyan başlattı. Halife onu öldürmesi için İsmail Samani'ye mektup gönderdi.

Döneminin sonlarına doğru Ebû'l-Hüseyin b. Ahmed b. Muhammed es-Sevri 295 (907/908) senesinde vefat etti. Onun doğup büyüdüğü yer Bağdad'dı. Sırrı ve Ahmed b. el-Cerrari ile görüşmüştü. Cüneyd'in akranıydı. İlk başlarda her gün evden dışarı çıkarken yanına ekmek alıp yolda sadaka niyetiyle dağıtırdı. Oruç tutup camiye giderek öğle namazı kılardı. Daha sonra dükkâna giderdi. Ev halkı çarşıda bir şey yediğini, çarşı esnafı da evde bir şey yediğini düşünürlerdi. 20 Sene bu şekilde yaşadı. Şöyle söylemiştir: Peçe erkeklerin örtüsüdür. Bu devirde kadınlar doğru yolda değildir. Ahmed Mea'di "Nuri'den daha abid kimseyi görmedim." diye söyledi. "Cüneyd'i de mi?" diye sordular. "Evet, Cüneyd'i de." diye cevap verdi. Murta'îş Nuri'den şöyle duydum diye söyledi: Ben Allah Teâlâ'ya daha yakınım iddiasında bulunan ve onun yaptıklarının şeriat hükümlerine uymadığını gören bir kimsenin o kişiden uzak durması gerekir.

Müktefi'ye zehir yedirdiler. O, Muhammed b. Yusuf el-Kadı ile Abdullâh b. Alî b. Ebî's-Şurab'ı çağırıp veliahtlığı kardeşi Ca'fer'e verdi. 295 Senesi Zilkade ayının 13'ü (14 Ağustos 908) Pazar günü 31 yaşında vefat etti. Hilafet süresi 6 yıl 6 ay 22 gündü.

4.18. el-Muktedir-Billâh Ebû'l-Fazl Ca'fer b. el-Mu'tazîd

Abbâsî halifelerinin on sekizincisi olup soyu 37 kuşaktan Hz. Peygamber'e (s.a.v.) dayanmaktaydı. Annesi Ümmi Veled Şa'b olup veziri Abbâs b. el-Hüseyin el-Haşimi idi. Veziri 296 senesi Rebiyülevvel ayının 19'u (16 Aralık 908) Cumartesi gününde [s. 184] Abdullâh b. el-Mu'tez, Muhammed b. Carud, Hasan b. Hamdan ve Vasıf b. Süvartekin fermanı ile öldürüldü. Muktedir buluş çağına ermeden halife olduğu için onun döneminde Bağdad halifelerinin memleketi parçalandı. Fars ve İsfahan elinden çıktı. Nâsıru'l-Hak Hasan b. Alî Deylem diyarında isyan başlatıp öldürüldüğü. 296 Senesi Zilhicce ayının on dördü (3 Eylül 909) Çarşamba gününde vezareti Alî b. Muhammed ibn-i Mûsâ'ya verdi. O, 3 yıl 9 ay vezirlik yaptı. İşler kifayet ve ferasete uygun düzene girdiğinden dolayı emirler karşı çıkmaya başladılar. Düşmanlık başlandı. Muktedir'i görevinden hal edip aşağılayıcı bir şekilde Darü'l-Hilafe'den dışarı çıkardılar. Daha sonra Yunus b. Muzaffer'in evinde hapsedtiler. Yerine Muhammed b. Mu'tazîd'ı Darü'l-Hilafe'ye getirip onunla biat ederek kendisine "el-Kâhir Billâh" lakabı verdiler. Bazuk, Emir-i Hacib'i

oldu. 297 Senesi Muharrem ayının on yedisi (6 Ekim 909) Pazartesi gününde tanıdık ve meşhur adamları biat etmeleri için getirdiler. Bu olaylar esnasında Haşem yayalarından bir taife köşkün kapısına gelip Bazuk ile konuşmaya başladılar. Ansızın Bazuk ve Ebû'l-Hica'yı at üzerinden düşürüp, öldürdüler. Kafalarını dahi mızrakların başına takıp Darü'l-Hilafe'ye getirerek Kâhir'i kahrettiler. Daha sonra aynı mecliste onu eri gönderip Muktedir'i Yunus'un sarayından dışarı çıkararak tekrar onunla biatı yenilediler. O Ali b. Mukla'ya vezaret makamı verdi. Devlet tekrar gençleşip yatmış olan baht uyandı. "Tu'til mulke men teşau ve tenziul mulke mimmen teşa"¹⁶." takdir-i İlahi'si gerçekleşerek; hiçbir neden ortada olmadan halifeyi memleketten azledip diğerini onun yerine oturtup, aradan geçen üç gün sonra hiçbir çaba sarf edilmeden tekrar hâkimiyetin kendisine verildiği ve hilafet tahtı onun varlığı ile süslenmesini "Zâlîke fadlu(A)llâhi yu/tîhi men yeşâ(u)(t) va(A)llâhu zû-lfadli-l'azîm"¹⁷." dünya halkına gösterdi.

Hikâye: Âlimlerden biri şöyle demiştir: Kâhir ile biat ettikleri o gün ben Ebû Muhammed Cerir Taberi'nin yanına gittim. "Hayırdır?" diye sordu. "Ordu Muhammed ibn-i Mu'tazid ile biat yaptılar." diye cevap verdim. "Onun veziri kim olacaktır?" diye sordu. "Muhammed b. Davut el-Cerrah" diye cevapladı. "Kadısı kim olacaktır?" diye sordu. "Hasan b. el-Müsenna." diye cevap verdim. Bir süre başını eğip, düşündü. [s. 185] Daha sonra "Bu iş burada bitmez." diye cevapladı. "Neden?" diye sordum. "Çünkü kendilerine bu görev verdiği üç kişi son derece maharetli kişilerdir. Devir sürekli değişmektedir. Hak eden kişinin iş yapılmaz ve hiçbir liyakat sahibi birini işe alamazlar. Yetersiz seviyede olan devir halkı, işlerin yolunda gitmesine çaba göstermezler." diye cevap verdi. Aynen dediği gibi de oldu. O görevlerde üç günden fazla kalamadılar. Akıllılara hünerin her zaman mahrumiyete neden olacağı feleğin sürekli fazıllara kastettiği açıklandı.

Beyit

Hakkın fazlı yardımcı olursa

Aşağı rütbede bulunan bir kul taç sahibi olur

Eğer kahrederse taç sahibi

Olan kimse asılarak öldürülür

¹⁶ Kur'an-ı Kerim, Ali İmran Suresi, 26. Ayet: Sen egemenliği dilediğine verirsın, dilediğinden alırsın.

¹⁷ Kur'an-ı Kerim, Cuma Suresi, 4. Ayet: Bu, Allâh'ın lütfudur. Onu dilediğine verir. Allâh büyük lütuf sahibidir.

Muktadir'in veziri Muhammed b. Abdulmelik b. Yahya b. Hakan oldu. Ondan sonra Alî b. İsa b. Davut el-Cerrah daha sonra tekrar vezareti Alî b. Muhammed b. Mûsâ el-Fırat'a verdi. Daha sonra Hamit b. el-Abbâs vezir oldu. Son veziri Fazl b. Ca'fer b. Mûsâ b. el-Ferat idi.

Onun döneminde Horasan emiri, Ahmed b. İsmail es-Samani idi. Daha sonra Nasr b. Ahmed b. İsmail hâkimiyete geçti. Onun devrinde 297 (909/910) Senesinde Zünnun Mısri, Ebû Abdullâh en-Nessaci, Eba Übeyd Tusteri, Sırri Sakati ve Beşer Hafî'nin sahibi Ebû Said Ahmed b. İsa el-Harraz el-Bağdadi vefat etti. O şöyle demiştir: İblis'i rüyamda gördüm. Benden uzakta gidiyordu. Gel dedim. Senle ne yapayım ki halkı aldattığın şeyi siz nefsinizden atmışsınız dedi. O nedir diye sordum dünya diye cevap verdi. Benden ümidini kesince tekrar dönüp bana bakıp aslında ben sizi aldatabileceğim bir durum var dedi, o nedir diye sordum. Genceciklerle zaman geçirmek diye söyledi.

Yine aynı sene içerisinde Mûsâ b. İshâk el-Ensari ile hadis âlimlerinden olan Muhammed b. Osman b. Ebî Şeybe el-Kûfî Bağdad'da ve Yusuf b. Yakub b. İsmail b. İmad b. Zeyd el-Kadı doksan beş yaşında Bağdad'da ve ve Ebî Avn el-Bizuri el-Mübeddil seksen kusur yaşlarında ve Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mesruk el-Muhaddis [s. 186] seksen dört yaşında vefat ettiler. 299 (911/912) Senesinde İbrahim b. Şeyban'ın üstadı olup, Alî b. Zerrin'nin öğrencisi olan Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmail el-Mağribi 120 yaşında ve Ebû Muhammed Davut b. Alî b. Halef el-İsfahani el-Fakih vefat ettiler. Ebû Muhammed, Kitabü'l-Vusul ila Ma'rifetü'l-Usul, Kitabü'l-İnzar el-İbtisar diye bilinen kitapların yazarıydı. Genç yaşlarında manzum ve mensur birçok sözler söylemiştir.

298 (910/911) Senesinde Ebû Osman Said b. İsmail el-Hayri vefat etti. Onun doğum yeri Rey olup Nişabur'da ikamet etmekteydi. Şah Kirmani ile Yahya b. Ma'az Râzî ile görüşmüş Ebû Hafs hattatın kızıyla evlenmiş Ebû Hafs'ın vefatından sonra 30 sene yaşamıştır.[s.187] O, şöyle demiştir: İnsan gönlünde dört şeyi eşitlemediği sürece olgunlaşmaz. Bunlar; men, ata, izz ve zilldir. Yine şöyle söylemiştir: Allah Teâlâ ile en güzel edeple sohbet et. Resulullâh (s.a.v.) ile sünnete tabi olarak ve şeriatın zahirini gözetlemekle evliya ile saygı ve hizmetle kendi eşin ve çocukların ile en güzel huyla kardeşlerinle sürekli güzel yüzlü olup, günah işlememekle cahiller ile onlar hakkında dua edip, kendilerine rahmet göndermek suretiyle davran.

O dönemin âlimleri şöyle demişlerdir: Dünyada dördüncüsü olmayacak üç kişi vardır. Nişabur'da Ebû Osman, Bağdad'da Cüneyd ve Şam'da Ebû Abdullâh b. Celah.

Ebû'l-Fevaris Şah Şüca el-Kirmani padişah oğullarından olup Ebû Turab Nahşebi ile Eba Übeyd Tusteri ile görüşmüştü. O, 300 (912/913) senesinden önce vefat etti. Şöyle söylemiştir. Takvanın alameti hırstır ve hırsın nişanesi şüphe ettiğin şeylerde durmaktır. Yine şöyle söylemiştir: Her kim öfkesini kontrol edip harama bulaşmayıp nefsinin şehvetlerden sakınıp batınını sürekli kontrol edip zahirini sünnete tabi olmaya alıştırtıp nefsinin helal yemeğe alıştırsa feraseti hata yapmaz.

301 (913/914) Senesinde Abdullâh b. Naci'ye el-Muhaddis Bağdad'da vefat etti. 302 (914/915) Senesinde Şafi fakihlerinin en büyüklerinden olup, hadis âlimlerin olan Ebû Ümran Mûsâ b. el-Kâsım b. el-Hasan b. el-Eşheb vefat etti. 303 (915/916) Senesinde Mekke yakınlarında sakin olan Ebû Yakup İshâk b. Muhammed en-Nehricuri orada vefat etti. Ebû Abdullâh b. Hafif'in üstadı olan Ebû Muhammed Revyem b. Ahmed el-Bağdadi vefat etti. O büyük şeyhlerin önde gelenlerinden olup Kur'an tilavetinde maharetli olup Davud mezhebinde fakih idi. Şöyle demiştir: Bilginin hikmeti kardeşlerine hükümleri kolaylaştırıp, kendisine sıkı yapmasıdır. Çünkü onlara kolay sağlaması ilim yolundan gitmektir. Kendisine sıkı uygulaması hırstandır. Yine Ebû Abdullâh şöyle buyurmuştur. Revyem'e bana nasihatle bulun diye söyledim. Bu ruhu feda etmektir eğer yapabiliyorsan giriş yoksa sufilerin saçma sapan sözleriyle meşgul ol.

[s. 188] Revyem şöyle söylemiştir: Sıcak bir gün Bağdad sokaklarında gidiyordum susadım. Bir evden su istedim. Bir kız elinde bir testi olmak suretiyle kapıyı açtı. Beni görünce sufi gündüz su içer mi diye söyledi. Onsan sonra gündüzleri hiçbir zaman iftar yapmadım.

Yine aynı sene içerisinde Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şu'ayb b. Alî b. Sinan en-Nisabi vefat etti. 304 (916/917) Senesinde Yusuf b. el-Hüseyin vefat etti. Kendisi Rey şeyhlerinden olup Zünnun Mısri ile Ebû Turab Nahşebi ile görüşmüş Eba Said Harraz ile arkadaştı. Dini ilimlerde âlimdi. Şöyle demiştir: Ruhsatlara meşgul olan bir müridi görürsen bil ki ondan hiçbir şey olmaz. Cüneyd'e "Hak sana nefis lezzetlerini tattırmasın çünkü bir kez tadınca ondan sonra hiçbir şeyden zevk almazsın." içerikli mektup yazdı. Yine şöyle demiştir: Sufilerin afeti gençlerle oturup kalkması karşı olanlarla görüşmesi kadınlarla zaman geçirmesidir.

306 (918/919) Senesinde Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ömer b. Şüreyh el-kadı vefat etti. 307 (919/920) Senesinde Yusuf b. Ebî es-Sac'ı Bağdad'a getirip, bir deveye oturtarak şehirde dolaştırdılar. 309 (921/922) Senesinde Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Sehl b. Ata el-Âdemi vefat etti. Kendisi şeyhlerin en büyüklerinden olup Cüneyd'in akranı idi. İbrahim Maristani ile görüşmüştü. Yine aynı sene içerisinde Mekke yakınlarında sakin olan Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed el-Harraz er-Râzî vefat etti. 311 (923/924) Senesinde Ebû Muhammed Ahmed b. Muhammed b. el-Hüseyin el-Hariri vefat etti. Kendisi Cüneyd sahabelerinin en büyüklerinden olup Sehl b. Abdullâh et-Tusteri ile görüşüp Cüneyd'den sonra onun yerine geçmişti. Şöyle buyurmuştur: Her kimseye nefsi galip gelirse o şehvetlere esir olur. Sürekli heves hapishanesi içerisinde olur. Hak Teâlâ yararlı olanları ona haram eder ve o hak sözünden her ne kadar çok söylerse bile hiçbir şekilde lezzet almaz.

316 (928/929) Senesinde Ebû'l-Hüseyin Beyan b. Muhammed el-Hamal el-Vasîti Mısır'da vefat etti. Kendisine sufilerin en önemli davranışlarından sordular. "Hakka inanmak, kendini günahlardan koruması, iki dünyaya da önem vermemek, emredilenlere uymak." diye cevapladı. Ebû Alî Rudbari şöyle söyledi: Beyan'ı yırtıcı hayvanların arasına attılar. Onlar onu koklayıp, ona zarar vermiyorlardı. [s. 189] Kendisini dışarı çıkardıklarında "Yırtıcı hayvan seni kokladığında gönlünden ne geçiyordu?" diye sordular. "Yırtıcı hayvanın zarar vermemesi hususunda âlimlerin ihtilafına bakıyordum." diye cevap verdi.

319 (931/932) Senesinde Ebû Abdullâh b. Fazl Belhi vefat etti. Kendisi Ahmet b. Hızırüye ile görüşmüş Ebû Osman Hayri kendisini örnek almıştı. Kendisine acımasız olmanın alameti nedir diye sordular bunlar üç şeydir: İlminin olup, ona amel etmemesi. İkincisi ameli olup, ihlasının olmaması Salihler ile görüşmesinin gerçekleşmesi ancak onların saygısından mahrum kalmasıdır diye cevap verdi. Kendisini Belh'den çıkarttılar. Semerkant'ta ikamet etti ve orada vefat etti.

Muktedir'in Muhammed, İbrahimi Fazl ve İshâk adında dört oğlu vardı. 320 Senesi Şevval ayının 27'si (31 Ekim 932) Çarşamba günü akşam namazı vaktinde Bağdad'da öldürüldü. 38 sene 5 ay yaşadı. Hilafetinin süresi 25 yıldır.

4.19. el-Kâhir-Billâh Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Mu'tazîd

Abbâsî halifelerinin on dokuzuncusu olup soyu 38 kuşakla Hz. Muhammed'e (s.a.v.) yetişiyordu. Kardeşinden sonra halife oldu. Beğenilmeyen ahlak ve içtenliğe sahipti ve kan dökücü birisiydi. Halk onun elinden eziyette idiler. Onu yakalayıp, gözlerine mil çekerek yerine kardeşi oğlunu getirdiler. Veziri Ebû Alî Muhammed b. Alî b. Mukle idi. 321 (933) Senesinde onu azledip Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Kâsım b. Abdullâh b. Süleyman'ı vezir olarak tayin etti. Daha sonra onu azledip vezareti Ebû'l-Abbâs b. Abdullâh el-Hasibi'ye verdi. Aynı sene içerisinde Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan b. Derid el-Ummâni Bağdad'da vefat etti. Bu zat kendi döneminde şiir ve dil hususunda Halil b. Ahmed el-Basri'nin yerindeydi. [s. 190]

Ebû'l-Kâsım Alî b. Muhammed b. Davud b. el-Fahm et-Tenuhi el-Entaki onunla atışma yapıp ve bir kaside(şiir) söyledi.

322 (933/934) Senesinde Ebû Bekr Muhammed b. Alî el-Ketani el-Bağdadi, Mekke'de ve Ebû Alî Ahmed b. Muhammed er-Rudbari Mısır'da vefat ettiler. el-Kâhir 322 senesi Cemaziyülevvel ayının 5'i (23 Nisan 934) Çarşamba günü görevden alındı. Onun hilafet süresi 1 yıl 6 ay 6 gündü.

4.20. er-Râzî-Billâh Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Ca'fer el-Muktedir

Abbâsî halifelerinin yirmincisi olup, soyu otuz dokuz kuşaktan Hazreti Peygamber'e (s.a.v.) ulaşıyordu. Annesi Ümmi Veled Zalum olup, veziri Ebû Alî Muhammed b. Alî b. Mukle. Daha sonra Ebû Alî Abdurrahman b. İsa b. Davud el-Cerrah vezir oldu. Ondan sonra Ebû Ca'fer b. Ebû'l-Kâsım el-Kerhi ve ondan sonra da Ebû'l-Kâsım Süleyman b. el-Hasan b. Muhallet ondan sonra Ebû'l-Feth Fazl b. Ca'fer b. el-Ferat ve en son Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed el-Beridi vezir oldu. Debiri Ca'fer Hasibi'nin oğluydu. Hacibi Alî b. Salik idi. Yüzü kaşının nakşında "Uşkurullâh Yezdek" ve bazılarına göre el-Muntak'ın bi-adeehu yazıyordu. Râzî, Cuma günü minberde hutbe söyleyen son halifelerdendi. Fazıl ve şair bir kişiydi. Onsan sonra halifeler halka yüzlerini açtılar. Onun birçok şiirleri vardır. Bunlardan [s. 191] kendi ve maşukası hali için şiirler söylemiştir.

326 (937/938) Senesinde Ebû İshâk İbrahim b. Davud er-Rakki vefat etti. O Şam şeyhlerinin en büyüklerinden olup, Cüneyd ibni Cela ve Ebû Bekr Muhammed b. Musa el-Vasîti'nin akrabasıydı. Aslen Ferganalı idi. Cüneyd ve Nuri ile görüşmüştü. 328

(939/940) Senesinde Eba Hafs Eba Osman ve Cüneyd ile görüşen Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed el-Murtaiş en-Nişaburî, Bağdad'da vefat etti.

Hikâye: Murta'îş şöyle söylemiş: Bir gün bir mahalleden geçiyordum hava çok sıcaktı susadım. Bir evden su istedim. Güzel bir kız su testisini getirdi. Gönlüm onun cemaline avlandı. Tam orada oturdum. En son evin sahibi geldi. Ona “Ey Hâce senin evinden bana bir yudum su verip gönlümü çaldılar. O adam “Üzülme çünkü benim kızımdır, onunla seni evlendiririm.” diye cevap verdi. Bunun üzerine beni eve götürüp nikâh kıydı. Daha sonra beni hamama gönderdi. Üzerimdeki kıyafetleri değiştirip şık, güzel kıyafetler giydirdi. Akşam olunca beni gelinle odaya gönderdiler. Ben namaz kılmayla meşgul oldum. Ansızın namaz ortasında “Ey Murta'îş, bizim görüşümüze karşı bir davranışından dolayı salah erbabı kıyafetini üzerinden aldık. Eğer bir daha böyle yaparsan içinde bulundurduğun aşinalık elbisesini batınından çıkarırız.” diye bir ses duydum. Bunu duyduğumda “Benim yamalı elbisemi geri getirin.” diye bağırdım ve onu giyip dışarı çıktım.

Yine şöyle söylemiştir: her kimse yaptığı davranışının kendisini cehennem ateşinden kurtaracağına veya cennete gitmesine inanıyorsa muhakkak kendisini tehlikeye atmıştır ve her kimse Allah-ü Teâlâ'nın faziletine güvenirse Hak Teâlâ onu cennete götürür. Nitekim Allah-ü Teâlâ “*Kul bifadli(A)llâhi vebirahmetihi febizâlike felyefrahû huve hayrun mim mâ yecme'ûn*”¹⁸ diye buyurmuştur.

Râzî, 329 senesi Cemaziyülevvel ayının 6'sı (6 Şubat 941) Perşembe gününde [s. 192] Bağdad'da vefat etti. Onun hilafet süresi 6 yıl 11 ay 18 gündür.

4.21. el-Müttakî-Lillâh İbrâhîm b. el-Muktedir

Abbâsî halifelerinin yirmi birincisi olup soyu 40 kuşaktan Hz. Peygamber Efendimize (s.a.v.) dayanmaktaydı. Annesi Ümmi Veled'di. Veziri Süleyman b. el-Hasan b. Muhallad'dı. Ondan sonra Ebû'l-Hasan Ahmed b. Meymun ve daha sonra Ebû İshâk Muhammed b. Ahmed el-Karariti ondan sonra Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Abdullâh el-İsfahani ondan sonra Ebû'l-Hasan Alî b. Muhammed b. Alî b. Mukle ve Kādıkudât Ahmed b. Abdullâh b. İshâk el-Haremi oldu. Horasan emiri, Nasr b. Ahmed'di. Kendisinden sonra oğlu Nuh b. Nasr, emir oldu. Râzî dönemi 327 (938/939) senesinde

¹⁸ **Kur'an-ı Kerim Yunus Suresi 58. Ayet:** De ki: Allâh'ın ihsanıyla, rahmetiyle, yalnız bunlarla ferahlanıp sevininler. Bu, onların derleyip topladıklarından daha hayırlıdır.

Hamdun el-Kasar ile görüşen Ebû Muhammed Abdullâh b. el-Mübarek Nişabur'da vefat etti.

Hikâye: Abdullâh Mübarek şöyle anlatmıştır: Bir yıl hacca gittiğimde hac yaptıktan sonra hareme gidip bir saat uyudum. Rüyamda şöyle gördüm: İki melek gökten indiler. Birisi diğerine “Bu sene kaç bin kişi hacca gelmiştir?” diye sordu. “300 bin.” diye cevap verdi. “Kaç kişinin haccı kabul oldu?” diye sordu. “Hiçbirininki kabul olmadı.” diye cevap verdi. Abdullâh, “Bunu duyunca çok endişeye kapıldım.” diye söyledi. Onlara “Bu insanlar dünyanın dört bir tarafından bin bir zorlukla uzak yollardan çölleri kat ederek, kendilerini zorlayarak buralara kadar gelmişler.” diye söyledim. O melek “Dımaşk'ta Alî b. Muvaffak adında birisi var. O hacca gelmemiştir. Ancak onun haccını kabul ettiler ve bütün herkesin sevabını ona bağışladılar.” diye söyledi.

Abdullâh şöyle devam etti: Uykudan uyanınca kendi kendime “O şahsın ziyaretine gitmem gerek.” söyledim. Bunun üzerine Dımaşk'a ve onun evine gittim. Evde birisini gördüm. Ona “Adın nedir?” diye sordum. O, “Alî b. Muvaffak.” diye cevap verdi. Kendisine “Sana söyleyeceklerim var.” diye söyleyip oturdum. Daha sonra “Sen ne iş yaparsın?” diye sordum. O, “Yamacılık.” diye cevap verdi. Gördüğüm rüyayı kendisine anlattım. O, “Senin adın nedir?” diye sordu. “Abdullâh Mübarek.” diye cevapladım. Bunu duyunca bağırды ve bayıldı. Kendisine gelince ona, “Bana kendinden bahset, sen ne yaptın da böyle kabul buyruldu?” diye sordum. “Bir süredir hac yapmak niyetindeydim. Bunun için 300 dirhem topladım ve bu yıl [s. 193] hacca gitmeye niyet ettim. Bu sırada bir gün hamile eşim komşudan yemek kokusu aldı. Bana “Onlardan biraz yemek getir.” diye söyledi. Komşuya gidip yemek istedim. Dul bir kadın dışarı çıkıp “Birkaç gündür çocuklarım hiçbir şey yememişlerdi. Bugün bir ölü eşek buldum. Ondan bir parça eve getirip çocuklarım için yemek yaptım. Bu yemek size helal olmaz.” diye söyledi. Bunu duyunca vicdanım sızladı ve “Benim haccım evdedir.” diye düşündüm. Derhal o 300 dirhemi kadına verip “Bu parayı çocuklarına harca.” söyledim. Abdullâh Mübarek “Bu sözleri duyunca hamdolsun rüyamı doğru çıkaran ve hükmünü doğru veren Allah'a.” diye söyledi.

328 (939/940) Senesinde Ebû Alî Muhammed b. Abdulvahap es-Sakefi vefat etti. Kendisi Eba Hafs ile Hamdun Kasar ile görüşmüştü. Yine Sehl b. Abdullâh ve Cüneyd'in ashabından olan Ebû'l-Hasan Alî b. Muhammed el-Müzeyyen el-Bağdadi Mekke'ye yakın bir yerde vefat etti. 330 (941/942) Senesinde Abdullâh b. Tahir el-Ebheri vefat etti. Kendisi Udey b. Hatem et-Tâi'nin torunlarından olup Şibli'nin sahibi Yusuf b. el-

Hüseyin'in akrasıydı. Yine şeyhlerin büyüklerinden olan Ebû'l-Hüseyin Alî b. Muhammed b. Sehl es-Sayığ ed-Diyneveri Mısır'da vefat etti. Ebû Osman Mağribi şöyle demiştir: Şeyhlerden Ebû Yakub Nehr-i Curi'den daha parlak ve Ebû'l-Hüseyin Sayığ'den daha ihtişamlı birisini görmedim. 332 (943/944) Senesinde Ebû İsa Muhammed b. İsa el-Hafız et-Tirmizi vefat etti.

Müttakî, âlim ve zahit bir kişiydi. Onun döneminde Deylemiler isyan edip Bağdad'ın etrafını kontrollerine geçirdiler. O esnada Bağdad ordusunun Emirü'l-Ümera'sı olan Tuzun Ebû'l-Vefa et-Türki onu yakalayıp gözlerine mil çekti. 333 Senesi Safer ayının 3'ü (25 Eylül 944) Cumartesi gününde onun amcazadesini yerine geçirdiler. Müttakî'nin hilafet süresi 4 yıldır.

4.22. el-Müstekfî-Billâh Ebû'l-Kâsım Übeydullâh b. el-Müktefî

Abbâsî halifelerinin yirmi ikincisi olup soyu 41 kuşaktan Hz. Peygamber Efendimize (s.a.v.) dayanmaktaydı. Annesi Ümmi Veled'di. Veziri Ebû'l-Ferec Muhammed b. Alî es-Sameri ondan sonra da Muhammed b. Yahya b. Şirzad oldu. Bağdad'ın doğusundaki kadılık görevini İbn-i Ebî Mûsâ el-Hanefî diye bilinen Muhammed b. İsa'ya verdi. [s. 194]

334 (945/946) Senesinde Cüney'in sahibi olup 87 yaşında olan Ebû Bekr Dulef b. Halef eş-Şibli el-Bağdadi vefat etti. Müstekfî döneminde Deylemiler Bağdad ile Bağdad'a bağlı yerleşim yerlerine ve birçok vilayetlere hâkim oldular. Büveyh, Deylemilerin öncülerinden olup onun Ahmed, Ebû Alî ve Ebû'l-Cevad adında 3 oğlu vardı. Ahmed en büyükleriydi. Halife onu Bağdad'a davet edip kendisini Türkleri yok etme konusunda kışkırtarak Bağdad emirliğini verme vaadinde bulundu. Bunun üzerine ordusuyla gelip Türkleri uzaklaştırdı. Bundan dolayı da halifeden teşrif alıp Bağdad emri oldu. Daha sonra Şirzad'ı vezaretten uzaklaştırıp Alî b. Mukle'yi vezir yaptı. Böylece işler tekrar yoluna girmeye başladı. Daha sonra Mu'izzü'd-Devle Ahmed b. Büveyh 334 senesi Şaban ayında (Mart/Nisan 946) halifeyi makamından hal edip gözlerine mil çekti. Onun hilafet süresi 1 yıl 4 aydır.

4.23. el-Mutî'-Lillâh Ebû'l-Kâsım el-Fazl b. Ca'fer el-Muktedir

Abbâsî halifelerinin yirmi üçüncüsü olup soyu 42 kuşaktan Hz. Peygamber Efendimize (s.a.v.) dayanmaktaydı. Annesi Meşgale adında bir kenizcikti (Cariye). Her ne kadar hutbe, sikke halife adına olsa da ancak vilayette halifenin bir hükmü yoktu. A'lefe ve ulufeye razı olmuştu. Mu'izzü'd-Devle Ahmed b. Büveyh mutlak hâkimdi. Ebû Ca'fer Muhammed b. Yahya b. Şirzad Deylemi hazretinin Müdebberü'l-Emri(veziri) idi. Halife Mutî''nin kâtibi Ebû'l-Hasan Alî b. Muhammed b. Alî b. Mukle idi. Onun döneminde 346 (957/958) senesinde Ebû'l-Hasan el-Akta el-Mağribi vefat etti. 341 (952/953) Senesinde Ebû Alî Hasan b. Ahmed el-Katib ve Ebû Said b. el-İ'rabi diye bilinen Ahmed b. Muhammed Ziyad el-Basri Kâbe haremının yakınında vefat ettiler. Sonuncusu Cüneyd Amr b. Osman ve Nuri ile görüşmüştü. Yine aynı sene içerisinde Cüneyd, Revyem, Nuri ve Semnun ile sohbet arkadaşı olan Ebû Muhammed Ca'fer b. Muhammed b. Nasir el-Bağdadi vefat etti.

340 (951/952) Senesinde Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed ed-Diyneveri [s. 195] vefat etti. O, âlim ve fazıl birisi olup Yusuf b. el-Hüseyin, İbn-i Ata ve Hariri ile sohbet arkadaşıydı. Yine ilim, hırs ve istek hususunda İbrahim Debbağ ile sohbet arkadaşı olup devrin en önemli âlimi olan Ebû Bekir Tamistani vefat etti. 342 (953/954) Senesinde Ebû'l-Abbâs el-Kâsım b. el-Kâsım es-Seyyari vefat etti. 348 (959/960) Senesinde Ebû Amr Muhammed b. İbrahim ez-Zaci en-Nişaburi ile Ebû Muhammed Ca'fer b. Muhammed ve Horasan'ın fütüvvetçilerinden olup Ebû Osman, İbn-i Ata, Hariri ve Ebû Amr Dimaşki ile görüşen Ebû'l-Hüseyin Alî b. Ahmed b. Sehl el-Buşenci vefat ettiler. 350 (961/962) Senesinde er-Rakki diye bilinen ve yaşı yüzün üzerinde olan Ebû Bekr Muhammed b. Davud ed-Diyneveri vefat etti. 353 (964/965) Senesinde Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed er-Râzî Nişabur'da vefat etti. Kendisi orada doğup büyümüş Ebû Osman, Cüneyd, Revyem, Yusuf b. el-Hüseyin ve Semnun ile görüşmüştü. Ebû'l-Hüseyin Bundar b. el-Hasan eş-Şirazi Zencan'da vefat etti. O, usul ilminde âlim olup saygın bir yere sahipti ve Şibli ile görüşmüştü.

Mutî' sonunda felç olup kendisi görevden el çekip 355 (965/966) senesinde hilafeti oğluna bıraktı. Onun hilafet süresi 21 yıldı.

4.24. et-Tâi‘-Lillâh Ebû Bekr Abdülkerîm b. el-Mutî‘

Abbâsî halifelerinin yirmi dördüncüsü olup soyu 43 kuşaktan Hz. Peygamber Efendimize (s.a.v.) dayanmaktaydı. Vasiyet hükmünce makama geçti. Görevinin sonuna doğru Adudu'd-Devle'nin oğlu Bahaü'd-Devle onu hal edip amcazadesine teslim etti. Onun döneminde 366 (976/977) senesinde Ebû Amr İsmail b. Necid vefat etti. Kendisi Eba Osman ve Cüneyd ile görüşmüş ve onların ashabından vefat eden sonuncu kişi idi. O şöyle demiştir: Kulun afeti kendisinin içinde bulunduğu şeyden nefsinin razı olmasıdır. [s. 196] Ebû'l-Kâsım İbrahim b. Muhammed en-Nasrabadi Mekke'nin yanında ikamet etmekteydi ve orada vefat etti. Kendisi dönemin Horasan şeyhiydi. Şibli, Ebû Alî Rudbari ve Murta'î ile görüşmüştü. 369 (979/980) Senesinde Ebû Alî er-Rudbari'nin kız kardeşinin oğlu olup kendi döneminde Şam Şeyhi olan Ebû Abdullâh Ahmed b. Ata er-Rudbari Sur'da vefat etti. 371 Senesi Ramazan ayının 23'ü (22 Mart 982) akşam vakti Şeyh Ebû Abdullâh Muhammed b. Hafif eş-Şirazi 105 yaşında ve Ebû'l-Kâsım Saffar'ın rivayetine göre 114 yaşında iken vefat etti. Kendisi devrin Şeyhü's-Şuyuh'u ve devrin en önemli âlimi olup Cüneyd, Revyem, Ceriri ve İbn-i Ata ile görüşmüştü. O şöyle demiştir: İradet her zaman eziyet çekmek ve rahatı terk etmektir. Yine şöyle devam etmiştir: Mürit için hiçbir şey ruhsatlar ile tevilleri kabul etme hususunda kolayla kaçmaktan daha zararlı bir şey yoktur.

Hikâye: Şöyle anlatmıştır: İlk başlarda hacca gitmek istedim. Bağdad'a varınca o kadar meşguldüm ki Cüneyd'i görmeye gidemedim. Çöle girdiğimde yanımda bir ip ve kova vardı. Susayınca bir kuyuya vardım. Bir ceylanın o kuyudan su içtiğini gördüm. Kuyunun başına gittiğimde kuyunun suyu çekildi. “Ey Allah'ım. Abdullâh'ın kıymeti o ceylandan daha mı azdır?” diye söyledim. “O ceylanın kovanı ve ipi yoktur. Yalnızca bize güvenmektedir.” diye bir ses geldi. Bunun üzerine infiale kapılıp ipi ve kovayı atıp yoluma devam ettim. “Ey Abdullâh: biz ne yapacaksın diye seni deniyorduk. Geri dön ve su iç.” diye bir ses duydum. Bunun üzerine geri döndüm. Su, kuyunun yukarısına kadar yükselmişti. Abdest alıp su içerek yola koyuldum. Medine'ye kadar hiçbir ihtiyacım yoktu. Geri dönüp Bağdad'a geldiğimde Cuma günüydü. Camiye girdim. Cüneyd'in gözü bana sataşınca “Ey Abdullâh eğer sabretseydin su ayağının altından fışkıracaktı.” diye söyledi.

Yine aynı sene içerisinde Ebû'l-Hasan Alî b. İbrahim el-Hasri el-Basri Bağdad'da vefat etti. Kendisi Bağdad'da ikamet edip dönemin şeyhi ilginç söylemleri olan biriydi. Şibli ile akrabalığı vardı.

Tâi', 372 (982/983) senesinde vefat etti. Onun hilafet süresi [s. 197] 17 yıldır.

4.25. el-Kâdir-Billâh Ebû'l-Abbâs Ahmed b. İshâk b. el-Muktedir

Abbâsî halifelerinin yirmi beşincisi olup soyu kırk dört kuşakla Hz. Peygamber'e (s.a.v.) dayanıyor. O, bilge ve tedbir sahibi biriydi. Deylem melikleri kendisine çok saygı gösteriyorlardı. Her Pazar ve Perşembe günü kendi evinde yaptığı Divan-i Mezalim'de bulunuyordu. Abbâsî halifelerinden hiçbiri onun kadar uzun yaşamazdı. Doğal bir ölümle vefat etti. Veziri Abu'l-Fazl Hacib b. en-Nu'man'dı. Nuh b. Mansûr b. Nuh Horasan emiriydi.

Horasan'ın emirleri olup dinin destekçileri olan Samanoğulları dokuz padişahıtan oluşuyordu. Bunlar dönemi en iyi devirlerdi. İsimleri şu dürtlükte geçmektedir:

Horasan emirliği ile meşhur olan

Samanoğulları dokuz kişiler

Bunlar; İsmail, Ahmed, Nasr

İki Nuh, iki Abdülmelik ve iki Mansûr

Sultan Yeminü'd-Devle Mahmud b. Sebüktegin, 389 yılı Cemaziyülevvel ayının 27'si (16 Mayıs 999) Pazartesi günü Abdülmelik b. Nuh'u Merv kapısında mağlup edince Horasan'ın hükümdarlığını kendi eline geçirmiş oldu. Devamında Arslan İl-bek b. Nasr b. Alî Buhara'ya geldi. Abdülmelik b. Nuh onların ordusu korkusundan kaçtı ve böylece Maverâünnehir'i istila etti. Sultan Mahmud ise tüm Horasan'ı ele geçirerek Gazneyn'i devletinin başkenti yaptı.

Kâdir zamanında, dönemin mümtaz âlimlerinden olup İbnü'l-Katib, Habib-i Mağribi ve Eba Amr Zücaci ile sohbet arkadaşı olan ibni Sayîğ ile Nahri-Curi'yi gören Ebû Osman Said b. Selam el-Mağribi 373 (983/984) yılında Nişabur'da vefat etti. Şöyle buyurmuştur: Takva, kimsenin kusur etmediği ve önemsiz görmediği belli sınırları olan vukuftur. Yine şöyle buyurmuştur: Her kim zenginler ile olmayı fakirle tercih ederse, Allah onu gönül ölümü hastalığına müptela eder. [s. 198]

380 (990/991) Yılında Şeyh Ebû'l-Kâsım, Nişabur'a bağlı Şer-Yasin'de vefat etti. O şöyle demiştir: İlim, hakikatin gönüllere açıklanmasıdır.

Kâdir, 414 (1023/1024) yılında öldü. Onun halifelik dönemi 41 yıl 4 ay idi.

4.26. el-Kâim-Biemrillâh Ebû Ca‘fer Abdullâh b. Ahmed

Abbâsî halifelerinin yirmi altıncısı olup soyu kırk brş kuşakla Hz. Peygamber’e (s.a.v.) dayanıyordu. Annesi Bedru'd-Duca adında bir kenizcikti. Onun devrinde 425 (1033/1034) yılında Çağrı Bek Ebû Süleyman Davud b. Tuğrul Bek b. Mikail b. Selçuk, Buhara’nın Nur mevkiinde isyan başlattı. Daha sonra Harezm'e giderek [42]6 (1034/1035) senesinde Harezm'den Horasan'a geldi. O sırada Gazneyn ile Horasan memleketlerini elinde tutan Zâhirü'd-Devle Mesud b. Mahmud ile muharebeye gitti. İki taraf Didi-Abad nahiyesindeki Albah denilen mevkiinde karşılaştılar. Sultan Mesud yenilerek Gazneyn'e geri dönüp ve Horasan'dan ümidini kesti. Bunun üzerine Selçuklular Horasan'ı kendi aralarında paylaştırdılar. Emir Alp Arslan Irak'a gitti. Rey hâkimi olan Kutalmış, Nemek köyünde onunla mücadele edip mağlup oldu. Sonunda 455 senesi Zilhicce ayının 13'ü (7 Aralık 1063) Pazar günü Alp Arslan Rey'i alarak emaret tahtına oturdu. Cibal, Irak ve Horasan'ın bir kısmı onun eline geçti. 456 (1063/1064) Yılında Rum savaşına gitti. Mücadelede Kayser'i yenip onu esir aldı. Onun köle pazarında satışa koydu ancak daha sonra kendisini bağışladı ve böylece o Rum'a geri döndü.

Sultan 469 senesi Rebiyülevvel ayının ilk günü (3 Ekim 1076) şehadet saadetine nail oldu. Yerine Sultan Melikşah b. Alp Arslan tahta oturdu.

Kâim-Biemrillâh döneminde Şeyh Ebû İshâk İbrahim b. Şehriyar b. Radan b. Farruh el-Kazeruni 73 yaşındayken 426 senesi Zilkade ayı [...] (Eylül/Ekim 1035) Pazar gününde öldü. Yine 427 (1035/1036) yılında Reis Ebû Alî Hüseyin b. Abdullâh b. Sina Hemedan'da vefat etti. Bu dörtlük onun ölüm tarihi için söylenmiştir:

Beyit

Hüccet-i Hakk Ebû Alî Sina

“Şin, Cim, Ayın”¹⁹ tarihinde dünyaya geldi

“Şin, Sad, Elif”²⁰ de ilimler tahsil etti

“Te, Kef, Ze”²¹ de dünyayı terk etti.

¹⁹ Ebced hesabı ile 373 (983/984) yılını göstermektedir.

²⁰ Ebced hesabına göre 391 (1000/1001) senesini işaret etmektedir.

²¹ Ebced hesabıyla 427 (1035/1036) senesini göstermektedir.

[s. 199] Şeyh Ebû Said Fazlullâh b. Ebî'l-Hayr el-Meyhenî, 357 senesi Muharrem ayının ilki (7 Aralık 967) Pazar gününde doğdu. O, 83 yıl 4 aya denk gelen tam 1000 ay yaşayıp 446 yılı Şaban ayının 4'ü (8 Aralık 1054) Cuma gününde öldü. 457 Senesi Recep ayının ilki (8 Haziran 1065) Çarşamba günü sabahı, Ahi Ferec Zencani vefat etti. Kâim döneminde Besasiri kaçtı. Bunun üzerine sultan, halifeyi Bağdad'a getirdi. Şehre girince sultan halifenin rikabında yaya olarak yürüyordu halife ise “Erkib Ya Rükneddin.”²² diye ısrar ediyordu. O günden itibaren sultanların lakabı “Devle”den “Din”e değişti.

Kâim, 458 (1065/1066) yılında vefat etti. Onun hilafet süresi 44 yıl 8 aydı.

4.27. el-Muktedî-Biemrillâh Ebû'l-Kâsım Abdullâh b. Muhammed b. el-Kâim

Abbâsî halifelerinin yirmi yedincisi olup soyu kırk altı kuşakla Hz. Muhammed'e (s.a.v.) ulaşıyordu. Annesi Âlem adında bir kenizcikti. O salih, aydın görüşlü ve keramet sahibi bir kişiydi. Veziri Muhammed b. Ahmed Cerir idi. Ondan sonra Ebû Şuca Muhammed b. el-Hüseyin vezir oldu. Onun döneminde Horasan'da Melikşah bulunuyordu. O Bağdad Emareti ile Sultan Köşk'ünü o inşa etti. Halife, 478 (1085/1086) yılda Bağdad'da aniden(mefacat) vefat etti. O vefat ettiği gün Türk ve Hint gibi padişahlardan onbeşi dünyadan göçtüler. Halifelik süresi 19 yıl 8 ay idi.

4.28. el-Müstazhir-Billâh Ebû'l-Abbâs Ahmed b. el-Muktedî

Abbâsî halifelerinin yirmi sekizincisiydi. Soyu 47 kuşakla Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yetişiyordu. Annesi Türk bir kenizcikti. Fazıl, sanatçı ve hayrat sahibi bir adamdı olup fıkıhı severdi. Fıkıh usulünde yazılan Mustazhirî kitabı onun adına kaleme alınmıştır.

İmam Gazali de onun zamanında yaşıyordu. Şeyh Ebû Said b. Ebî'l-Hayr'ın oğlu Ebû Tahir, [s. 200] daha on yaşındayken babası vefat etti. O, 50 sene yaşayıp 480 (1087/1088) yılında vefat etti. Onun devrinde Melikşah öldü. Bunun üzerine Horasan'da 4 yıl 4 ay kargaşa olup dünyada fitne çıktı. Sonunda Sultan Mahmud b. Melikşah 490 (1096/1097) senesinde Horasan'a gelip memleketi kontrol altına alarak işleri düzene soktu. Gazneyn vilayetinden ta Belh'e kadar olan bölgeyi Sultan Sencer'e bırakıp Irak'a

²² Ey Rükneddin atına bin.

geri döndü. Onun döneminde Büveyhoğulları devleti son bulup Fars'ta Şebankare hâkimiyeti ele geçirdi.

Müstazhir, 503 (1109/1110) yılında vefat etti. Onun halifeliği 25 yıldır.

4.29. el-Müsterşid-Billâh Ebû'l-Mansûr el-Fazl b. el-Müstazhir

Abbâsî halifelerinin yirmi dokuzuncusu olup soyu 48 kuşakla Hz. Peygamber'e (s.a.v.) dayanıyordu. Erdemli, cömert, cesur ve hüner sahibi bir adamıydı. Onun döneminde Sultan Sencer ordusuyla Irak'a gelip Karaca Saki ile karşı karşıya geldi. Düşmanı püskürtüp Irak memleketini kardeşi oğlu Mahmudşah'a verdi ve onu Irak'a kendi naibi olarak yerleştirdi. Böylece Sencer'in devlet bayrağı yükseldi. Şerefının boncuğu Zuhal gezegeninden ileriye gitti. Ülkenin dört bir yanından Türklere, Rumlara, Hintlilere ve Araplara dayandı. Dünya melikleri onun emrine boyun eğdiler. Müsterşid hilafete yetişince kardeşi Ebû'l-Hasan Bağdad'dan kaçarak Emir Debis b. Sadaka'nın yanına geldi. O kendisine izzet ikramda bulundu. Böylece bir süre orada kaldı.

Müsterşid, Selçuklu sultanı Mesud b. Muhammed b. Malikşah ile savaşmak için Bağdad'dan dışarı çıktı. Maraga'ya vardığında Sultan Mesud'la muharebe edip esir düştü. Mülahede onu 520 (1126/1127) senesinde şehit ettiler. Mezarı orada bulunmaktadır. Onun halifelik süresi 17 yıl 7 aydır.

4.30. er-Râşid-Billâh Ebû Ca'fer el-Mansûr b. el-Müsterşid

Abbâsî halifelerinin otuzuncusu olup soyu 49 kuşakla Hz. Peygamber'e (s.a.v.) dayanıyordu. Raşid, babasını Mülahede'nin öldürdüğünü duyunca intikam almak için onların üzerine yürüdü. Ancak 521 (1127/1128) senesinde İsfahan kapısına Mülahede onu da şehit ettiler. Mezarı orada [s. 201] Şehristan mevkinde bulunuyor. Hilafetinin süresi on ay onbir gündür.

567 Senesi Recep ayının 19'unda (17 Mart 1172), İl-Arslan b. Atsız Harezm'de öldü. Onun saltanat süresi yaklaşık 10 yıldır veliahtı olan küçük oğlu Sultanşah, Müstazî döneminde yerine tahta oturdu. Müstencid, 566 (1170/1171) yılında vefat etti. Onun hilafet süresi 10 yıldır.

4.31. el-Müstazî Biemrillâh Ebû Muhammed el-Hasan b. el-Müstencid

Abbâsî halifelerinin otuz üçüncüsü olup soyu 52 kuşakla Hz. Peygamber'e (s.a.v.) dayanıyordu. Babasının ardından halife oldu. Onun devrinde Hindistan ve Gazne'de Gur meliki, Horasan'da Harezmşahlar ve Irak'ta Selçuklular hâkimiyeteydi. Müstencid zamanında Meraga sahibi Aksunğur Darü'l-Hilafe'den saltanat hutbesini kendi lalası olan Muhammed Şah b. Muhammed Selçuki'nin oğlu adına okunması ricasında bulundu. Bu haber Hemedan'da bulunan Atabek İldeniz'e ulaştı. O bu durumdan incindi ve kendi oğlu Cihan Pehlivan'ı bir orduyla Aksunğur ile savaşmaya gönderdi. Taraflar karşı karşıya geldiler. Aksunğur kaçıp Meraga hududunda bulunan Ruyin-Dez Kalesi'ne sığındı. Cihan Pehlivan Muhammed orayı kuşattı ve sonunda barış yaptılar. Daha sonra Cihan Pehlivan babasının yanına döndü. Bu gelişmeler 563 (1167/1168) senesinde oldu. Bazıları 567 (1171/1172) yılında gerçekleştiğini söylerler.

567 (1171/1172) Senesinde Atabek İldeniz Hemedan'da vefat etti. Yerine oğlu Cihan Pehlivan atabek oldu. O son derece azamet ve ihtişam sahibi biriydi. Nitekim Sultan Tuğrel b. Arsalan tahta geçince sultanlık hususunda onun ismi sadece hutbe ve sikkede geçiyordu ancak mutlak hâkimiyet Cihan Pehlivan'ın elindeydi. Aksunğur Meraga'da ölünce yerine oğlu Felekeddin geçti. Zira Tebriz onun hâkimiyetindeydi. Cihan Pehlivan ordusuyla harekete geçip Ruyin-Dez Kalesini kuşattı. Ardından kardeşi Kızıl Arslan'ı Tebriz'e gönderdi. Meraga ordusu onlardan iki kişiyi yakalayıp şehre götürdüler. Kadı [s. 202] Sadreddin onu şerefendirip hilat giydirerek Cihan Pehlivan yanına gönderdi. Bu hareket onun gayet hoşuna gidip Kadı'nın sözüne uyarak Tebriz'in kendilerinde kalması Meraga'nın ise Felekeddin'e verilmesi şartıyla barış yaptılar. Bunun üzerine Cihan Pehlivan, Kızıl Arslan'ı Tebriz'e tayin edip kendisi Irak'a giderek orada vefat etti. Kızıl Arsalan, Irak'a gelerek kardeşi gibi mutlak güç sahibi bir atabek olmak istiyordu. Sultan Tuğrel büyüüp bağımsız olduğu için onu dikkate almadı. Bu nedenden dolayı aralarında savaş çıktı. Kızıl Arslan hezimete uğradı. Ordusunun büyük bir kısmı sultanın yanına geçti. O bir süre çaresiz. Daha sonra güçlenip bir ordu topladı. Sultanı esir alıp alıkoydu. Daha sonra devlethanesinin kapısında beş nevbet çalarak saltanat iddiasında bulundu. 587 Senesi Şaban ayında (Ağustos/Eylül 1191) bir gece Hemedan'da uyuyorken birisi onu öldürdü ve onun kim olduğu bilinmedi. O yakınlarında mezhep taassubundan dolayı İmam Şafii sahabeleri büyüklerinden bir topluluğun asılmış

olduğundan halk bundan dolayı böyle bir durumun gerçekleştiğine yorumladılar. "Vekefa(A)llâhu-lmu/minîne-lkitâl"²³.

Musul ve Diyarbakır'da Atabek Nureddin Mahmud b. Sam'in kardeşi Atabek Kutubeddin Mevdud b. Zengi b. Aksunğur hükümdardı. O, 565 (1169/1170) Yılında öldü ve küçük oğlu Gazi yerine geçti. 571 (1175/1176) Senesinde onunla Mısır valisi Selâhaddin arasında çatışma çıktı. Seyfeddin Gazi kaçtı ve 576 yılı Safer ayında (Haziran/Temmuz 1180) vefat etti. Kardeşi İzzeddin Mesut'u yerine tahta oturtular. O da 589 senesi Şaban ayının son gününde (30 Ağustos 1193) vefat etti. Hısn-i Keyfa ve Diyarbakır'ın birçok beldelerinin sahibi olan Fahreddin Kızıl Arslan b. Davud b. Sökman b. Artuk ölünce oğlu Nureddin Muhammed'i onun tahtına oturtular. O, 581 (1185/1186) senesinde vefat etti. Ardından oğlu Kutbeddin Sökman yerine geçti. Şam'da Atabek Nureddin hâkimdi. O, 567 (1171/1172) yılında haberleşmek için Bağdad yoluna henüz dahi uygulanan güvercin uçurma geleneğini başlattı. [s. 203]

568 Senesi Şevval ayında (Mayıs/Haziran 1173) Mısır sahibi Selâhaddin, Frenklerle gaza için gelmediğinden, o Mısır'a hareket etmeye karar verdi. Ancak hastalanıp adı geçen ayın 15'inde (30 Mayıs 1173) vefat etti. On bir yaşında olan oğlu İsmail yerine geçerek ona Melik Salih adı verdiler. Vefat edince sahip olduğu memleketi amcası oğlu Musul sahibi Kutbeddin Mevdud'un oğlu Gazi elde etti. Mısır'da ise Selçukluların gulâmzadesi olan Eseddin Şirkuh melik ve hâkim oldu. İsmaililerin halifesi Âdîd, zayıflamış olduğundan veziri olan Şavir onu kendi istilasına alıyordu. Âdîd, veziri bertaraf etmek için Şam Atabeği Nureddin'e göndererek yardım istedi. Nureddin, Şirkuh'u 12 bin asker gönderdi. O, memleketi ele geçirince Frenklilerden yardım istedi. Bunun üzerine bir gece Şirkuh Nil'den geçerek nehrin batı kıyısında konakladı. Mısır ve Frenk ordusu kaçıp sahile sığındılar. Bu gelişmelerden sonra Şirkuh İskenderiye'yi ele geçirip kardeşi oğlu Selâhaddin Yusuf'u orada bıraktı. Daha sonra Suaydü'l-Ala'ya gelip orayı da elde etti. Frenkliler Mısır ve Kahire'ye istila kıldılar.

Vezir Şavir'in oğlu Kâmil Şuca, Atabek Nureddin'e bir mesaj göndererek dostluğunu bildirdi ve her yıl onun adına para göndermeyi kabul etti. Nureddin bu teklifi kabul etti. 564 (1168/1169) Yılında Şirkuh, Mısır'ı tasarruf edip vezir Şavir'i öldürdü. O, 2 ay 5 gün hüküm sürdü ve adı geçen yılın Cemaziyülahır ayının 22'sinde (23 Mart 1169) öldü. Böylelikle Selâhaddin Yusuf, Mısır diyarının hâkimi oldu. Ardından kardeşi

²³ Allâh(ın yardımı) savaşta müminlere yetti. Ahzâb Sûresi(33) 25. Ayet.

Şemseddin Turanşah'ı Nube beldelerine gönderdi. Orasını alarak bir sürü ganimet getirdi. Daha sonra tekrar Yemen diyarına gönderdi ve orayı da elde etti. 566 Senesi Muharrem ayının 2'si (15 Eylül 1170) Cuma günü Âdîd öldüğü için hutbeyi Bağdad halifesi Mustencid adına okuttu. O sırada Mısır üzerinden Nureddin ile kendisi arasında bir düşmanlık ortaya çıktı. 571 Yılında (1175/1176) Musul sahibi Seyfeddin Gazi ile arası bozulup karşı karşıya geldiler. Seyfeddin kaçtı. Selâhaddin, Atabek Nureddin'nin oğlu Melik Salih'e bağlı bulunan Metih gibi velayetlerin [s. 204] oralara gidip kaçtı. Daha sonra Melik Salih'in bulunduğu Halep hisarını kuşattı. Alınması zor olduğundan barış yaparak geri döndü. 581 (1185/1186) Senesinde Meaarikin'i kontrolüne geçirdi. Bunların adında ömrünün sonuna dek büyük işler yaptı. Frenk, Diyarbakır ve sair den birçok vilayetleri aldı. Onun oğulları, akrabaları ve kardeşlerinin her biri ülkenin bir memleketinde onun tarafından hâkim oldular. Sonunda 589 (1193) senesinde Dımaşk'ta vefat etti.

Nureddin'in veliaht yapmış olduğu büyük oğlu Âlî, Dımaşk'ta onun yerine tahta oturdu. Ona Melik Efdâl dediler. Şam beldelerinin valileri olan bazı akrabaları ona boyun eğmediler. Mısır'da olup Melikü'l-Aziz denilen Osman isimli diğer kardeşi tek başına hareket etmeğe başladı. O, 590 (1193/1194) yılında gelip Dımaşk'ı kuşattı. Melik Efdâl, amcası Melik Gazi'den yardım istedi. Bunun üzerine Melik Gazi, Halep sahibi Zâhir'i, Hama sahibi Nâsireddin Nâsır b. Muhammed b. Takieddin'i, Humus sahibi Büyük Şirkuh'un torunu Esededdin Şirkuh ile birlikte tam donanımlı bir orduyla Efdâl'ın yardımına gönderdi.

Melik Aziz onun güçlendiğini görünce barışa razı oldu. Bununa dayanarak Beytü'l-Mukaddes ile Filistin beldeleri Mısır'a Melik Aziz'e ilave edileceğine Dımaşk, Batriya ve Gur beldelerinin ise Melik Efdâl' verilmesine Hille, Lazkiye ve sahil şeritinin Melik Zâhir'e verilmesine karar verip bunlara ilaveten daha evvel Melik Adil'in Mısır'da uyguladığı iktaların geçerli olduğuna karar verdiler. Böylece bu meliklerden her biri kendi vilayetlerine gittiler.

Mağrib'de Yusuf b. Abdülmümin, Afrika beldelerinden Tafsa'yı ele geçirdi. Fars'ta daha evvel Salgurlu Atabek Telke hüküm sürüyordu. O vefat edince Atabek Muzaffereddin Saad b. Zengi tahta geçti.

Müstencid'in veziri Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Şuayb el-Beledi'ydi. Müstazî'nin veziri olan Ebû'l-Ferec Muhammed b. Abdullâh onu öldürdü. 575

(1179/1180) yılında Seyyidi Muhyieddin Ahmed b. el-Hasan er-Rifai öldü. Yerine kız kardeşinin oğlu Seyyidi Alî b. Osman geçti. O da 581 (1185/1186) senesinde vefat etti. [s. 205] Yerine kardeşi Seyyidi Abdurrahim geçti. O, Halife Nâsır döneminde 593 (1196/1197) yılında vefat etti. Müstazî 580 (1184/1185) senesinde öldü. Halifeliği 14 yıl sürdü.

4.32. en-Nâsır-Lidînillâh Ebû'l-Abbâs Ahmed b. el-Müstazî

Abbâsî halifelerinin otuz dördüncü olup soyu 53 kuşakla Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ulaşıyordu. Halifeliği döneminde, halkın umut bahçeleri yeşerip ikbal gözü onun benzersiz güzelliğine bakar oldu. Yolsuzluk maddeleri tamamen dünyadan kaldırıldı. Yine onun devrinde fitne izleri günlerin sayfalarından silindi. Onun saltanat süresi önceki halifelerden daha fazlaydı. Beytül-Mukaddes'i Frenklerin elinden çıkardı. Son derece fazıl, cesur ve tedbir sahibi olan biriydi. Müstazî, hayattayken onu veliaht yapıp isminin hutbelerde geçmesine ve sikkeleri onu adıyla süslemelerine ferman vermişti. O Ebû Fazl Abdullâh b. Alî'ye biat yemininin mütevellisi idi. Ondan önce Bağdad'da çetin bir kıtlık ortaya çıkmıştı.

Ancak onun zamanında bolluk olup zahmet rahata dönüştü. Yüce bayrağı dünyanın uç noktalarına ulaştı. Onun devri sene 582 (1186/1187) tarihinde Melikü's-Şuara Efdâleddin Hakani el-Hakayiki Tebriz'de vefat etti. Yine onun döneminde Harezm vilayeti ile Horasan'ın bir kısmı ve Irak Sultan Muizüddin Tekiş b. Arsalan'ın elinde bulunuyordu. Ondan sonra ise Sultan Skender Aladdin'in devlet bayrağı dalgalanıp Cibal ile Gur vilayetleri ve Horasan'ın bir kısmı, soyları Muhammed b. Sam'a ulaşan Gıyaseddin ile Müizüddin'in elindeydi. Marevaunnehir vilayetinde ise Celaleddin Tamgaç Han İbrahim b. el-Hüseyin hüküm sürüyordu. Kendinde sonra oğlu tahta geçti. Daha sonra Sultan Skender o eyaleti ele geçirdi.

Nâsır'ın veziri İbnü'l-Beyza olarak bilinen Ebû'l-Fazl Muhammed b. Alî b. Ahmed'di. Emîrül-Mü'minîn, onu Şiraz'dan çağırıp 584 (1188/1189) senesinde Divan-i İnşa yetkisini ona verdi. 590 Yılı Recep ayında (Haziran/Temmuz 1194) vezaret hilati giydirdi. Huzistan'ın fethinden sonra ise kendisini Acem beldelerini ele geçirmesi için gönderdi. [s. 206] Hulvan'a vardığında Cihan Pehlivan'ın oğlu Kutluğ İnanc karşılamasına gelerek vezire son derece saygı gösterip birlikte Hamedan'a doğru hareket ettiler. Harezşah'ın ordusu oradaydı. Onların öncü birliği(mukaddem) komutanı

Miyancuk'du. Vezir orduyla birlikte gelince onlar kaçtılar ve böylece Hamedan vezirin eline geçti. Daha sonra Harezmşahların arkasınca gidip onları Gurgan'a kadar kovaladı. Bunun üzerine halifenin ordusu, Bistam'dan dönüp Rey'i ele geçirdiler. Vilayetin Harezm ordusundan boş olması nedeniyle Kutluğ İnanc ve Irak emirleri vezire karşı çıkıp Rey'e girerek isyan başlattılar. Bunun üzerine Vezir Rey'i kuşattı. Kutluğ İnanc, Abe'ye doğru yönelmek istedi ancak vezirin şahnesi buna mani oldu. Bunun üzerine orada ordusuyla birlikte Kerec'e hareket etti. Vezir arkasınca gidip savaştılar. Kutluğ İnanc hezimete uğradı. Vezir Hamedan'a dönüp orada vefat etti. Onun vezaret süresi 2 seneydi. Harezmşah arkasınca yetişip na'sını mezardan çıkararak yaktı ve kafasını Harezm'e gönderdi daha sonra Bağdad'a doğru harekete geçti.

Halife, Şeyh Şihabüddin Sühreverdi'yi elçi olarak onun katına gönderdi. Ancak onu sözünü dinlemedi. Yolda ordu şiddetli kar yağışına maruz kaldı. Durum böyle olunca sultan korkup geri döndü. Bundan sonra vezaret görevini Mevlana Ferideddin Ebû'l-Hasan Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerim Alkami'ye verdi.

586 (1190/1191) Senesinde Halikü'l-Beraya diye bilinen Şeyh Şihabeddin Ebû'l-Futuh Yahya ibni Evka es-Sühreverdi Halep'te şehit edildi. O esnada otuz sekiz yaşındaydı. Bazılarına göre ise elli yaşı vardı. Onu döneminde Sultan Tekiş Harezmşah 596 (1199/1200) senesinde vefat etti. 599 Senesi Cemaziyülevvel ayında (Ocak/Şubat 1203) Sultan Gıyaseddin Ebû'l-Feth Muhammed b. Sam-i Guri vefat etti. Rum'da Sultan Süleyman b. Kılıç Arslan hâkimiyetteydi. 597 Senesi Ramazan ayında (Haziran/Temmuz 1201) Malatya şehrini birkaç gün kuşatmadan sonra öz kardeşi Muizzüddin Kayserşah'dan aldı. Daha sonra oradan Erzurum'a gitti. Oranın eski meliklerinden olan Muhammed Salık'ın oğlu barış yapmak niyetiyle kendisini karşılamak için [s. 207] dışarı çıktı. Ancak sultan onu yakalayıp bağladı ve Erzurum'u kılıç gücüyle elde etti. Böylece onların devleti sona erdi.

593 (1196/1197) Senesinde Melik Adil ile Melik Aziz ordularıyla Mısır'dan Şam'a gelip Dımaşk'ı kuşatmaya aldılar. Efdâl'ı yakalayıp kaleye gönderdiler. Böylece Mısır Aziz'in ve Dımaşk Kamil'in oldu. Efdâl, Alî'nin Halife Nâsır'a yalvarıp aff dilemesi için kendisini hapishaneden çıkarıp halifenin katına gönderdi.

595 Yılı Muharrem ayının 20'sinde (22 Kasım 1198) Mısır'ın Aziz'i vefat etti. Bunun üzerine emirler toplanıp Efdâl'ı çağırdılar. O, Adı geçen yılın Rebiyülevvel ayının 5'inde (5 Ocak 1199) Mısır sınırlarına ulaştı. Kardeşleri ve Mısır'ın emirleri ve ayanı

kendisini karşılamak için dışarı çıktılar. Kardeşlerinde Melikü'l-Müeyyed Mesud ile Fahrüddin Çerkez birlikte büyük bir şenlik düzenlemişlerdi. O kardeşinin evine gitti. Fahrüddin Çerkes büyük bir emirdi, bu yüzden şüphelenip kaçarak Beytü'l-Mukaddes'e gitti. Orayı ele geçirdi. Efdâl ile birlikte olan Nâsır'ın Karaca-i Zerdguş, Kara Sunkur ve Meymun Kayseri gibi kulları etrafında toplandılar. Böylece son derece kalabalık oldular. Daha sonra Melik Adil'e "Buraya gel, sana yardım edip Mısır'ı alalım." diye mesaj gönderdiler. [Melik Adil] bu esnada Mardin'i kuşatmadaydı. Bundan haberdar olunca hırslanarak orayı hemen alıp Mısır işini geciktirmemek istedi.

Efdâl, adı geçen Rebiyülevvel ayının 7'sinde (7 Ocak 1199) Kahire şehrine girdi. Çerkez'in kaçtığını Nâsır'ın emirlerinden bir topluluğu yanına çektiğini duydu. Mısır'da bulunan ve tamamı cesur ve savaşçı olan Şakir, Aybek Eftes ve İlbeği gibi Nâsır'a bağlı emirlerden bazılarını yakalayıp hapse attı. Böylece Efdâl Mısır'da yerleşti. Memleketin idaresi Melik Seyfeddin Barkeç elindeydi. Şam diyarı melikleri Efdâl'a elçi göndererek onu Dımaşk'ı almaya davet ettiler. Efdâl bu hususta gevşeklik yapıp karşı çıkıyordu. Haber Adil'e ulaştı. Oğlu Kâmil'i Mardin'de bırakıp kendisi aceleyle Dımaşk'a geldi. [s. 208] Nâsır'ın kullarını Beyt'l-Mukaddes'ten çağırıp hareket etmeye karar verdi. Bu esnada oğlu Melik Kâmil de yetişti. Efdâl isteğinin mümkün olmayacağını görünce Mısır'a gitti. 599 (1202/1203) Yılında Melik Adil ordusuyla Mısır'a doğru yürüdü. Efdâl azıcık askerleriyle dışarı çıkıp savaştı. Ancak mağlup olarak Sırhad Kalesi'ne giderek Meyyâfârikîn ve o nahiyeleri ele geçirdi.

Melik Adil Mısır'da yerleşerek hutbe ve sikkeyi kendi adına yaptı. Tekrar kardeşler sulh yaptılar. Bu sene Musul'un sahibi Arslanşah, askerlerini toplayarak Adil'e bağlı olan Harran ve Ruha'ya gitti. Bu sefer de Sincar, Nusaybin ve Mardin sahibi Kutbuddin Muhammed onunla birlikteydi. Harran'a vardığında havalar hayli ısınmıştı. Birçoğu hastalanarak telef oldular. Melik Adil'in oğlu Faiz, Harran'da bulunuyordu. O birini gönderip barış istedi. Nuruddin Arslanşah, Melik Adil ile Melik Zâhir ve Efdâl arasında barış yapıldığını duyunca sulh yaparak geri döndü. Böylece herkes kendi yerlerine geri gitti.

Batıda Yakub b. Yusuf b. Abdü'l-Mümin vardı. Onunla Frenkler arasında çetin savaşlar oldu. O, 595 senesi 18 Rebiyülahir (17 Şubat 1199) tarihinde Sela kentinde vefat etti. Yerine oğlu Mahmud geçti. Babasına karşı isyan eden Mehdiye şehrinin halkı kendisine itaat ettiler ve böylece memleketi kontrollü altına aldı. Fars'ta Atabek Muzaffereddin Saad b. Zengi vardı. Kerman'da, Gur meliklerinden olan Melik Dinar

bulunuyordu. O, 591 senesi Zilkade ayında (Ekim/Kasım 1195) Sersam(Menenjit) hastalığından vefat etti. Bunun üzerine daha önce Bem hâkimi olan oğlu Alaeddin Ferruhşah yerine geçti ve Oğuzların önderi Seyfeddin Alp Arslan görevinden ayrıldı. Ferruhşah 592 senesi Recep ayında (Mayıs/Haziran 1196) vefat etti. Durum böyle olunca kardeşi Şucaüddin onun yerine tahta oturdu. Oğuzlar birçok tahribatta bulundular.

Gur, Gazne ve Hindistan'ın bazı bölgelerinde Sultan Şihabeddin hükümdardı. O, 602 senesi Muharrem ayında (Ağustos/Eylül 1205) Beni Göker'ler mücadele etti. Rebiyülevvel ayının 5'inde (20 Ekim 1205) onlara saldırmak için yola koyuldu. Cilem ile Sur-dere arasında kalabalık bir ordunun bulunduğunu duyunca aceleyle [s. 209] aceleyle ilerledi. Adı geçen senenin Rebiyülahir ayının 25'inde (9 Aralık 1205) onlara ulaşır şiddetli bir savaşa giriştiler. Aniden Sultan Kutbuddin Aybek'in gulâmı bir orduyla gelip onlara saldırdı ve böylece birçok insan öldü. Hintliler kaçır büyük bir dağın yanına gittiler. Onlar kocaman bir ateş yakır kendilerini ateşe atarak yaktılar. “Žâlîke huve-lhusrânu-lmubîn”²⁴. Böylece İslam ordusu pek çok ganimet elde etti. Göker'in oğul, kardeşleri ve ailesi yakılınca kaçır Daniyal'ın oğluyla Kutubeddin'e sığındılar. 602 Senesi Ramazan ayının ilk (11 Nisan 1206) gününde sultan dağların geçidinden geçır Hint Nehri kıyısında Dassel denilen bir mevkide otağını kurdu. İki-üç Hintli ona saldırmak için geldiler. Bir gün ansızın kaylûle vaktinde sudan çıkır sultanı öldürdüler.

Gelişmeler bu şekilde olunca emirler toplanır sultanın akıllı olan gulâmını Aybek'in yerine geçırp tahta oturtarak Sultan Şemseddin adını verdiler. O, Hindistan'ın etraf ve uzak yerlerinde meşhur oldu.

Türkistan'da Kuşluk Han vardı. 616 (1219/1220) Senesinde Cengiz Han'ın kuvvetleri onu mağlup etti.

616 (1219/1220) Yılında Cengiz Han İran memleketine doğru harekete geçti. Söz konusu yıllarda Bağdad'da halife Nâsır halktan alınan tamga gibi vergileri kaldırdı. Bunun nedeni kızının ölmesiydi. Sadaka amacıyla birkaç inek satın aldılar. Hesaplama anında onlardan tamga vergisi alınacağı bildirildi. Bunun üzerine halife bundan sonra hiçbir kimseden katiyen tamga istenmemesini buyurdu. O, Bağdad'da birçok Darü'l-Muzif(Misafirevleri) yaptırdı. Bağdad'ın her iki tarafında sefillerin bu Darü'l-Muzif'lerde oruçlarını açmaları gerektiğini duyurmalarını buyurdu. Orada koyun, lavaş

²⁴ Kur'an-ı Kerim, Hac suresi 11. Âyet: İşte bu, apaçık ziyanın ta kendisidir.

ekmek ve bağlanmış helva verilirdi. Fırat Nehri'nin kıyısında Merzbaniye adında bir hangâh inşa ettirdi.

Hilafeti dönemi 598 (1201/1202) senesinde Seyyidi Muhiyeddin [s. 210] İbrahim el-Arab b. Alî er-Rifai vefat etti. Yerine amcası oğlu Seyyidi Şemseddin Muhammed ibni Abdurrahim er-Rifai geçti. O dahi, 607 (1210/1211) yılında ölünce kardeşi Seyyidi Kutbeddin Ebû'l-Hasan b. Abdürrahim yerine geçti. O, 624 (1226/1227) senesinde vefat etti. Bunun üzerine amcası olan Seyyidi Necmeddin yerine geçti. 598 Senesi Rebiyülevvel ayında (Kasım/Aralık 1201) Melikü's-Şuara Zâhireddin Tahir b. Muhammed el-Faryabi, Tebriz'de vefat etti. 600 (1203/1204) Yılında Seyyidü's-Şuara Cemaleddin Şahfur b. Muhammed el-Esheri en-Nişâburi Tebriz'de vefat etti. Bunların her ikisinin de Hakani'nin mezarı yanında Surhab mahallesinde defn ettiler. 606 Senesi Şevval ayının ilk gününde (29 Mart 1210) Mevlana İmam Fakhruddin Ebû Abdullâh Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyin er-Râzî Herat'ta öldü.

Nâsır'ın mübarek doğum günü 553 senesi Recep ayında (Temmuz/Ağustos 1158) gerçekleşti. 74 Yıl 4 ay yaşadı. 627 Yılı Zilkade ayının 2'si (12 Eylül 1230) Pazar günü Bağdad'da vefat etti. Gusüllünü İbnü'l-Cevzi yaptı. Onun halifelik süresi 47 yıldır.

4.33. ez-Zâhir-Biemrillâh Ebû Nasr Muhammed b. en-Nâsır

Abbâsî halifelerin otuz beşincisi olup soyu 54 kuşakla Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yetişiyordu. Babasından sonra halife oldu. Onun döneminde Mûsâ el-Cevad'ın [türbesinin] kubbeleri yakıldı. Bağdad'da Cisrû'l-Hadid köprüsünü o inşa etti. Verdiği ilk hüküm tüm memlekette vergilerin bağışlanması, hiçbir kimsenin hiçbir şekilde tüccarlardan bir dirhem gümüş bile almaması olmuştur. Bağdad'da Emîrû'l-Mü'minîn Nâsır tarafından haksızlığa uğrayan herkesin bu tarz maruz kaldığı sıkıntılarını bildirmelerini böylece mallarının kendilerine iade edileceklerini duyurulmasını buyurdu. Haksız yere malları alınan mal sahipleri gelip bunu arz ettiler. Bunun üzerine onların tüm mallarının hazineden geri ödenmesini buyurdu. Bağdad âlimleri, hiçbir halifenin Zâhir kadar güzel ahlâk, doğru siret, halka şefkatli olup ikram ve mükâfat verme hususunda bu denli olmadığına [s. 211] söz bir oldular. Ancak ne yazık ki hâkimiyetinin süresi çiçek ömrü kadar kısaydı. Onun halifelik dönemi dokuz sürdü.

Onun devrinde Rum'da sultan İzzeddin Keykavus b. Keyhürev b. Kılıç Arslan hâkimiyette bulunuyordu. O sill(verem) hastalığından vefat etti. Oğlu küçük yaşta olduğu

için kalede [hapiste] bulunan kardeşi Alâeddin Keykubad'ı dışarı çıkarıp padişahlık tahtına oturtular. Erzurum hâkimi olan amcası isyan etti. Bunun üzerine Ahlat hakimi Melik Eşref aralarında barış yaptırdı. Bu dönemde Diyarbakır'da Bedreddin Lülü ve Tebriz'de, Atabek Özbek hükümdardı. Sincar hâkimi olan Kutbüddîn Muhammed İmadeddin Zengi b. Kutbüddîn Mevdud b. Aksungur vefat etti. Yerine oğlu Şahenşah geçti. Oranın diğer şehirlerinde Melik Adil'in oğulları hâkimiyetteydi. Şam'da Melik Adil'in oğullarından Melik Muazzam bulunuyordu. Mısır'da Melik Kâmil, Şiraz'da Atabek Sa'd b. Zengî ve Kirman'da ise Melik Şücâüddin'in hüküm sürüyordu.

Barak Hacib Hindistan'a giderken o bölgelerden geçtiği zaman Kirmanlılar onun ordusunda hizmette bulunan Hitaylı kulları elde etme hevesiyle üzerine saldırdılar. Her ne kadar da hoş bir dille “Ben sadece buradan geçiyorum, sizinle bir sıkıntım yoktur.” dese de dinlemediler. Bunun üzerine o da kendi askerleriyle yiğitçe savaşip onlardan çoğunu öldürdü. Melik Şücâüddin'i öldürerek de Kerman ele geçirdi.

Zâhir, 628 senesi Recep ayının 13'ü (17 Mayıs 1231) Cuma vefat etti. Onun halifeliği 9 ay 4 gün sürdü.

4.34. el-Müstansır-Billâh Ebû Ca'fer el-Mansûr b. ez-Zâhir

Abbâsî halifelerinin otuz altıncısı olup soyu elli beş kuşakla Hz. Peygamber'e (s.a.v.) dayanıyordu. Hayırsever ve cömert bir halifeydi. Mûsâ el-Cevad'ın kubbelerini tamir ettirdi. Bağdad'da Mûstensiriyye medresesini inşa etti. Onun zamanında Harezmîler bozguna uğrayıp Moğollar memleketi istila etti. Curmagun Bağdad'a giderek Eşrefeddin İkbâl-i Saray'î ile savaştı. Cemaleddin Kuştîmur ordusunun öncü birliği komutanıydı. Halife Bağdad şehrinden çıkıp havas ve avamı çağırarak [s. 212] Moğollarla bizzat savaşmak istedi. Melikler ve emirler “Halife zahmet etmesine gerek yok biz kullar gideriz.” diye söylediler.

Bunun üzerine cümleten gidip cesaretle savaştılar ve Moğolları Cebel-i Hamra'da hezimete uğradılar. Halifenin ordusu onların peşine düştü ve birçok Moğol'u öldürdüler. Esirleri Nil ve Dakuk'tan geri alındı.

632 (1234/1235) Senesinde Şeyh Şihabeddin Ebû Hafs Ömer b. Muhammed b. Abdullâh b. Muhammed b. Abdullâh b. Saad b. el-Hüseyn b. el-Kâsım b. Muhammed b. Abdullâh b. Abdurrahman b. el-Kâsım b. Muhammed b. Ebî Bekr es-Sıddık es-Sühreverdi vefat etti. Tarihçi İbni Fuvatî şöyle anlatmıştır: Şeyh Şihabeddin'in 555 senesi

Recep ayında (Temmuz/Ağustos 1160) Bağdad'a geldi ve 566 (1170/1171) yılında Yüce Allah'a ibadet maksadıyla inzivaya çekildi. 632 Senesi Muharrem ayının ilki (26 Eylül 1234) Çarşamba gününde vefat etti.

Onun döneminde Sultan Rükneddin, Rum'da padişah'tı. Mısır'da Melik Salih Necmeddin Eyüp b. el-Kâmil, Musul'da Bedreddin Lülü hâkimiyetteydi. Diyarbakır ile Şam'da. 639 (1241/1242) Senesinde Seyyid Taceddin Muhammed Salabe'yi Erbil'e hükümdar olarak atadı. 642 (1244/1245) Senesinde tekrar Moğol ordusu Diyarbakır'a gelip Harran ile Ruha'yı ele geçirdiler. Mardin'i ise barışla istediler. Şihabeddin Gazi, Mısır'a kaçıp orada yerleşerek güçlenmeye çalıştı.

Fars'ta Atabek Ebû Bekir bulunuyordu. Kerman'da Barak Hacib'in oğlu Rükneddin Kutluğ Sultan, Horasan'da Argun Aka ve Harezm'de Cintimur hâkimiyetteydi.

640 Senesi Cemaziyülahır ayının 10'u (5 Aralık 1242) Cuma gününde Müstansır vefat etti. Onun halifelik süresi 12 yıl 10 aydı.

4.35. el-Müsta'sım-Billâh Ebû Ahmed Abdullâh b. el-Müstansır

Abbâsî halifelerinin otuz yedincisi olup soyu 56 kuşakla Hz. Peygamber Efendimiz'e (s.a.v.) dayanıyordu. Hilafet imkânları onun varlığıyla güzelleşip onun emir ve yasakları İslam beldelerinde geçerli olunca [s. 213] "Halife Zâhir'in kendi döneminde uyguladığı bütün hayır işlerin tamamının geçerli olduğunu hatta iki katına çıkarmalarını" buyurdu.

Onun hilafet süresinde Sultan Şemseddin İltutmuş kendisinin dostluk elinden tutup onun ihtişamına sarıldı. Yine onun döneminde Kürd büyüklerinden olan Hüsameddin Halil b. Bedir b. Hurşid el-Beluci halife itaatinden çıkıp Moğollara sığındı. Daha önce Sufiler tarzında yaşayıp kendisini Seyyedi Ahmed Rifai müritlerinden sayıyordu. O aralarda Moğollardan bir topluluk ile kenkeş(istşare) yapıp Necef'e bağlı nahiyelerden olan Hulincan'a giderek Süleymanşah tabilerinden bir topluluğa saldırarak onlardan öldürüp mallarını yağmaladı. Süleymanşah bundan haberdar olunca halifeden izin isteyip ona doğru yöneldi. Hilvan'a vardığında Sihir denilen bir mevzide Süleymanşah pususu kurmuştu. Hüsameddin ile savaştı. Nihayetinde kaçışa yüz tuttu. Halil onların arkalarınca giderek kendilerini kuşatmaya aldı. Böylece birçok kişiyi öldürüp Halil'i tutukladılar.

Rum'da ise Sultan İzzeddin Keykavus, kardeşi Alâeddin'in isyan edip Ankara'ya kaçınca onu orada yakalayıp getirerek 7 yıl boyunca Huşyar Kalesi'nde hapsedti. İzzeddin ölünce Alâeddin, Müsta'sım zamanına kadar padişah oldu. Musul'da Bedreddin Lülü bir ordu düzenleyerek Erbil'in sahibi Tacüddin Muhammed Salabe'dan yardım istedi. O da bin asker gönderdi. Bunun üzerine Bedreddin Lülü yönünü Mardin'e çevirdi. Mardin sultanıda bir ordu getirip Halep'ten yardım istedi. İki taraf karşı karşıya gelince Mardin ordusunun meymenesi(sağ cenahı) hezimete uğradı. Musul ordusu peşlerine düşerek birçok ganimet elde ettiler. Halep ordusunun öncü birliği komutanı olan Kâhiri'nin oğlu, Musul ordusunun merkezine(kalp) saldırıp onları püskürttü. Durum böyle olunca Bedreddin Lülü on adamıyla kaçarak Musul geri döndü. Bunun üzerine onun hazinesini yağmaladılar.

Mısır'da Melik Salih Eyyub vefat etti. Ondan sonra Mısır saltanatı 648 (1250/1251) senesinde daha önce Hısn-i Keyfa meliki olan Melik-i Muazzam Turanşah b. Eyyub b. Kâmil'e geçti. O, daha önce Dimyat ile Mısır çevresine istilan kılan Frenk ordusuyla [s. 214] mücadele etti. Yaklaşık 30 bin Frekliyi katledip melikleri olan Afridesh esir aldı ve böylelikle Dimyat azat edildi. Bunun üzerine Bahri Türkler sultanı öldürme hususunda söz bir oldular. Emirlerin önderi olan Aybek Türkman yemek esnasında sultanın huzuruna gelip konuşma sırasında kılıcıyla sultana bir darbe indirdi. Sultan, ahşaptan olan bir eve kaçtı. Türkler evi ateşe verdiler. Bunun üzerine sultan dama çıktı. Aybek ona bir ok fırlatınca sultan kendini denize(Nil Nehri'ne) attı. Böylelikle sultanı yakaladılar. Onu tekmeleyerek öldürüp denize attılar. Şirkuh döneminden ta devletlerinin inkırazına dek 88 yıl sürdü.

Frenk esirleri bu durumu öğrenince zincirleri kırıp Müslümanları öldürmeye başladılar. Türkmen nökerler karşı saldırıya geçip bunları kuşatarak bir anda 13 bin Frenkliyi katlettiler. Sonra Afridin'nin²⁵ başına 200 bin dinar fidye istemeyi kararlaştırdılar.

Böylece 652 (1254/1255) yılında Aybek Türkman Mısır'ın kontrolünü ele geçirip Melik Kâmil'in çocuklarından kimse kalmadı. Emir Aktay Camedar'ı kale içinde ansızın öldürüp hutbe ve sikkeyi kendi adına yapmalarını buyurdu ve sultan oldu.

²⁵ IX. Louis (d. 25 Nisan 1214, Poissy, Fransa – ö. 25 Ağustos 1270, Tunus): Fransa Kralı VIII. Louis ile Kastilyalı Blanche'in oğludur. Capet Hanedanı üyesi olan 9. Fransa Kralıdır.

Kirman'da Sultan Rükneddin bulunuyordu. 650 (1252/1253) Senesinde, kardeşi Mengü Kağan'ın yanından geri döndü. Rükneddin kaçıp Darü'l-Hilafe'ye sığındı. Ancak Moğolların korkusundan onu içeri almadılar. Oradan Mengü Kağan'ın huzuruna yöneldi. Kutbeddin onun arkasınca gitti. [Rükneddin] yargılandı. Suçlu olduğu ispat edildikten sonra öldürmesi için Kutbeddin'e teslim ettiler. Böylece Kirman hâkimiyeti ona verildi.

Fars'ta Atabek Muzaferreddin Ebû Bekir vardı. 648 (1250/1251) Yılında Seyyidi Necmeddin Ahmed b. Alî er-Rifai vefat etti. Onun kız kardeşinin oğlu Seyyidi Şemseddin Ahmed b. Muhammed b. Abdürrahim onu yerine geçti.

Abbâsî halifelerinin ortadan kalkması Müsta'sım'la oldu. Hülâgû onunla mücadele etmek için giderek onu, Bağdad halkının çoğuyla birlikte öldürdü. Bu hikâye Moğol tarihinin 9'uncu bölümünde geçecektir. Vefatı 656 senesi Safer ayının 14'ü (20 Şubat 1258) Çarşamba günü idi. Halifelik süresi 15 yıl 8 ay 4 gündü. [s. 215]

Onun soyu şöyleydi: Abdullâh b. Mansûr b. Muhammed b. Ahmed b. Hasan b. Yusuf b. Muhammed b. Ahmed b. Abdullâh b. Muhammed b. Abdullâh b. Ahmed b. İshâk b. Ca'fer b. Ahmed b. Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed b. Hârûn b. Muhammed b. Abdullâh b. Muhammed b. Alî b. Abdullâh ibni Abbâs b. Abdulmuttalib -Yüce Allah onlardan razı olsun- idi.

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Ele almış olduğumuz çalışmanın yazarı olan Fahrüddin Benâketî, 13. yüzyılın sonları ile 14. yüzyılın başlarında yaşamış, tarihçilik alanında derin birikime sahip olan bir şahsiyettir. Özellikle İlhanlı sarayında üstlenmiş olduğu saray tarihçiliği görevi kendisinin döneminin birinci elden kaynaklarına ulaşmasını kolaylaştırmıştır. Bu durum Benâketî'nin entelektüel bir kimlik kazanmasına ciddi katkı sunmuştur.

Târîh-i Benâketî'nin Abbâsîler kısmını şu şekilde ele almıştır:

Yazar, 35 Abbâsî Halifesini ayrı başlıklar altında ele almıştır. Anlattığı halifenin önce ismini ve künyesini, kaçınıcı Abbâsî halifesi olduğunu beyan ederek başlamıştır. Devamında bu halifenin soyunun kaç kuşaktan Hz. Peygamber Efendimiz'e (SAV) ulaştığını yazmıştır. Bu bilgilerden sonra zikredilen halifenin annesinin adını ve ardından halifenin döneminde görevde bulunan vezir veya vezirlerini zikretmiştir. Yazar, Târîh-i Benâketî adlı eserinde umumiyetle okuyucuyu çok fazla siyasi olayların içerisine sokmadan, dönemin en önemli siyasi olaylarını aktarmayı uygun bulmuştur. Bu bilgilerin okuyucuya aktarımında kronolojiye son derece özen göstermiştir. Hadiseleri sürekli olarak ileri tarihli olayları ele alarak aktarmıştır. Yazar Târîh-i Benâketî adlı eserin Abbâsîler ile ilgili kısmında “*Üçüncü Tabaka Abbâsoğluları Halifeleri Bunlar 37 Kişi Olup Hilafet Süreleri 523 Yıl 11 Ay 1 Gün İdi*” ibaresi ile başlayarak 37 Abbâsî halifesinden söz etmiş olsa da bu halifelerden 35 tanesi hakkında bilgi sunmuştur. 31 ve 32. Abbâsî halifeleri olan Muktefi-Liemrillâh ile Müstencid-Billâh'ın biyografilerini ayrı bir başlık altında yer vermemiştir. Bu 2 halifeye 30. Abbâsî Halifesi er-Râşid-Billâh Ebû Ca'fer el-Mansûr b. el-Müsterşid başlığının son paragrafında kısaca değinmiştir.

Adı geçen halifelerin sadece iktidarı ve künyesini anlatmakla yetinmeyip bunun yanı sıra bahsi geçen halifenin hangi sanat dalında uzman olduğunu, hangi bilimde yeteneği bulunduğunu ve halifenin iktidarında yapılan imar faaliyetlerine de yer vermiştir. Dönemin sosyo-ekonomisi açısından önem arz eden hadiseler de Târîh-i Benâketî'de değinmeyi ihmal etmemiştir. Örnek vermek gerekirse; en-Nâsır-Lidînillâh Ebû'l-Abbâs Ahmed b. el-Müstazî'nin biyografisi anlatılırken 616 (1219/1220) yılındaki olayları anlatırken halifenin Bağdat'ta halktan alınan tamga vergisini kaldırdığını ve bunun gerekçesini açıklamıştır.

Yazar, Târîh-i Benâketî adlı eserde sadece Abbâsî hilafeti dairesinde olayları değerlendirmekle kalmamış; İslam coğrafyasının diğer muktedir şahsiyetlerine ve dönemin güçlü iktidarlarına da yer vererek İslam coğrafyasını bütüncül bir biçimde ortaya koymaya çalışmıştır.

Kuşkusuz eserde en çok yer verdiği bilgiler: “*vefeyat*” diye bilinen dönemin âlimlerinin ve meşhur kimselerinin vefat tarihlerini aktarması olmuştur. Bunların bazılarını gün, ay ve yıl; bazılarını ay ve yıl; bazılarını ise sadece vefat yılı vererek okuyucuya açıklamıştır. Gerekli gördüğü yerlerde vefat eden âlimin hocası veya hocalarını ve aynı şekilde bu âlimin yetiştirdiği öğrenci ve müritlerinin isimlerini, çağdaşı olan hangi âlimlerle görüşüp sohbet ettiğini de aktarmayı ihmal etmemiştir. Bazen de dönemin önemli eserlerinin yazarlarının vefatını eser ismini zikretmek suretiyle yapmıştır. Bu hususta özellikle tasavvuf erbabına mensup meşhur şahısların vefatlarına yer verdiği görülmüştür. Abbâsîler döneminde İslam toplumunda yetişen ulema ve bu dönemde yazılmış eser listesini ortaya koyması nedeniyle Târîh-i Benâketî önemli bir kaynak vazifesi görmektedir.

Benâketî, ayrıca “*hikâye*” başlığı altında birçok anlatımlara da yer vermiştir. Bu hikâyeler genellikle ya anlatmış olduğu halife ile ilgili ya da vefatını anlattığı dönemin meşhur şahsiyetleri ile ilgilidir. Bu hikâyelerin özellikle ahlaki ve dini yönü ağır basmaktadır. Bu anlatıların bazılarında menkıbe tarzında örnekler verdiği görülmüştür. Yeri geldiğinde bu hikâyeleri Kur’an ayetleri, hadisler, Arapça deyimler, Arapça ve Farsça şiirler ile süslemiştir. Abbâsîler kısmında; Halife Mansur’un Ebu Müslim’e suikast olayı, Yahya Bermekî ile Halife Harun er-Reşîd’in kız kardeşi Abbase arasında geçen aşk hikâyesi ve Halife Mem’ûn’un Sasani Hükümdarı Enûşervân diye bilinen Hüsrev Pervîz (II. Hüsrev)’in mezarını ziyareti ve orada vuku bulan olaylar hikâyelere örnek olarak verilebilir.

Benâketî Abbâsî halifelerinin anlatımın sonunda nasıl ve ne şekilde vefat ettiğini; çoğunlukla gün, ay ve yıl bilgilerine yer vererek kaç yaşında vefat ettiğini ve toplamında kaç gün, ay yıl iktidarda kaldığını da anlatarak ilgili Abbâsî halifesi hakkındaki sözlerini tamamlamıştır.

Bir diğer husus: Fahrettin Benâketî’nin Abbâsî halifelerini anlatırken hangi kaynak veya kaynaklardan istifade ettiği meselesidir. Yazar, bazı yerlerde “*Müverrihler şöyle anlatır*” ve “*Şöyle anlatılır*” ifadelerini kullanarak kaynak vermeksizin bilgiler

paylaşmıştır. Ancak yazar ve kaynak adı verdiği yerler de bulunmaktadır. Yazarın, Abbâsîler kısmını yazarken Mesudi, Vakidi, Makdisi, İbni Fuvatî ve Muhammed b. Alî es-Saluki'nin isimlerini kullanmasından onların eserlerinden istifade ettiği anlaşılmaktadır. Bazen de yazar ismi kullanmadan sadece eserin ismini vermek suretiyle Târîh-i Benâketî'yi diğer kaynaklarla desteklemiştir. Örneğin: “*Bağdad Tarihi kitabında şöyle anlatmıştır*” veya “*Halaka'l-İnsân kitabında şöyle anlatmışlar*” demek suretiyle anlatılarına kaynak göstermiştir.

Târîh-i Benâketî adlı eserin Abbâsîler kısmında yer alan 35 Abbâsî halifesinin tamamına eşit bir şekilde yer verilmemiştir. Bazı halifelerinin gerek döneminin uzun sürmesi gerekse dönem içerisinde yaşanan hadiselerin yoğunluğu nedeniyle bu halifelerin dönemi diğerlerine nispeten daha teferruatlı biçimde ele alınmıştır. Örneğin; Ebû'l-Abbâs Seffâh, el-Mansûr Ebû Ca'fer Abdullâh b. Muhammed, er-Reşîd Ebû Ca'fer Hârûn el-Mehdî, el-Emîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Hârûn, el-Me'mûn Ebû'l-Abbâs Abdullâh b. er-Reşîd ve el-Mütevekkil-Alellâh Ebû'l-Fazl Ca'fer b. Muhammed b. Hârûn dönemleri yukarıda zikrettiğimiz hususlar doğrultusunda son derece ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Buna karşılık el-Müntasır-Billâh Ebû Ca'fer Muhammed, el-Kâhir-Billâh Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Mu'tazîd ve el-Müstekfî-Billâh Ebû'l-Kâsım Übeydullâh b. el-Müktefi gibi halifeler ise gerek iktidarlarının son derece kısa oluşu gerekse dönem içerisinde sıra dışı olaylara rastlanmamasının etkisiyle kısa biçimde aktarılmıştır. 35 Abbâsî halifesinden daha ziyade Abbâsî iktidarının güçlü olduğu dönemin halifelerine daha fazla yer verilirken; Abbâsî iktidarının zayıflamasından sonraki halifelere ise daha az yer verilmiştir.

Sonuç olarak; Târîh-i Benâketî adlı eser İlhanlılar döneminde yazılan önemli tarihi kaynaklardan birisi olmakla birlikte o dönem tarihçilerinin Abbâsî halifelerine bakış açısı ve yaklaşımlarını ortaya koymaktadır. Eser ilk defa Türkçeye çevrilmiş olması nedeniyle kitabı orijinal dilinden okuma imkânı olmayan araştırmacılara ayrı bir perspektif sunmaktadır. Bu doğrultuda yazarın bir konuyu ele alırken nelere dikkat ettiğini, nelere önem verdiğini, olayların akış şeklini anlatmada izlediği metodoloji hakkında bir fikir sunmaktadır.

Diğer taraftan yaklaşık 524 yıl süre devam eden Abbâsî hilafetinde zikredilen âlimlerin bazılarının ölüm tarihlerinin diğer kaynaklarda net olarak verilmemesi; buna karşılık Târîh-i Benâketî adlı eserde bu âlimlerin isim listesi ve özellikle vefat tarihlerinin belirgin bir şekilde sunulması eserin orijinalliğini artırmaktadır. Bu yönüyle de yapmış

olduğumuz çalışma; devrin âlimleri ile ilgili yapılacak yeni çalışmalar için son derece önemli bir kaynak vazifesi görecektir.

KAYNAKLAR

- Aliyev, E. (2022) “Benâkitî”, *İslam Düşünce Atlası*, (Haz. Halil İbrahim Üçer), İstanbul: İLEM-Konya Büyükşehir Belediyesi, ss. 1207-1208.
- Aliyev, E. (2024) “Fahreddîn el-Benâkitî ve er-Risâletü'l-Fahriyye fî Aksâmi'l-Ulûmi'l-Hikemiyye”. *İslam İlimleri Dergisi*, 19 (1), ss. 207-209.
- Avcı, C. (2020). “Mu‘tasım-Billâh”, *TDV İA*, 31, Ankara: TDV Yayınları, ss. 380-382.
- Barthold, W. (1979) “Benâkitî”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, 2, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, ss. 513.
- Bozkurt, N. (1997). “Hârûnürreşîd”, *TDV İA*, 16, İstanbul: TDV Yayınları, ss. 258-261.
- Bozkurt, N. (2003). “Mansûr”, *TDV İA*, 28, Ankara: TDV Yayınları, ss. 5-6.
- Bozkurt, N. (2004). “Me’mûn”, *TDV İA*, 29, Ankara: TDV Yayınları, ss. 101-104.
- Bölükbaşı, M. (2021). “Orta Çağ’da Arap-İslam Dünyasında Çeviri Faaliyetleri”, *Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmalar Dergisi*, 1 (1), ss.18-26.
- Demir, M. (2010). “İslam Ortaçağı’nda İran Bölgesindeki Tarih Yazıcılığı”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 14 (34), ss. 255-273.
- Günaltay, M. Ş. (1991). *İslam Tarihinin Kaynakları–Tarih ve Müverrihler*, İstanbul: Endülüs Yayınları.
- Hesamipour, A. K. (2018). “İlhanlı Dönemi Tarih Yazımının Özellikleri”, *Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 13 (25), ss. 95–108.
- Hitti. P. (2011). *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, (Çev. Salih Tuğ), İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Kırkpınar, M. (2006). “Mütevekkil-Alellah, Ca‘fer b. Muhammed”, *TDV İA*, 32, İstanbul: TDV Yayınları, ss. 212-214.
- Kurtuluş, R. (2010). “Şüşter”, *TDV İA*, 39, İstanbul: TDV Yayınları, ss. 276-277.
- Özaydın, A., (2020). “Muktedir-Billâh”, *TDV İA*, 31, Ankara: TDV Yayınları, ss. 144-145.

- Özdemir, H. A., (2020). “Müsta‘сім-Billâh”, *TDV İA*, 32, İstanbul: TDV Yayınları, ss. 126-127.
- Özgüdenli, O. G. (2003). “Mâverâünnehir”, *TDV İA*, 28, Ankara: TDV Yayınları, ss. 177-180.
- Topaloğlu, B. (2020). “İrşad”, *TDV İA*, 22, Ankara: TDV Yayınları, ss. 454-455.
- Us, D. D. (2019). *Zeynüddîn b. Hamdullâh Müstevfî-yi Kazvîni'nin Zeyl-i Târîh-i Güzîde İsimli Eserin Tercüme ve Değerledirmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Üçok, B. (1968). *İslam Tarihi Emevîler-Abbâsiler*, Ankara: Ankara İlahiyat Fakültesi Yayınları Sevinç Matbaası.
- Yazıcı, T. (1992). ‘Benâkitî’. *TDV İA*, 5, İstanbul: TDV Yayınları, ss. 429-430.
- Yetkin, Ş. (1988). “Abbâsiler”, *TDV İA*, 1, İstanbul: TDV Yayınları, ss. 49-56.
- Yıldız, H. D. (1988). “Abbâsiler”, *TDV İA*, 1, İstanbul: TDV Yayınları, s. 31-48.
- Yıldız, H. D. (1994). “Ebü'l-Abbâs Es-Seffâh”, *TDV İA*, 10, İstanbul: TDV Yayınları, ss. 283-284.
- Yiğit, İ. (2006). “Müsta‘сім-Billâh”, *TDV İA*, 32, İstanbul: TDV Yayınları, ss. 118.

EKLER

EK-1: Târîh-i Benâketî Adlı Eserin Kapak Sayfası

